

NO. 200
1996

Kultūra ir istorija

Journal of Culture and History
Volume 1, No. 1, 1996

Gervelė
Vilnius, 1996

UDK-008

Ku-161

Serija KULTŪROS FENOMENAS

Sudarytojas Vytautas Berenis

Redakcinė komisija: Jūratė Baranova, Žilvinas Beliauskas,

Vytautas Berenis, Stanislovas Juknevičius

TURINYS

Iššūkis istorijos objektyvumui. *Jūratė Baranova* 7

Istorijos prigimtis

Istorija: mokslas ar menas?

Istorija ir gamtamokslis. *Wilhelm Windelband* 21

Sapnas. *Wilhelm Dilthey* 37

Istorija: praeitis ar dabartis?

Apie istorijos žalą ir naudingumą. *Friedrich Nietzsche* 43

Istorijos idėja. *Johan Huizinga* 110

Istorija ir kiti humanitariniai mokslai

Įvadas: tropologija, diskursas

ir žmogaus sąmonės modusai. *Hayden White* 125

Annales mokykla 154

Lietuvių kultūrologinė mintis

Lietuvių kultūros problemos. *Zenonas Ivinskis* 175

Lietuvių kultūros tarpsniai. *Zenonas Ivinskis* 195

Veikla ir istorinis laikas. *Algis Mickūnas* 211

Ties kultūros riba

Apie tris galybes. *Jacob Burckhardt* 229

ISBN 9986-638-04-6

© Kultūros ir meno institutas, 1996

sioms objektyvioms jėgoms, kurias sukūrė istorija. Nepriklausomo asmens susitaikymas su pasaulio eiga yra atsidavimas joms, o ne savivalės ir pasimėgavimo subjektyvumas.

Versta iš: Dilthey W. Traum. // *Gesammelte Schriften*. – Leipzig und Berlin, 1931. – VIII Bad. – P. 218–224.

Vertė Zenonas Norkevičius

Istorija: praeitis ar dabartis?

APIE ISTORIJOS ŽALĄ IR NAUDINGUMĄ

Friedrich Nietzsche

1

Pažvelk į bandą, kuri ganosi šalia: ji nežino, ką reiškia „vakar“, ji strikinėja, žiaumoja žolę, ilsisi, virškina maistą, vėl strikinėja, ir taip nuo ryto iki nakties, diena po dienos. Jos džiaugsmas ir jos kančia tvirtai pririša ją prie akimirkos kuolo, todėl ji nepažįsta nei melancholijos, nei nuobodulio. Šis reginys žmogų nepaprastai slegia – mat jis didžiuojasi prieš gyvulį tuo, kad jis žmogus, ir sykiu pavydžiai žvelgia į gyvulio laimę, nes žmogus, kaip ir gyvulys, nori tik vieno: gyventi be nuobodulio ir be skausmo, bet jo norai bergždi, nes nori jis to ne taip, kaip nori gyvulys. Žinoma, žmogus kartais klausia gyvulį: kodėl tu man nieko nesakai apie savąją laimę ir tik žiūri į mane? Gyvulys galėtų atsakyti: taip yra todėl, kad aš tuoju pat užmirštu tai, ką norėjau pasakyti – bet pamiršta ir ši atsakymą, o šitai ganėtinai stebina žmogų.

Tačiau žmogus stebisi ir pats savimi – tuo, kad jis neįstengia išmokti pamiršti ir kad jis visuomet prikaustytas prie praeties: kad ir kaip greitai, kad ir kaip toli jis bėgtų, grandinė bėga iš paskos. Juk tai stebuklas, kad akimirka, kuri išnyksta taip pat greitai, kaip ir atsiranda, kuri kyla iš nieko ir nieku pavirsta, – kad ši akimirka vis dėlto vėl sugrįžta kaip vaiduoklis ir trikdo vėlesnės akimirkos ramybę. Nuolatos iš laiko ritinio iškrenta lapas po lapo ir lekia šalin, kad staiga vėl nukristų į žmogų. Tada žmogus sako: aš prisimenu, – ir pavydi gyvuliui, kuris tuoju pat pamiršta ir kuriam kiekviena akimirka tikrai miršta, grimzdama į rūką ir naktį, ir užgęsta amžiams. Gyvūnas gyvena

1. nuolatini istoriškai
neistoriškai – jis ištirpsta dabartyje kaip sveikas skaičius, nepalikdamas jokių keistų trupmenų, jis nemoka apsimesti, nieko neslepia ir kiekvieną akimirką yra tik tas, kas yra, ir todėl negali nebūti sąžiningas. Tuo tarpu žmogus, priešingai, turi visai priešintis didžiulei ir vis dar didėjančiai praeities naštai; šioji arba lenkia jį prie žemės, arba kreipia jį į šalį, apsunkina jo judesius lyg nematoma ir tamsi našta, kurios jis retsykiais tariamai atsižada, pavyzdžiui, sau lygių draugėje, norėdamas sukelti jiems pavydą. Kaip tik todėl, lyg prarasto rojaus prisiminimai, jį jaudina besiganačios bandos vaizdas arba (jam artimesnis) vaizdas kūdikio, kuris dar neturi atsižadėti jokios praeities ir palaimingoje nežinioje žaidžia ant praeities ir ateities ribos. Bet ir vaiko žaidimams ateina galas: jis labai anksti praranda sugebėjimą. Tada vaikas išmoksta suprasti žodžio „buvo“ prasmę – to lemtingojo žodžio, kuris, išreiškdamas kovą, kančią ir persisotinimą, primena žmogui, kad jo egzistavimas iš esmės yra niekados neužbaigiamas *imperfectum*. O kai pagaliau mirtis atneša taip trokštamą užmarštį, ji sykiu su žmogaus gyvenimu atima ir dabartį, šitaip patvirtindama tiesą, kad mūsų egzistavimas yra nuolatinis ėjimas į praeitį, tai yra egzistavimas nuolat save neigiant, graužiant ir sau prieštaraujant.

Jei laimė, jei naujos laimės vyjimasis bet kokia prasme yra tai, kas gyvenantįjį sieja su gyvenimu ir skatina jį gyventi toliau, tai gal cinikas yra teisesnis už bet kurį kitą filosofą, nes gyvulio, kaip tobuliausio ciniko, laimė yra gyvas cinizmo tiesos įrodymas. Pati menkiausia laimė, jei tik ji daro žmogų laimingą, žinoma, yra nepalyginamai didesnė negu didžiausia laimė, kuri pasireiškia tik kaip epizodas arba kaip, sakytume, akimirkos nuotaika, kaip beprotiškas kaprizas tarp nuolatinių kančių, aistrų ir netekčių. Tačiau ir mažiausiajai, ir didžiausiajai laimei galioja tik viena sąlyga, daranti laimę laime: sugebėjimas pamiršti arba, kalbant moksliskiau, sugebėjimas tuo metu, kai ši laimė trunka, jausti neistoriškai. Kas negali sustingti ant akimirkos slenksčio, pamiršęs viską, kas buvo, kas negali be svaigulio ir baimės stovėti viename taške kaip pergalės deivė, tas niekados nesužinos, kas yra laimė, arba dar blogiau – jis niekados neįstengs padaryti to, kas kitus daro laimingus. Įsivaizduokite kaip ypatingą atvejį žmogų, kuris visiškai nesugebėtų pamiršti, kuris būtų pasmerktas visame kame matyti tik tapsmą: toks žmogus prarastų tikėjimą savo būtimi, savimi pačiu, tokiam

žmogui viskas išskystų ir virstų judančių taškų virtine, jis pasimestų šiame tapsmo sraute: galiausiai, tarsi ištikimas Herakleito mokinys, jis nesiryžtų pajudinti net piršto. Bet kokia veikla reikalinga užmaršties, kaip bet koks organinis gyvenimas reikalingas ne tik šviesos, bet ir tamsos. Žmogus, kuris norėtų viską išgyventi tik istoriškai, būtų panašus į tą, kuris priverstas nemiegoti, arba į gyvulį, pasmerktą gyventi vien (atrajojant) ir atrajojant. Tad, kaip rodo gyvulio pavyzdys, gyventi beveik be prisiminimų, ir net laimingai gyventi, yra visiškai įmanoma, bet visiškai neįmanoma gyventi be sugebėjimo pamiršti. Arba, dar paprasčiau sakant: esama tokio nemigos laipsnio, tokio nuolatinio atrajojimo, tokio išvystyto istoriškumo pajautimo, kuris nepaprastai kenkia viskam, kas gyva, ir galiausiai pražudo gyvybę, nesvarbu, ar tai bus pavienio žmogaus, ar tautos, ar kultūros gyvybė.

Jei norime atrasti tą laipsnį ir nustatyti ribą, kurią peržengus praeitis turi būti pamiršta, jei nenorime, kad ji taptų dabarties duobkašiu, reikia tiksliai žinoti žmogaus, tautos, kultūros plastinės galios mastą; taip aš vadinu galią savitai augti pačiam iš savęs, transformuoti ir pasisavinti tai, kas praėjo, ir tai, kas svetima, užgydyti žaizdas, kompensuoti tai, kas prarasta, ir iš savęs rekonstruoti sudužusias formas. Yra žmonių, kurie šios galios turi taip mažai, kad jie mirtinai nukraujuoja nuo kokio nežymaus išgyvenimo, nuo kokios nors vienintelės kančios, dažnai net nuo kokios nors vienos nereikšmingos neteisybės lyg nuo visiškai nepastebimai kraujuojančios žaizdelės; kita vertus, yra ir tokių, kuriuos pačios beprasmiškiausios ir pačios baisiausios negandos ar net jų pačių pikti darbai taip menkai jaudina, kad jie visame tame ar tuojau po to pasiekia santykinę gerovę ir tam tikrą sąžinės ramybę. Kuo giliau žmoguje yra jo vidinės prigimties šaknys, tuo daugiau praeities jis sugebės pasisavinti arba savaip perdirbti; ir jei norėtume įsivaizduoti galingiausią ir labiausiai nežabotą natūrą, tai galėtume ją pažinti pagal tai, kad istorijos jausmas joje neturėtų ribos, kurią peržengęs jis taptų pavojingas ar griauantis; visą praeitį (nesvarbu, ar ta praeitis priklausytų jai pačiai, ar būtų jai visiškai svetima) ji patrauktų į save, pasisavintų ir transformuotų, paversdama ją, taip sakant, savu krauju. Tai, ko ji neįstengtų užvaldyti, ji sugebėtų pamiršti; jei tie dalykai neegzistuotų, jos horizontas būtų uždaras ir užbaigtas, ir niekas jai negalėtų priminti, kad anapus to horizonto gyvena žmonės, verda

aistros, egzistuoja mokslai, tikslai. Ir šitai yra visuotinis dėsnis: visa, kas gyva, gali tapti sveika, stipru ir vaisinga tik tam tikro horizonto rėmuose; o jei kas nesugeba aprėžti savęs tam tikru horizontu ir sykiu yra pernelyg savimyla, kad jo žvilgsnis prasiskverbtų į kitą, tai jis išsenka, vis silpdamas, arba šuoliuoja į ankstyvą žūtį. Giedra nuotaika, rami sąžinė, džiugi veikla, tikėjimas ateitimi – visa tai (nesvarbu, ar kalbėsime apie atskirą žmogų, ar apie tautą) priklauso nuo to, ar egzistuoja linija, skirianti tai, ką galime matyti ir kas yra šviesu, nuo to, kas neskaidru ir tamsu; priklauso nuo to, ar jis sugeba taip gerai laiku pamiršti, kaip ir laiku prisiminti, nuo sveiko instinktyvaus sugebėjimo skirti, kada reikia jausti istoriškai, o kada ne. Tai teiginys, kurį apmąstyti ir yra kviečiamas skiatytojas: tai, kas istoriška, ir tai, kas neistoriška, vienodai reikalinga žmogaus, tautos ar kultūros sveikatai.

Šia proga kiekvienas gali pastebėti, kad kokio nors žmogaus istorijos žinios ir jausmai gali būti labai riboti, jo horizontas gali būti toks siauras, kaip Alpių slėnio gyventojų, kiekviename jo sprendime gali glūdėti kokios nors neteisybės, kiekvienoje patirtyje – klaidingas įsitikinimas, esą jis pirmas tai patyrė, ir vis dėlto, nežiūrint visų šių neteisybių ir visų klaidų, jis pasirodys mums tvirtos sveikatos ir kupinas jėgų ir džiugins visų akis. Tuo tarpu šalia jo stovintis nepalyginamai teisesnis ir labiau išsilavinęs žmogus serga ir sukniumba vien dėl to, kad jo horizonto linijos nuolatos kinta ir todėl jis niekaip negali išspainioti iš nepalyginamai subtilesnio savojo teismo ir mokyklos tinklo, kad vėl grįžtų prie tiesioginių troškimų ir potraukių. Kita vertus, matėme gyvulį, kuris, neturėdamas jokio istorijos jausmo ir irėmintas horizonto, susitraukusio beveik iki taško, mėgaujasi ta mažiau žinoma laime ar bent jau gyvena, nepatirdamas persisotinimo ar veidmainystės; todėl sugebėjimą tam tikromis sąlygomis būti neistoriškai turime laikyti svarbesniu ir labiau pirmapradžiu sugebėjimu, nes jis yra tas pamatas, ant kurio tik ir gali būti pastatyta visa, kas teisu, sveika ir didinga, visa, kas yra tikrai žmogiška. Tai, kas neistoriška, yra panašu į gaubiančią atmosferą, kurioje gyvybė sukuriama tik tam, kad vėl išnyktų, kai sunaikinama ta atmosfera. Tiesa, tik dėl to, kad su minties, apmąstymo, palyginimo, skirstymo ir jungimo pagalba žmogus sugeba šį neistorinį elementą apriboti, tik dėl to, kad aną gaubiantį, ribojantį miglos debesį lyg žaibas perskrodžia ryškus

šviesos spindulys, – žmogus tik dėl to ir tampa žmogumi, kad sugeba panaudoti praeitį gyvenimo reikalams ir vėl paversti ją istorija; bet nuo istorijos pertekliaus jis vėl nustoja būti žmogumi, o be ano neistoriškumo apvalkalo jis niekad nebūtų savojo žmogiškumo pradėjęs ir net nebūtų ryžęsis jį pradėti. Kur rasime tuos žygius, kuriuos žmogus galėtų atlikti, prieš tai neižengęs į istoriškumo miglos sluoksni? Arba, palikdami nuošalyje įvaizdžius ir pasitelkdami šią mintį iliustruojantį pavyzdį, įsivaizduokime žmogų, kurį blaško ir traukia kokios stiprios aistros moteriai ar didžiai idėjai – kaip tada pasikeičia jo pasaulis! Žvelgdamas atgal, jis suvokia, kad buvo aklas; klausydamas pašalinių dalykų, jis girdi tik duslų beprasmią triukšmą; tuo tarpu viskas, ką jis dabar apskritai suvokia, niekad dar nebuvo taip apčiuopiamai artima, spalvinga, skardu, niekad taip nešvytėjo, tarsi jis suvoktų šitai visomis jausmėmis vienu metu. Visi jo vertinimai pasikeitė arba neteko pradinės reikšmės; daugelio dalykų jis apskritai nebevertina, nes beveik visiškai jų nebejaucia; jis klausia savęs: nejaugi aš taip ilgai buvau kvailinamas svetimų žodžių, svetimų minčių; jis stebisi, kad jo atmintis nuolatos sukasi tame pačiame rate ir tuo pačiu metu yra pernelyg silpna ir pailsusi, kad bent kartą galėtų ryžtis iššokti iš šio rato. Tai pati neteisingiausia pasaulyje būseną, ribota, nedėkinga praeičiai, akla pavojams, kurčia perspėjimams, mažas gyvas sukurs mirusioje nakties ir užmaršties jūroje; ir vis dėlto ši būseną, nors ir yra visiškai neistoriška ir antiistoriška, sykiu yra iščios, iš kurių gimsta ne tik neteisybės, bet, greičiau, kiekvienas realus veiksmas, ir nė vienas dailininkas nenutapys savo paveikslą, nė vienas karvedys nelaimės mūšio, nė viena tauta neišsikovsky laisvės, jei jie netroško šio tikslo ir nesiekė jo tokioje neistoriškoje būsenoje. Kaip, anot Goethe's, kiekvienas veikiantysis yra be sąžinės, lygiai taip pat jam svetimas žinojimas, jis pamiršta viską, kad pasiektų vieną tikslą, jis nesiskaito su tuo, kas lieka už jo nugaros, ir žino tik vieną teisę – to, kas šią akimirka turi įvykti, teisę. Todėl kiekvienas veikejas myli savo veiksmą labiau negu pastarasis yra to vertas; ir geriausi darbai nuveikiami kaip tik per tokį meilės perteklių, kokio jie bet kuriuo atveju nėra nusipelnę, kad ir kokia didelė būtų jų vertė.

Jei kas nors galėtų prasiskverbti į tą neistoriškumo atmosferą, kuri gaubia kiekvieną didį istorinį įvykį, ir galėtų kurį laiką ja pakvėpuoti,

nieko, ir pertekliaus, žmogus nustoja būti žmogumi. Istorija stebėto veiks. Kiekvienas žmogus, kuris būna...

tai toks žmogus, kaip pažįstanti būtybė, galbūt galėtų pakilti iki antistoriško požiūrio, apie kurį Niebuhras kartą kalbėjo kaip apie galimą istorinių apmąstymų rezultatą¹. „Bent vienam tikslui pasiekti, – sako jis, – yra tinkama priemonė, kai ją aiškiai ir iš esmės suvokiame: ji parodo, kad net didžiausieji ir genialiausieji žmonių giminės atstovai nesuvokia, koks atsitiktinumas buvo tai, kad jų akis įgijo tokią formą, pro kurią jie ne tik patys žiūri, bet verste verčia žiūrėti ir visus kitus, – verste verčia todėl, kad jų sąmonės intensyvumas yra nepaprastai didelis. Kas to nežino ir kas to visiškai aiškiai nesuprato, remdamasis daugybe atvejų, tą pavergia galingos dvasios pasirodymas, dvasios, kuri šiai formai suteikia aukščiausią aistros įtampą.“ Tokį požiūrį galėtume vadinti antistorišku todėl, kad tas, kas jo laikosi, galėtų visiems laikams prarasti norą ilgiau gyventi ir dalyvauti istorijos darbe, jei visiškai aiškiai suvoktų svarbiausią bet kokios veiklos sąlygą – tą kiekvieno veikėjo sieloje viešpataujantį aklumą ir neteisybę; jis net išgytų nuo pernelyg didelės pagarbos istorijai: juk susidūręs su bet kuriuo žmogumi, bet kuriuo pirmojo ar devynioliktojo šimtmečio įvykiu jis galėtų sau atsakyti į klausimą, kaip mes gyvename ir kokiam tikslui. Tas, kas sumanytų savęs ar savo pažįstamų žmonių paklausti, ar jie norėtų dar kartą išgyventi pastaruosius dešimt ar dvidešimt metų, galėtų lengvai pastebėti, kas iš jų turi aukščiau minėto antistorinio požiūrio užuomazgų; tiesa, visi jie į šį klausimą tikriausiai atsakytų „ne“, bet kiekvienas šį „ne“ grįstų skirtingai. Galbūt vieni, guosdami save, sakys: „Kitas dvidešimtmetis bus geresnis“. Tai tie, apie kuriuos Davidas Hume'as juokais pastebi:

And from the dregs of life hope to receive,
What the first sprightly could not give.²

Tokius žmones vadinsime istoriškais; žvelgdami į praeitį jie visuomet ima veržtis į ateitį, užsiplieskia ryžtu toliau tęsti gyvenimą, užkuria viltį, kad tai, kas yra tikra, dar ateis, kad laimė slepiasi už kalvos, kurios link jie žingsniuoja. Šie istoriški žmonės tiki, kad egzistavimo prasmė vis labiau

1. Niebuhras Bartoldas Georgas (1776–1830) – vokiečių istorikas, „Romos istorijos“ (3 t.) autorius, kritinio metodo istorijos moksle pradininkas.

2. „Iš gyvenimo nuosėdų tikimasi gauti tai, ko negalėjo duoti pirmas aistringas judesys.“ Tai ne D. Hume'o, o anglų poeto ir dramaturgo Johno Drydeno (1631–1700) ištrauka iš pjesės „Aurangzeb“.

ir labiau atsiskleis egzistavimo procesė, atgal jie atsigręžia tik tam, kad, stebėdami ankstesniašias proceso stadijas, suprastų jo dabartį ir išmokyti karščiau trokšti ateities; jie net nenumano, kaip neistoriškai jie mąsto ir elgiasi, nepaisant viso jų istorizmo, ir kokių mastų jų istorinės studijos tarnauja ne grynajam pažinimui, bet gyvenimui.

Tačiau į tą patį klausimą, kuriam mes jau gavome pirmąjį atsakymą, kartais gali būti atsakoma ir kitaip. Tiesa, ir čia mes girdime tą patį „ne“, bet šis „ne“ pagrįstas kitaip. Tai bus antistoriško žmogaus „ne“, žmogaus, kuris išganymą mato ne procese, žmogaus, kuriam pasaulis kiekvieną akimirka yra lyg užbaigtas ir pasiekęs galutinį tašką. Ko gi dešimt būsimų metų galėtų išmokyti, ko negalėjo išmokyti dešimt praėjusių metų!

Ar istorinio pamokymo prasmę sudaro laimė ar rezignacija, dorybė ar atgaila – dėl to antistoriškieji žmonės niekad nesutarė; tačiau, priešingai negu visi istoriški požiūriai į praeitį, visi jie vieningai prieina išvadą: praeitis ir dabartis – tai vienas ir tas pat, būtent – tai, kas, nepaisant regimos įvairovės, priklauso tam pačiam tipui ir, kaip nuolatinis amžinų tipų pasikartojimas, yra nejudantis nekintančios vertybės ir amžinai tapačios reikšmės darinys. Šimtai įvairiausių kalbų atitinka tuos pačius tipiškai patvarius žmogaus poreikius, tad tas, kas suprastų šių poreikių esmę, iš visų tų kalbų nesužinotų nieko nauja; lygiai taip pat antistoriškasis mąstytojas iš vidaus nušviečia sau visą tautų bei pavienių žmonių istoriją, savąja aiškiaregyste rekonstruodamas įvairių istorinių hieroglifų pirmą prasmę ir palaipsniui net imdamas vengti varginančio vis naujų ir naujų rašmenų antplūdžio: juk begalinis priešais jo akis besiskleidžiančių įvykių perteklius negali galiausiai nesukelti sotumo, persisotinimo ir net pasibjaurėjimo jausmo! Todėl net drąsiausias iš jų galbūt norėtų kartu su Giacomo Leopardi tarti savo širdžiai:

Nėra tarp gyvųjų nieko,

Kas vertas būtų, kad dėl jo virpėtum, ir žemė neverta, kad dūsautum dėl jos³.

Tačiau palikime antistoriškiems žmonėms jų pasidarytą ir jų išmintį: verčiau džiaukimės šiandien iš širdies tuo, kad nesame išmin-

3. „Gėla ir nuobodis yra mūsų būtis, ir mėšlas – šis pasaulis. Tik tiek. Todėl nurimki.“ Leopardi Giacomo (1798–1837) – italų poetas ir rašytojas.

tingi, ir sveikinkime save kaip tuos, kurie veikliai žengia pirmyn ir šlovina procesą. Lai mūsasis istoriškumo vertinimas bus vien Vakarų prietaras; kad tik su šiuo prietaru žengtume pirmyn, o ne stovėtume vietoje! O, kad galėtume vis geriau mokėti viena – pažinti istoriją gyvenimo tikslų vardan! Tuomet mielai pripažintume, jog antistoriškieji žmonės turi didesnę išminties atsargą negu mes, jei tik galėtume būti tikri, kad turime daugiau gyvybės negu jie: tada mūsų neišmanymas būtų perspektyvesnis negu jų išmintis. Kad neliktų jokių abejonių dėl šios gyvenimo ir išminties priešstatos reikšmingumo, pasinaudosiu nuo seno žinomu ir visuomet sėkmingai taikytu metodu – tiesiogiai pateiksiu keletą teiginių.

Kai istorijos reiškinys tampa iki galo pažintas ir virsta pažinimo fenomenu, tam, kas jį pažįsta, jis virsta negyvu dalyku: juk šiame fenomene jis pažino paklydimą, neteisybę, aklą aistrą ir apskritai visą šio reiškinio tamsųjį žemiškąjį horizontą, drauge išmoko būtent jame išvelgti jo istoriškąją galią. Jam, kaip žinančiajam, ši galia dabar tapo bejėgė, nors galbūt dar netapo bejėgė jam, kaip gyvenančiajam.

Istorija, traktuojama kaip grynas mokslas ir įgijusi visišką savarankiškumą, žmonijai reiškia visišką atsisveikinimą ir atsiskaitymą su gyvenimu. Istorinis lavinimas gali būti laikomas gaivinančiu ir tvirtinančiu ateitį tik tada, kai jį lydi naujas galingas gyvybės srautas, pavyzdžiui, gimstanti kultūra, tai yra kai lavinimas valdomas ir tvarkomas kokios nors aukštesnės galios, o ne pats valdo ir tvarko.

Kadangi istorija pati tarnauja gyvenimui, ji tarnauja neistorinei galiai, todėl kaip tik dėl šio pavaldumo ji niekad negali ir neprivalo tapti grynuoju mokslu, tokiu kaip, pavyzdžiui, matematika. Tačiau klausimas apie tai, kiek gyvenimui apskritai reikalinga istorijos jaunystė, yra vienas didžiausių klausimų ir rūpesčių, susijusių su žmogaus, tautos ar kultūros sveikata. Juk kai atsiranda tam tikros istorijos perteklius, gyvenimas suyra ir išsigimsta, o šiam išsigimui, suyra bei išsigimsta ir pati istorija.

2

Ir vis dėlto tai, kad gyvenimui reikia istorijos tarnystės, turime išsąmoninti taip pat aiškiai, kaip ir priešingą teiginį, kurį įrodysime vėliau, – jog istorijos perteklius kenkia gyvenimui. Istorija priklauso

gyvenančiam trejopai: kaip veikliai ir siekiančiai būtybei; kaip globojančiai ir garbinančiai būtybei ir galų gale kaip kenčiančiai ir išlaisvinimo reikalingai būtybei. Šį santykių trilypumą atitinka istorijos rūšių trilypumas: galima skirti *monumentalią, antikvarinę ir kritinę* istorijos rūšis.

Pirmiausia istorija priklauso veikliajam ir galingajam – tam, kas kovoja didžią kovą, kas reikalingas pavyzdžių, mokytojų, guodėjų ir kas negali tokių rasti tarp savo amžininkų bei dabartyje. Šitaip istoriją suprato Schilleris: mūsų epocha yra tokia bloga, sako Goethe, kad poetas nebesuranda jį supančiame gyvenime sau tinkamo modelio. Antai Polibijus politinę istoriją vadina tikrąja mokykla, kurioje galima išmolti valdyti valstybę, ir puikiu mokytoju, kuris, primindamas apie kitų nelaimės, padeda mums vyriškai iškęsti laimės permainas. Tam, kas kaip tik čia įprato matyti istorijos prasmę, tikriausia turėtų būti apmaudu matyti, kaip smalsūs keliautojai ar pedantiški mikrologai karstosi po didžiųjų praeities epochų piramides; jam nesmagu sutikti pramogų ir sensacijų ištroškusį turistą, vaikštinėjantį lyg po paveikslų galerijos lobynus ten, kur jis pats randa sektinus pavyzdžius ir paskatinimą tobulėti. Kad, atsidūręs tarp glebių ir beviltiškų šlitinėtojų, tarp tariamai veiklių, bet iš tikro tik reikšmingų ir šurmuliuojančių amžininkų, galutinai neprarastų drąsos ir nepatirtų pasidarygėjimo, ir kad šiek tiek atsipūstų, veiklus žmogus grežiasi atgal ir stabdo savo veržlų žengimą į pasirinktą tikslą. O šis tikslas visuomet yra kieno nors laimė, galbūt ne jo paties, o tautos ar visos žmonijos laimė; jis sprunka nuo rezignacijos ir naudojasi istorija kaip vaistu nuo rezignacijos. Dažniausiai jis negauna jokio atpildo, nebent garbę, tai yra teisę užimti garbingą vietą istorijos šventykloje, kurioje jis savo ruožtu gali tapti vėlesnių kartų mokytoju, guodėju ir žadintoju. Juk jo priesakas yra toks: tai, kas „žmogaus“ sąvoką kartą jau padėjo išskleisti ir pripildyti puikesniu turiniu, turi išlikti amžiams, kad amžinai šitai kartotų. Tai, kad didieji individų kovos momentai sudaro vientisą grandinę, kad šie momentai, susiliedami į vieną visumą, išreiškia tūkstantmečius trunkantį žmonijos žengimą į vystymosi viršūnes, kad tokio seniai praėjusio momento viršūnė išlieka man gyva, ryški ir didinga – kaip tik tuo ir pasireiškia svarbiausioji mintis to tikėjimo žmonija, kuris sukelia *monumentaliosios* istorijos poreikį. Tačiau kaip tik dėl reikalavimo, kad tai, kas

didinga, būtų amžina, ir įsiliepsnoja nuožmiausia kova. Juk visa kita kas dar lieka gyva, šaukia: „ne!“ Tai, kas monumentalu, neturi atsirasti – štai priešpriešias keliamas šūkis. Bukas įprotis, visa, kas menka ir niekinga, pripildo pasaulio kampelius, apgaubia sunkiu pažemės oru visa, kas didinga, menkystė kliudydama, klaidindama, slopindama, slėgdama stojasi skersai kelio, kuriuo tai, kas didinga, turi žengti nemirtingumo link. Tas kelias veda per žmonių smegenis! Jis veda per smegenis užguitų ir trumpaamžių gyvūnų, kurie vis atsiranda gyvenimo paviršiuje, kad vėl kęstų tas pačias bėdas, ir vargais negalais kurį laiką ginasi nuo pražūties. Juk visų pirma jie nori tik vieno: žūtibūt gyventi. Kas galėtų pagalvoti, kad būtent tarp jų vyksta monumentaliosios istorijos bėgimo su deglais varžybos, kurios tik ir palaiko to, kas didu, gyvybę! Ir vis dėlto nuolat pabunda atskiri individai, kurie, žvelgdami į praeities didybę ir pastiprinti jos reginio, patiria tokią palaimą, tarsi žmogaus gyvenimas būtų nuostabiausias dalykas; gražiausias šio kartaus augalo vaisius yra suvokimas, jog kadaise vieni žmonės savo gyvenimą nugyveno išdidžiai ir galingai, kiti – gailėstingai ir pasiryžę kiekvienam padėti, bet visi paliko vėlesnėms kartoms vieną išmintį – gražiausiai gyvenima nugyvena tas, kas juo visai nesirūpina. Paprastas žmogus priima jam skirtą gyvenimo tarpsnį nepaprastai rimtai ir aistringai, tuo tarpu tie, apie kuriuos ką tik kalbėjome, žengdami nemirtingumo ir monumentaliosios istorijos link, sugeba pakilti iki olimpinio juoko ar bent iki išdidžios paniekos; dažnai jie žengia į kapą su ironija – juk ką čia galima laidoti! Nebent tai, kas visuomet juos slėgė kaip atliekos, mėšlas, tuštybė, gyvuliškumas ir kas dabar pasmerkta užmarščiui, nors jie patys jau seniai šitai su panieka atmetė. Tačiau viena liks gyva – jų slapčiausios esybės monograma, nuveiktas darbas, atliktas žygdarbis, reta nušvitimo akimirka, kūrinys – visa tai liks gyva, nes nė viena vėlesnė karta negalės gyventi be šito. Šiuo nuskaidrintu pavidalu šlovė vis dėlto yra šis tas daugiau, negu paprastas mūsų savimeilės skanėstas, kaip sakė Schopenhaueris. Tai tikėjimas tuo, kas visais laikais buvo didu, sąryšiu ir tolydumu, tai protestas prieš kartų kaitą ir praeinamybę.

Tad kuo gi šiuolaikiniam žmogui yra naudingas monumentalusis požiūris į praeitį, kokia nauda turėti reikalų su klasika ir senovės laiku retenybėmis? Jis suvokia, kad kadaise buvusi didybė bent kartą buvo

imanoma ir todėl visiškai gali tapti imanoma dar kartą; jis drąsiau žengia savo keliu, nes silpnumo akimirkomis jį apninkanti abejonė, ar tik jis nesiekias neįmanomo dalyko, yra pašalinta. Tarkime, kad kas nors įtiki, jog pakanka bent šimto kūrybiškų, nauja dvasia išauklėtų žmonių, ir galima išnaikinti dabar Vokietijoje madingą išlavintumą. Kaip tokį žmogų gali padrašinti faktas, kad visą Renesanso kultūrą ant savo pečių iškėlė tokia pati vyrų šimtinė.

Ir vis dėlto (čia pat ir pasimokykime iš šio pavyzdžio) koks miglotas ir nepastovus, koks netikslus būtų toks palyginimas! Kiek daug reikia išleisti iš akių, kad gautume tą pastiprinimą! Kaip beatodairiškai praeities individualybė turi būti įsprausta į vieną bendrą formą, kaip turi būti suapvalinti visi aštrūs kampai ir linijos, kad ji visiškai tą formą atitiktų! Iš esmės tai, kas kartą buvo imanoma, gali tapti imanoma dar kartą tik tada, jei pritarime pitagoriečiams, maniusiems, jog, kartojantis tokiam pačiam dangaus šviesulių išsidėstymui, žemėje turi kartotis toks pat dalykų išsidėstymas su visomis, kad ir menkiausiomis smulkmenomis. Tad visuomet, kai zvaigždės išsidėstytų tam tikra tvarka, stoikas susivienytų su epikūriečiu ir nužudytų Cezarį, o išsidėčius kitaip – Kolumbas atrastų Ameriką. Tik tada, jei Žemė kiekvieną kartą savo pjese po penktojo veiksmo pradėtų vaidinti vėl iš naujo, jei būtų visiškai tiksliai nustatyta, kad tam tikrais laiko tarpsniais nuolatos grįš ta pati motyvų grupė, tas pats *deus ex machina*, ta pati katastrofa – tik tada galingas žmogus galėtų norėti šios monumentalios istorijos su jos visišku ikonišku *tikroviškumu*, kitaip sakant, galėtų norėti, kad kiekvienas faktas pasikartotų su visais ypatumais ir individualybe; tad tikriausia ne anksčiau negu astronomai vėl virs astrologais. Bet kol šitai neatsitiks, monumentalioji istorija negali reikalauti tokio visiško tikroviškumo: ji visuomet gretins skirtvbes, jas apibendrins ir, pagaliau, tapatins jas; ji visuomet švelnins motyvų ir paskatų skirtumus, kad *causae* sąskaita *effectus* būtų pateikiamas monumentaliai – kaip tipiškas ir sektinas pavyzdys; kadangi ji stengiasi ignoruoti priežastis, tai, kiek sutirštindami spalvas, galėtume ją pavadinti „efektų savaimė“ rinkiniu – rinkiniu tokių įvykių, kurie visuomet atrodo efektingai. Tai, kas švenčiama per tautines ar religines šventes arba minint reikšmingų karo žygių metines, iš esmės ir yra toks „efektas savaimė“: tai jis neleidžia garbėtroškoms užmigti, jį kaip

amuletą prie širdies nešioja veiklieji žmonės – ji, o ne realų istorinį prižasčių ir padarinių sąryšį, kuris, jei jį visapusiškai iširtume, galėtų tik įrodyti, jog, kai ateitis ar atsitiktinumas žaidžia kauliukais, niekad nepasikartoja visiškai toks pat metimas.

3) Kol istorijos rašymo siela bus tos didžiosios *paskatos*, kurias iš jo semsis galingieji, kol praeitis bus vaizduojama kaip sektinas pavyzdys ir kaip tai, kuo įmanoma sekti, bei tai, kas gali dar kartą pasikartoti, kol bus šitaip, tol istorijai žinoma, gresia pavojus būti *iškraipomai*, gražinamai ir todėl suartėti su laisva išmone; dar daugiau, būta epochų, kurios visiškai neįstengė atskirti monumentaliosios praeities nuominės fikcijos: juk iš vieno pasaulio galima semtis tų pačių paskatų kaip ir iš kito. Tad jei *monumentalistinis požiūris į praeitį dominuoja* tarp kitų (turiu galvoje antikvarinį ir kritinį) požiūrių, tai dėl to *nukenčia* pirmiausia pati praeitis: ištosios reikšmingos praeities dalys pamištamoms ir ignoruojamos, jos tarsi virsta pilku, monotonišku srautu, kuriame lyg salos stūkso atskiri išpuošti faktai; šiame fone išsiskiriančios retos asmenybės patraukia akį kuomet nors nenatūraliu ir nuostabiu, kaip antai auksine šlaunimi, kurią, Pitagoro mokinių įsitikinimu, turėjo mokytojas. *Monumentalioji istorija klaidina analogijomis*: gundančiais panašumais ji skatina drąsiusius virsti nutrūktgalviais, susižavėjamą paverčia fanatizmu, o kai tokia istorija patenka į gabių egoistų bei svajingų piktadarių rankas ir galvas, tai žlunga valstybės, žudomi karaliai, kyla karai ir revoliucijos ir istorinių „efektų savaine“ (tai yra neturinčių pakankamo priežastinio ryšio) skaičius auga. Tad tiek apie nelaimes, kurias gali sukelti monumentalioji istorija, kai ji patenka pas galinguosius ir veikliuosius (nesvarbu, ar jie geri, ar blogi). Bet kas atsitinka, kai ją užvaldo ir ja naudojasi silpnieji ir neveiklieji!

Imkime paprasčiausią ir dažniausiai sutinkamą pavyzdį. Išivaizduokime nemeniškas ar menkai meniškas natūras, apsišarvavusias ir apsiginklavusias tuo, ką gali pateikti monumentalioji meno istorija. Prieš ką jie dabar nukreips savo ginklus? Prieš savo amžinuosius priešus – prieš tuos, kuriems būdinga ryški meninė individualybė, kitaip sakant, prieš tuos, kurie vieninteliai galėtų iš šios rūšies istorijos tikrai pasimokyti, tai yra sugebėtų išmokyti gyvenimui būtinų dalykų ir panaudoti tai, ko išmoko, geresniam darbui. Bet kaip tik jiems užtveriamas

Monumentalistinis požiūris į praeitį
kelias; kaip tik jiems užstojama dienos šviesa, kai lyg aplink staba imama šokti apie kokį pusiau suprastą didingos praeities monumentą, tarsi norint pasakyti: „Žiūrėkite, štai tikrasis menas! Mums nerūpi visi tie, kas ieško ir siekia!“ Gali atrodyti, kad ši šokanti minia turi „gero skonio“ privilegiją: bet juk kuriantysis visuomet yra silpnesnėje pozicijoje negu tas, kas tik žiūri, bet pats rankų neprideda, lygiai taip pat, kaip visais laikais politikuojantys plepiai buvo protingesni, teisesni ir apsuksesni negu prie valdžios vairo stovintis valstybės vyras. Jei meno srityje imsime taikyti visuotinę balsavimą ir aritmetinės daugumos pranašumą ir versime menininką teisintis prieš estetinių dykinėtojų teisumą, tai galime iš anksto laiduoti, jog jis bus pasmerktas; pasmerktas ne dėl to, kad teisėjai, iškilmingai paskelbę monumentaliojo meno (tai yra meno, kuris, kaip buvo paaiškinta, visais laikais „darė efektą“) kanoną, būtų jį pamiršę, bet kaip tik dėl to, kad jie jo laikosi. Juk monumentalium dar nespėjęs tapti šiuolaikinis menas jiems nekelia nei poreikio, nei nesavanaudiško polinkio, nei yra istorijos autoriteto pašventintas.

Priešingai, instinktas jiems kužda, kad meną gali pražudyti menas: monumentalumas jokių būdu neturi vėl atsirasti, ir čia kaip tik naudinga turėti tai, kas jau yra iš praeities gavęs monumentalumo autoritetą. Jie yra meno žinovai kaip tik dėl to, kad nori meną apskritai pražudyti: jie apsimeta gydytojais, nors iš tikro ruošia nuodus; savo skonį ir savo kalbą jie lavina tik tam, kad pateisintų savo pagedimą ir paaiškintų, kodėl jie beatodairiškai atmeta visus jiems siūlomus maistingus meno patiekalus. Jie visiškai nenori, kad atsirastų kas nors didinga ir nuolat kartoja: „Pažvelkite, juk didybė jau sukurta. Štai ji!“ Iš tikro jau egzistuojanti didybė jų taip pat nė kiek nejaudina, kaip ir didybė, kuri dar tik randasi. Šitai liudija visas jų gyvenimas. Monumentalioji istorija yra maskaradinis kostiumas, kuriuo jų neapykanta didiems ir galingiems amžininkams prisidengia, apsimesdama garbinanti ankstesnių laikų didžias ir galingas asmenybes. Kartu užmaskuojama tikroji ano istorinio požiūrio prasmė, pakeičiant šiąją jos priešybę. Žinodami tai ar nežinodami, jie elgiasi taip, tarsi jų šūkis būtų: „palikite mirusiesiems laidoti gyvuosius“.

Kiekvienas iš trijų egzistuojančių istorijos tipų gali pasireikšti tik tam tikroje dirvoje ir tam tikromis sąlygomis. Svetimoje jam aplinkoje jis

virsta gaja piktžole. Jei norintis sukurti ką nors didinga žmogus apskritai yra reikalingas praeities, jis pasisavina ją kaip monumentaliją istoriją; tuo tarpu tas, kas nori likti prie įprastų ir nuo seno gerbiamų dalykų, i praeitį žiūri kaip antikvarinis istorikas; ir tik tas, kieno krūtine slegia dabarties rūpesčiai ir kas bet kuria kaina siekia šitos naštos atsikratyti, tik tas jaučia kritinės, tai yra teisiančios ir nuosprendį skelbiančios, istorijos poreikį. Neatsakingas augalų persodinimas gimdo nemaža blogio: kritikas be reikmės, antikvaras be pamaldumo, didybės žinovas be sugebėjimo būti didžiam – visi jie yra piktžolėmis virtę, nuo gimtosios dirvos atitrūkę ir todėl išsigimę augalai.

3

2. Tad, antra, istorija priklauso tam, kas globoja ir garbina praeitį, kas ištikimai ir su meile žvelgia atgal – ten, iš kur jis yra kilęs ir iš kur atsiradęs; šiuo pamaldumu jis tarsi atsidėkoja už savo egzistavimą. Rūpestinga ranka puoselėdamas tai, kas egzistuoja nuo seno, jis stengiasi išsaugoti tas sąlygas, kuriomis jis pats išsivystė, tiems, kas turėtų ateiti po jo – taip jis tarnauja gyvenimui. Tokioje sieloje protėvių buitis igyja naują prasmę: anksčiau protėviai valdė tą buitį, tuo tarpu dabar ji pati valdo šią sielą. Smulkmenos, ribotumai, puvėsiai ir senienos igyja ypatingą, nelygstamą vertę ir neliečiamybės teisę, nes antikvarinio žmogaus konservatyvi ir pamaldi siela tarsi persikūnija į šiuos daiktus ir įsirengia sau juose jaukų lizdą. Gimtojo miesto istorija tampa jo paties istorija; miesto sienos, miesto vartų bokšteliai, miesto savivaldybės potvarkiai, miestiečių šventės jam yra taip pat gerai pažįstami ir artimi dalykai kaip jo jaunystės dienoraštis su pieštais paveikslėliais; visame tame jis randa save patį, savo galią, savo uolumą, savo laimę, savo sprendimus, savo kvailybę ir savo keistybes. Čia nebloga buvo gyventi, sako jis, nes ir dabar čia gyventi nebloga; čia galima bus neblogai gyventi ir ateityje, nes mes ganėtinai užsispyrę ir ne taip paprasta mus įveikti. Šiuo „mes“ jis pakyla virš paslaptingo individualaus egzistavimo lygio, savos akys tada tampa savų namų, savos gimtinės ar savo miesto genijumi. Kartkarčiais pro ilgą miglotą ir painių šimtmečių virtinę jis sveikina savosios tautos sielą kaip savo paties sielą; įsijautimas ir nuojauta, sugebėjimas susekti veik nebežiūrimus pėdsakus, instinktyvus sugebėjimas teisingai perskaityti

vienas kitą užgožiančius praeities rašmenis, guvus palimpsestų ar net polimpsestų šifravimas – štai jo gabumai ir dorybės. Su šiais gabumais ir dorybėmis stovėjo Goethe priešais Ervino von Steinbacho paminklą; jo sielą užvaldžiusių jausmų audra nuplėšė uždangą, skyrusią jį nuo tos epochos; pirmą kartą jis vėl matė vokiečių dvasios kūrinių, „veikiančių iš tvirtos ir rūsčios vokiečio sielos“. Toks jausmas ir toks instinktas vedė Renesanso epochos italus ir žadino jų poetuose senąjį italikų genijų, „senųjų stygų sąskambių nuostabius aidus“, kaip sakė Jacobas Burckhardtas. Tačiau toks istorinis antikvarinis garbinimo jausmas vertingiausias yra ten, kur kuklias, rūsčias ar net vargas pavienio žmogaus ar tautos gyvenimo sąlygas jis nušviečia paprasto, švelnaus džiaugsmo ir ramybės šviesa; antai Niebuhras nuoširdžiai ir tiesiai prisipažįsta, jog jis puikiai jaučiasi pelkynuose ir plynėse tarp laisvų valstiečių, turinčių savo istoriją, ir nė kiek nepasigenda meno. Ar galėtų istorija geriau tarnauti gyvenimui kaip kitaip, negu priiškandama prie tėviškės ir papročių net menkliau likimo apdovanotas kartas ar tautas, šitaip darydama jas sėsliomis ir neleisdama bastytis po svetimus kraštus ieškant geresnio gyvenimo ir kovojant dėl jo? Kartais net atrodo, kad tik užsispyrimas ir kvailumas gali lyg prikaustę laikyti žmogų prie šios visuomenės, šios aplinkos, šio vargano kasdienio egzistavimo, prie šių plikų uolų; tačiau iš tikro tai išganingas ir visuomenei nepaprastai naudingas kvailumas – šitai yra visiškai aišku tiems, kas blaiviai suvokia siaubingas klajokliškos aistros pasekmes, ypač kai ta aistra užvaldo ištisas tautas, arba tiems, kas iš arti matė būklę tautos, praradusios ištikimybę savajai praeičiai ir tapusios nepaliojama naujų kosmopolitinių formų paieškų auka. Šio jausmo priešybė – tai, ką jaučia medis, turintis tvirtas šaknis, – tai laimė suvokti, kad nesi visiškai atsitiktinis, o išaugi iš savosios praeities kaip paveldas, žiedas ir vaisius ir kad tuo būdu tavasis egzistavimas yra paaiškintas ar net pateisintas – štai ką dabar mėgstama laikyti tikroju istoriniu jausmu.

Žinoma, tai nėra būsena, kai žmogus sugeba praeitį paversti gyvuoju žinojimu, tad ir čia galime aptikti tą patį, ką esame aptikę nagrinėdami monumentaliją istoriją: pati praeitis neišvengiamai iškraipoma, jei istorija verčiama tarnauti gyvenimui ir yra valdoma gyvenimo instinktų. Pasitelkę pavyzdį, galėtume sakyti: medis greičiau

jaučia savąsias šaknis negu jas mato, tačiau šio jausmo stiprumas matuojamas regimų šakų dydžiu ir galia. Jei medis pats augdamas gali suklysti, tai įsivaizduokime, kokio dydžio bus toji klaida, kai jis susidurs su ištisu jį supančiu mišku! Mišku, apie kurį jis žino ir kurį jis jaučia tik tiek, kiek šis kliudo ar padeda jo augimui – ir nieko daugiau. Žmogaus, miesto bendruomenės ar net visos tautos antikvarinį jausmą riboja nepaprastai siauras akiratis; daugelio dalykų jie visai nemato, o ir tai, ką mato, mato pernelyg arti ir izoliuotai; jie negali tų dalykų išmatuoti, todėl viską mano esant vienodai svarbų ir kiekvieną atskirą pernelyg sureikšmina. Tad nėra jokių vertės ar proporcijos skirtumų, kurie praeities dalykus leistų palyginti vieną su kitu; yra tik matai ir proporcijos, kurie atsiranda, praeities dalykus lyginant su antikvariais, kai į praeitį žvelgiančiu individu ar tauta.

Tačiau čia visuomet tyko pavojus: galiausiai viskas, kas priklauso senovei ir praeičiai, bet patenka į akiratį, priimama vienodai pagarbiai, o viskas, kas šioms senienoms neatiduoda pagarbos, tai yra visa, kas nauja ir kas dar tik randasi, atmetama ir supriešinama. Antai net graikai toleravo vaizduojamojo meno hieratinį stilių, egzistavusį šalia laisvo ir didingo stiliaus; vėliau jie ne tik toleravo smailas nosis bei ledines šypsenas, bet dargi laikė jas ypatingai rafinuoto skonio apraiškomis. Kai tautos jausmai darosi šiurkštūs, kai istorija tarnauja praeičiai taip, kad žlugdo vėlesnį gyvenimą, ir ypač aukštesnes jo formas, kai tautos istorinis jausmas ne išsaugo gyvybę, o ją užbalzamuoja, tada medis miršta. Miršta nenatūraliai – nuo viršūnės šaknų link, kol galiausiai žūva ir pačios šaknys. Antikvarinė istorija pati išsigimsta, kai tik šviežias dabarties gyvenimas liaujasi ją gaivinęs ir dvasinęs. Tada išnyksta ir pietetas, lieka tik kažkoks egoistiškai patenkintas savimi ir besisukantis aplink savo paties centrą mokslingas įgūdis. Tada pamatome šlykštų aklos kolekcionavimo aistros vaizdą, nepaliaujamą kaupimą visko, kas kada nors yra buvę. Žmogų apgaubia pelėsių kvapas; kiekvienas reikšmingesnis talentas ar kilnesnis poreikis antikvariniu būdu paverčiamas nepasotinamu naujienų, tiksliau tariant, senienu, troškulių ir nenumaldomu smalsuliu. Dažnai toks žmogus puola taip žemai, kad galų gale tenkinasi bet kuo, kas tik jam pasitaiko, tad ima misti net bibliografinių smulkmenų dulkėmis.

Bet net ir tuo atveju, kai toks išsigimimas nepasireiškia, kai anti-

kvarinė istorija nepraranda pamato, kuriame ji tik ir gali įleisti šaknis gyvenimo vardan, net ir tada lieka dar pakankamai daug pavojų, būtent – jei ji pernelyg iškeruoja ir užgožia kitas požiūrio į praeitį rūšis. Juk antikvarinė istorija gali tik išsaugoti gyvenimą, bet ne pradėti jį; todėl ji visuomet nepakankamai įvertina tapsmą, nes jai kaip tik stinga to instinkto, kuriuo galėtų tapsmą užčiuopti ir kuris būdingas, pavyzdžiui, monumentalijai istorijai. Todėl ji slopina energingą naujovių ryžtą, paralyžiuodama veikliuosius, kurie, kaip veiklieji, visuomet pažeis ir turės pažeisti vieną ar kitą šventenybę. Jau vien faktas, kad koks nors dalykas paseno, gimdo reikalavimą pripažinti jį nemirtingu; juk jei sudėsime į krūvą viską, ką kokia nors seniena – senas tėvų paprotys, religinis tikėjimas, paveldėta politinė privilegija – patyrė per visą savo egzistavimą, jei sudėsime visą tą pietetą ir pagarbą, kurią jai teikė individai ir ištisos kartos, tai paaiškės, kad būtų baisi neteisybė ar net šventvagystė, jei reikalautume šią senieną pakeisti kokia nors naujove, o tokiam milžiniškam pietetų ir pagarbos kiekiui priešpastatytume vienetus to, kas dar tik tampa ir yra šiuolaikiška.

Tad darosi visiškai aišku, kad kartais šalia monumentaliojo ir antikvarinio praeities tyrimo būdų žmogui reikalinga turėti ir trečią būdą ~~kritinį~~. Tačiau ir pastarasis reikalingas tik gyvenimo dėlei. Kartkartėmis žmogus turi turėti galią sudaužyti ir sugriauti praeitį, kad galėtų gyventi toliau, kartais šią galią jis turi panaudoti. Šito jis pasiekia patraukdamas praeitį istorijos teisman, griežtai iškvodamas ją ir galiausiai paskelbdamas jai nuosprendį. Bet kokia praeitis verta to, kad ją pasmerktume – juk toks jau yra žmogaus gyvenimas, kad jame reiškiasi ir žmogaus jėga, ir silpnybė. Čia teisia ne teisingumas ir ne malonė. Nuosprendį skelbia pats gyvenimas – ta tamsi, genanti, nepasotinamai savęs trokštanti jėga. Jo nuosprendžiai visuomet negailėstingi, visuomet šališki, nes niekad neišplaukia iš skaidraus pažinimo šaltinio. Tačiau net jei tie nuosprendžiai būtų padiktuoti paties teisingumo, vargiai jie būtų kitokie. „Juk viskas, kas tampa, yra verta pažūties. Tad būtų geriau, jei nebūtų tapę.“ Reikia būti nepaprastai stipriam, kad galėtum gyventi ir suvokti, jog gyventi ir būti neteisingam yra vienas ir tas pat. Net Lutheris kartą yra pasakęs, kad pasaulis atsirado vien dėl Dievo užmaršumo; mat jei Dievas būtų pagalvojęs apie „sunkiąją artileriją“, Jis nebūtų pasaulio sukūręs. Tačiau kartais

tas pats pasaulis, kuris reikalauja užmaršties, reikalauja ir šią užmarštį panaikinti; tada turi tapti visiškai aišku, kiek neteisybės yra, pavyzdžiui, kokio nors daikto egzistavime, kokioje nors privilegijoje, kokioje nors kastoje ar dinastijoje, kaip vienas ar kitas dalykas nusipelnė pražūtis. Tada jo praeitis yra kritiškai peržiūrima, tada peiliu siekiama jo šaknų, tada be gailėsčio atmetamas bet koks pietetas. Tai visuomet pavojingas, ir visų pirma pavojingas pačiam gyvenimui, procesas, o žmonės ar epochos, kurie teisdami ir naikindami praeitį tarnauja gyvenimui, visuomet yra pavojingi ir pavojuje atsidūrę žmonės ar epochos. Juk kaip būtinai esame ankstesnių kartų palikuonys, taip esame palikuonys ir jų paklydimų, aistrų ir iliuzijų ar net nusikaltimų, ir visiškai neįmanoma nuo viso to išsivaduoti. Jei mes ir pasmerkiame tas klaidas ir manome, jog patys jų nedarome, šitaip dar nesunaikiname fakto, jog patys esame iš jų kilę. Geriausiu atveju patiriame konfliktą tarp įgimtų, paveldėtų mūsų savybių ir to, ką mes žinome, o galbūt net įsiveliame į kovą tarp naujos, griežtos disciplinos ir to, ką esame paveldėję ar to, kas mums yra įgimta. Mes bandome įskiepyti sau naują įprotį, naują instinktą, antrąją prigimtį, kad senoji prigimtis nudžiūtų. Kartu tai yra bandymas *a posteriori* susikurti naują praeitį, iš kurios mes norėtume būti kilę ir kuri būtų priešybė tos praeities, iš kurios esame kilę iš tikrųjų. Tai nepaprastai pavojingas dalykas, nes labai sunku nubrėžti ribą, iki kurios praeitį galima neigti, be to, antrosios prigimties visuomet silpnesnės už pirmąsias. Dažniausiai pasitenkinama gėrio pažinimu to gėrio neįgyvendinant, nes kartais žinome, kas yra geriau, bet negalime to padaryti. Tačiau kartkartėmis pavyksta nugalėti, ir net kovojantiems, tai yra tiems, kas taiko kritinę istoriją gyvenime, egzistuoja savotiška paguoda: žinojimas, kad ana pirmoji prigimtis kadaise taip pat buvo antrąja ir kad kiekviena antroji prigimtis nugalėjusi tampa pirmąja.

4

Tokios tad yra paslaugos, kurias istorija gali suteikti gyvenimui. Kiekvienam žmogui ir kiekvienai tautai pagal jų tikslus, jėgas ir poreikius reikia tam tikro praeities žinojimo – kartais monumentaliosios, kartais antikvarinės, kartais kritinės istorijos pavidalu. Tačiau šio žinojimo jiems reikia ne kaip grynųjų, vien stebingųjų gyvenimą mąstytojų miniai

Nyčiai nemori, kad istorija užgožė dabartį
ir net ne kaip pavieniams žmonėms, kurių žinojimo troškulį gali numalšinti tik žinios ir kuriems jos yra savitikslius. Šio žinojimo tikslas yra tik gyvenimas, ir todėl žinojimo siekimą čia valdo bei jam vadovauja gyvenimas. Tai, kad toks yra natūralus tam tikros epochos, tam tikros kultūros, tam tikros tautos santykis su istorija – santykis, kurį sukelia alkis, kurį reguliuoja poreikių stiprumas, kurį tam tikromis sąlygomis palaiko vidinė plastinė jėga, – kad praeities žinojimas visais laikais buvo laikomas pageidautinu dalyku tik ateities ir dabarties vardan, o ne tam, kad silpnintų dabartį ar griautų ateities gyvybingumo pamatus, – visa tai yra taip paprasta, kaip paprasta ir pati tiesa, ir visiškai įtikina net tą, kuris pirmiausia nereikalauja istorinių įrodymų.

O dabar pažvelkime į mūsų laikus! Mus apima siaubas, mes sprunkame. Kur dingio visas ano santykio tarp istorijos ir gyvenimo aiškumas, visas natūralumas ir grynumas! Kaip supainiota, kaip išpūsta ši problema, kaip neramiai ji banguoja priešais mūsų akis! Gal dėl to esame kalti mes patys, stebėtojai? O gal iš tikro gyvenimo ir istorijos santykis pasikeitė dėl to, kad juos perskyrė kažkoks galingas ir jiems priešiškas žvaigždynas? Tegul kiti įrodinėja, kad mūsų akys mus klaidina; mes papasakosime tai, ką manome matą. Ir vis dėlto žvaigždynas stojosi tarp jų, didingas ir spindintis žvaigždynas. Gyvenimo ir istorijos santykis iš tikro pasikeitė. Tai įvyko dėl mokslo, dėl reikalavimo, kad istorija taptų mokslu. Dabar jau gyvenimas nebera vienintelis valdovas, nebe jis palenkia praeities žinojimą savo reikmėms. Pasienio stulpai nuversti ir viskas, kas kada nors yra buvę, užgriūva žmogų. Visos perspektyvos nustumiamos atgal – į bet kokios raidos pradžią, tai yra į begalybę. Nė viena karta dar nėra regėjusi tokio žvilgsniu neaprepiamo reginio, kokį mums atskleidžia mokslas apie visuotinį vystymąsi – istorija; visa tai mums parodo jos drąsus ir pavojingas šūkis: *fiat veritas pereat vita*.*

Pabandykime susidaryti vaizdą to dvasios proceso, kuris vyksta šiuolaikinio žmogaus sieloje. Lyg iš nesenkančio šaltinio žmogų vis užlieja naujos istorinių žinių bangos, jį užgriūva svetimi ir nesusieti tarpusavyje dalykai, atmintis plačiai atveria savo duris ir vis dėlto neįstengia aprėpti visko, prigimtis iš paskutiniųjų stengiasi priimti, priglobti ir pagerbti šiuos svečius, tačiau jie patys kovoja tarpusavyje,

* Tebūnie tiesa, težlunga gyvenimas (lot.).

koks Nyčiai pavienius į istoriją kaip mokslą?

ir atrodo būtina juos įveikti ir priversti paklusti, kad jų kovoje nežūtų pati prigimtis. Tokio netvarkingo, audringo ir kovingo ūkininkavimo įprotis ilgainiui tampa antrąja prigimtimi, nors jau iš pat pradžių aišku, kad ši antroji prigimtis yra nepalyginamai silpnesnė, nepalyginamai neramesnė ir nepalyginamai nesveikesnė negu pirmoji. Šiuolaikinis žmogus galiausiai darosi priverstas visur nešiotis daugybę nesuvirškinėtų žinojimo akmenų, kurie, kaip toje pasakoje, kartkartėmis gali labai barškėti. Šis barškėjimas išduoda būdingiausią šiuolaikinio žmogaus bruožą – keistą prieštaravimą tarp vidujybės, kurios neatitinka jokia išorė, ir išorės, kurios neatitinka jokia vidujybė. Senovės tautos nežinojo nieko panašaus. Žinios, kurių milžiniškas kiekis praryjamas nejučiant jokio alkio ar net per prievartą, nebeskatina keistis ir išreikšti save, o lieka paslėptos savito vidinio pasaulio chaotiškose gelmėse, kurias šiuolaikinis žmogus su keistu pasididžiavimu vadina tik jam būdingą „vidujybę“. Tada paprastai sakoma, kad turinys jau yra, trūksta tik formos; bet juk tai neįmanomas prieštaravimas, jei kalbame apie gyvas būtybes. Kaip tik todėl mūsų šiuolaikinis lavinimas (*Bildung*) yra negyvas daiktas – juk be šio prieštaravimo jis apskritai neįmanomas, tai reiškia, kad iš tikrųjų jis ir nėra joks lavinimas, o tik savotiškos žinios apie lavinimą. Čia viskas baigiasi lavinimo idėja, lavinimo pajautimu; lavinimas čia niekadovė neviršta ryžtu. Tuo tarpu tai, kas iš tikro veikia kaip motyvas ir pasirodo veiksmo pavidalu, dažniausiai tėra abejinga konvencija, varganas pamėgdžiojimas ar net grubi grimasa. Tada vidinis jausmas darosi panašus į tą gyvatę, kuri, prarijusi triušį, ramiai įsitaiso saulėkaitoje ir stengiasi kuo mažiau judėti. Vidinis procesas čia tampa savitiksliu. Jis ir yra tikrasis „išsilavinimas“. Tas, kas, eidamas pro šalį, visa tai mato, gali tik vieno tokiam išsilavinimui palinkėti – kad jis nežūtų nuo virškinimo sutrikimo. Jei įsivaizduotume, jog, pavyzdžiui, pro šalį eina graikas, tai pastebėtume, kad jis tikriausiai prieitų išvadą, jog naujiesiems žmonėms pasakymai „išsilavinimas“ ir „istorinis išsilavinimas“ yra taip susilieję, tarsi vienintelis skirtumas čia būtų žodžių skaičius. Jei jis pasakytų, kad galima būti labai išsilavinusiam ir neturint jokio istorinio išsilavinimo, tai daugelis pagalvotų, kad ne taip išgirdo, ir tik palinguotų galva. Viena gana garsi netolimos praeities tautelė (turiu galvoje būtent graikus) savo klestėjimo epochoje išsaugojo neistoriškumo jausmą; jei

šiuolaikinis žmogus koku nors stebuklingu būdu būtų perkeltas į aną epochą, jis tikriausiai palaikytų graikus labai „neišsilavinusiais“. Drauge būtų atskleista ir išjuokta taip kruopščiai slepiama šiuolaikinio lavinimo paslaptis – juk mes, šiuolaikiniai žmonės, nieko neturime savo. Tik dėl to, kad prikrauname ir perkrauname save svetimomis epochomis, papročiais, menais, filosofijomis, religijomis, žiniomis, mes tampame vertais dėmesio, būtent – vaikščiojančiomis enciklopedijomis, kuriomis galbūt mus ir palaikytų į mūsų epochą perkeltas senovės helenas. Tačiau enciklopedijų vertę sudaro tik tai, kas yra viduje, tai yra jų turinys, o ne tai, kas užrašyta viršelyje ar pats viršelis ir nugarėlė. Lygiai taip ir šiuolaikinio lavinimo esmę sudaro jo turinys, o ant viršelio knygrišys įspaudė kažką panašaus į tokius žodžius: „Vidinio lavinimosi vadovėlis išoriniams barbarams“. Dar daugiau – šis vidaus ir išorės prieštaravimas daro išorę dar barbariškesnę negu ji galėtų būti, jei turėtume reikalą su kokia nors neišsilavinusia tauta, kuri vystytųsi pati savaime, tik pagal savo šurkščius poreikius. Iš tikro! Kas belieka prigimčiai, verčiamai doroti visą tą per kraštus besiliejančią gausybę? Vienintelė išeitis – priimti kiek įmanoma paviršutiniškiau, kad galėtų kuo greičiau ją pašalinti ir ja atsikratyti. Iš čia kyla įprotis realius daiktus traktuoti nerimtai; iš čia išauga „silpna asmenybė“, kuriai tikrovė, tai, kas yra, daro tik menką įspūdį; išoriškai žmonės darosi vis pasyvesni ir glebesni, o pavojingas plyšys tarp turinio ir formos plėtojama tol, kol tampama visiškai neįautriais barbariškumo apraiškoms, jei tik atmintis vis iš naujo dirginama, jei tik plūsta vis nauji žinojimo verti dalykai, kuriuos galima būtų tvarkingai sudėlioti į atminties stalčius. Tautos kultūra, kaip anos barbarystės priešybė, kartą buvo pavadinta (manyčiau, visai nepagrįstai) meninio stiliaus vienybe visose tautos gyvenimo apraiškose; šio nusakymo nederėtų suprasti klaidingai, tarsi čia būtų kalbama apie barbarystės ir *dailiojo* stiliaus priešybę; tauta, kurią laikome kultūringa, turi būti gyvybinga ir vientisa visame, kas yra tikra, o ne taip varganai suskilti į vidų ir išorę, turinį ir formą. Kas siekia tautos kultūros ir skatina ją, tas turi siekti šios aukštesnės vienovės ir skatinti ją, turi padėti naikinti šiuolaikinį išsilavinimą tikrojo išsilavinimo vardan, tas žmogus privalo ryžtis apmąstyti, kaip atstatyti istorijos pažeistą tautos sveikatą, kaip padėti jai atrasti jos instinktus ir kartu savigarbą.

Noriu tiesiog kalbėti mūsų, šiuolaikinių vokiečių, vardu, mūsų, kurie labiau negu kiti kenčia dėl minėtosios asmenybės silpnumo ir dėl prieštaravimo tarp turinio ir formos. Mes, vokiečiai, į formą žiūrime vien kaip į susitarimo dalyką, kaip į slapstymąsi ar apsimetinėjimą, ir todėl jei ir nedegame jai neapykanta, tai bent jau nemėgstame; dar teisingiau būtų sakyti, kad mums būdinga tam tikra žodžio „sąlygiškumas“, galų gale ir paties sąlygiškumo, baimė. Dėl šios baimės vokiečiai paliko prancūzų mokyklą: jis norėjo tapti natūralusis ir drauge vokiškesnis. Tačiau atrodo, kad su šiuo „drauge“ buvo prašauta pro šalį: pasprukęs iš sąlygiškumo mokyklos, jis ėmė vaikščioti kur tik nori ir kaip tik nori, iš tikro dabar jis tik nevalyvai ir kaip papuola, lyg užsimiegojęs daro tai, ką anksčiau darė kruopščiai ir dažnai gana sėkmingai mėgdžiodamas. Tad, palyginti su ankstesniais laikais, ir dabar dar gyvenama nekorektiško prancūziško sąlygiškumo nuostatomis. Tai matyti iš visko – mūsų ėjimo, stovėjimo, kalbėjimosi, aprangos ir būsto. Tikėdamiesi sugrįžti prie natūralumo, iš tikrųjų gavome tik galimybę daryti ką norime, gyventi patogiai ir kuo mažiau save pergalėti. Kai vaikštinėjame kokiam vokiečių mieste, matyti, kaip visi sąlygiškumai, palyginti su užsienio miestų nacionaliniu savitumu, pasirodo vien kaip neigiamybės – viskas atrodo pilka, nuvalkiota, blogai nukopijuota, apleista, kiekvienas daro ką nori. Bet tas noras nėra stiprus, mažus noras. Greičiau tai įstatymai, kurie pirmiausia įsako be atodairos skubėti, o po to paverčia visus patogumo besivaiškančiais maniakais. Rūbas, sukurtas nelaužant galvos ir apsivelkamas akimirksniu, žodžiu, iš svetimų kraštų nužiūrėtas ir neatidžiai nukopijuotas rūbas, vokiečiams tuojau pat tampa tautinio drabužio papildymu. Formos pajautimą jie su ironija atmeta – mat esama *turinio pajautimo*: juk vokiečiai garsėja kaip vidujybės tauta.

Tačiau šioje vidujybėje glūdi gerai žinomas pavojus – pats turinys, apie kurį manoma, jog iš lauko jo apskritai neįmanoma pamatyti; jis gali visiškai išgaruoti, nors žvelgdami iš lauko mes nepastebėtume, kad jo jau nebėra, lygiai taip pat kaip anksčiau nepastebėjome, kad jis yra. Sakydami tačiau, kad vokiečių tautai šis pavojus visiškai negresia, turime prisiminti, kad visuomet iš dalies teisu yra užsienietis, prikišantis mums, jog mūsų vidujybė esanti per silpna ir chaotiška, kad galėtų iškilti į išorę ir įgyti tam tikrą formą. Vis dėlto ta vidujybė gali

būti nepaprastai subtiliai jautri, rimta, galinga, nuoširdi, joje gali būti daug gerumo, galbūt ji net žymiai turtingesnė negu kitų tautų vidus, tačiau kaip visuma ji buvo ir lieka silpna, nes visos anos gražios gijos nesusiriša į tvirtą mazgą, tad regimasis veiksmas yra ne šio vidaus visuminis veiksmas ir ne jo atsivėrimas, o tik silpnas ir primityvus pavienių gijų bandymas pateikti save kaip visumą. Todėl apie vokiečių negalima spręsti iš vieno jo veiksmo, o jo individualybė ir po to, kai jis ką nors nuveikia, gali likti visiškai paslėpta. Kaip žinia, jį reikia vertinti pagal jo mintis ir jausmus, o pastaruosius jis dabar išsako savo knygose. Tačiau šios knygos, ypač pastaruosiu metu, kelia abejonių, ar garsioji vidujybė iš tikrųjų dar sėdi savo nepasiekiamoje šventyklėlėje; baisu pagalvoti, jei vieną gražią dieną ji dingtų ir štai liktų tik išorybė – toji pasipūtusi ir nerangi, nusižeminusi ir šlitinėjanti išorybė taptų vieninteliu vokiečio požymiu. Tai būtų beveik taip pat baisu, kaip ir tuo atveju, jei anoji vidujybė mums nematant būtų sufalsifikuota, nuspalvinta, perdažyta ir sėdėtų ten pavirtusi aktore, jei ne kuo nors dar blogiau. Pavyzdžiui, bešalis stebėtojas Grillparzeris, remdamasis savo teatine patirtimi, visa tai matė taip: „Mes jaučiame abstrakcijomis, – sako jis, – mes vargiai besuvokiame, koks yra mūsų amžininkų jausmas; mes verčiame juos šokinėti taip, kaip jie dabar nebesokinėja. Šekspyras sugadino mus, naujuosius rašytojus.“

Tai pavienis ir, ko gero, pernelyg skubotai apibendrintas faktas, tačiau kaip būtų baisu, jei šis apibendrinimas pasiteisintų, jei tokie faktai imtų pernelyg dažnai lįsti stebėtojų į akis; kokia neviltis tada skambėtų žodžiuose: mes, vokiečiai, jaučiame abstrakciją; mus visus sugadino istorija – teiginys, iš šaknų pakertantis bet kokią būsimos tautinės kultūros viltį; juk kiekviena tokia viltis auga iš tikėjimo, kad vokiečių jausmas yra tikras ir tiesioginis, iš tikėjimo, kad vidujybė yra nepalytėta; ko dar galima tikėtis, kuo viltis, jei pats tikėjimo ir vilties šaltinis sudrumstas, jei vidujybė išmoko šokinėti, šokti, dažytis, reikštis abstrakčiai ir su išskaičiavimu ir galiausiai prarasti save pačią! Ir kaip didus ir vaisingas protas gali išverti tautoje, kuri jau nebėra tikra dėl savo vieningos vidujybės ir kuri suskilo į išsilavinusius žmones su iškraipyta bei suvedžiota vidujybe ir neišsilavinusius, kurių vidujybė

4. Grillparzeris Franzas (1791–1872) – austrų rašytojas ir dramaturgas.

nepasiekiamas. Kaip gali jis išverti, kai tautos jausmo vienybė žūva ir kai jis, be to, žino, jog kaip tik tos tautos dalies, kuri vadina save išsilavinusia ir pretenduoja atstovauti tautos meninei dvasiai, jausmas yra falsifikuotas ir išdažytas. Net jei pavienio žmogaus sprendimai ir skonis darosi subtilesnis ir labiau sublimuotas, jo šitaip neišgelbsti – jis kankinasi suvokdamas, jog turi kalbėti tik tam tikrai sektai, o visai tautai jis nereikalingas. Tikriausia jis mieliau užkastu savąjį lobį, nes jam koku jaustis pretenzingai globojamam sektos kai tuo tarpu jo širdis sklidina užuojautos visiems. Tautos instinktas tolsta nuo jo; nebėra prasmės ilgesingai tiesti rankas tautos link. Kas jam dabar belieka, kaip tik visą savo įkvėptąją neapykantą nukreipti prieš jį saistantį užkeikimą, prieš jo tautos vadinamojo lavinimo sukurtus varžtus, kad kaip teisėjas galėtų pasmerkti bent tai, kas jam gyvam ir gyvybę kuriančiam, reiškia griovimą ir išniekinimą: taip kuriančiojo ir gelbstinčiojo džiaugsmą jis iškeičia į giliają savo likimo išvalgą ir galiausiai virsta vienišu žinotoju, persisotinusiu išminčiumi. Tai skaudžiausias reginys; kas apskritai jį mato, pastebės jame glūdintį šventą raginimą; jis tars sau: čia reikalinga pagalba, reikia atgaivinti aną aukštesniąją tautos prigimties bei sielos vienybę, po vargo kūjo smūgiais turi išnykti tas trūkis tarp vidaus ir išorės. Bet ko gi jis turi griebtis? Kas jam lieka, jei ne jo gilus pažinimas: jį išsakydamas, platindamas, pilnomis saujomis žarstydamas, jis tikisi pasėti poreikį, o iš stipraus poreikio kada nors išaugs stiprus veiksmas. Ir kad nekiltų nė menkiausios abejonės, iš kur imti ano vargo, ano poreikio, ano pažinimo pavyzdį, štai mano aiškus liudijimas: *vokiečių vienybė aukščiausiaja prasme, vienybė, kurios mes trokštame, ir trokštame karščiau negu politinės vienybės, yra vokiečių dvasios ir gyvenimo vienybė, kuri rasis panaikinus prieštaravimą tarp formos ir turinio, vidujybės ir sąlygiškumo.*

5

Epochos persisotinimas istorija man atrodo priešiškas ir pavojingas gyvenimui penkiais požūriais. Dėl tokio pertekliaus atsiranda anas kaip tik aptartas vidujybės ir išorės kontrastas ir šitaip susilpninama asmenybė: dėl šio pertekliaus epocha ima vaizduotis esą tokia reta dorybė kaip teisingumas jai yra būdinga labiau negu kitoms epochoms; dėl

šio pertekliaus sutrikdomi tautos instinktai ir sustabdomas tiek indi-
vido, tiek visumos brendimas; šis perteklius pasėja besąlygiškai kenks-
mingą įsitikinimą, kad žmonija yra sena, o mes esame vėluojantys
epigonai; dėl šio pertekliaus epocha įpuola į pavojingą saviironijos, o
iš pastarosios – į dar pavojingesnę cinizmo nuotaiką: šioje ji vis labiau
linksta protingos egoistinės praktikos link, praktikos, kuri žaloja
gyvybės jėgas ir galiausiai jas suardo.

Dabar grįžkime prie pirmojo mūsų teiginio: šiuolaikiniam žmogui būdingas asmenybės silpnumas. Kaip cezarių epochos romėnas pra-
rado savąjį romėniškumą, suvokęs, kad jam tarnauja visas pasaulis,
kaip jis pasimetė tarp jį užplūdusių ateivių ir išsigimė kosmopoliti-
niame dievų, papročių bei menų karnavale, taip turėtų atsitikti ir
šiuolaikiniam žmogui, kuris istorijos menininkų rankomis nuolatos
rengia pasaulinės parodos šventę: ji tapo besimėgaujanti ir bevaikš-
tinėjančiu žiūrovu, jis pateko į tokią būseną, kurioje net didieji karai
ar didžiosios revoliucijos negalėtų nieko pakeisti ilgesniam negu
vienos akimirkos laiko tarpui. Karas dar nesibaigęs, tačiau šimtatūks-
tanteriopai perdirbtas į spausdintą popierių, kaip naujausias dirgiklis
jis jau pateikiamas atbukusiems istorijos trokštančiųjų gomuriams.
Atrodo, kad net stipriausiai užgaudami stygas, neišgausime stipraus
ir pilno tono: jis tuojau pat nuščiūva, ir jau kitą akimirką atskamba
istoriškai švelniai ir bejėgiškai. Kalbant moralės kalba, jums nebepa-
vyksta užfiksuoti to, kas didinga, jūsų žygiai yra tik trumpi smūgiai, o
ne dundantis griausmas. Net jei jums pavyksta nuveikti ką nors didinga
ir verta susižavėjimo, vis vien visa tai be garso nugrimzta į Orką. Nes
menas sprunka šalin, kai tik jūs, atlikę savo žygius, tuojau pat apgau-
biate juos istorijos palapine. Kas stengiasi akimirksniu suprasti, ap-
skaičiuoti, suvokti tada, kai, būdamas giliai sukrėstas, turėtų išsaugoti
nesuprantamą kaip didingumą, tas galėtų būti vadinamas supratingu
(*Verständige*), bet tik ta prasme, kuria Schilleris kalba apie tokio
protingojo protą: jis nemato kai ko, ką mato net vaikas, ir negirdi kai
ko, ką girdi net vaikas, bet būtent šis „kai kas“ ir yra tai, kas yra
svarbiausia, o kadangi jis to nesupranta, jo supratimas yra vaikiškesnis
už patį vaiką ir primityvesnis už patį primityvumą (*Einfalt*) – nepai-
sant daugybės gudrių raukšlelių jo pergamentiniuose bruožuose ir
virtuoziskai išlavintų pirštų, kuriais jis mikliai atmazgo tai, kas sumaz-

gyta. Tai reiškia, kad jis sunaikino ir prarado savo instinktą, jis nebegali, pasikliaudamas „dieviškuoju žvėrimi“, paleisti vadelių, kaip protas nusilpsta, o kelias veda per dykumas. Taip individas tampa drovus, neryžtingas ir nebedrįsta pasitikėti savimi: jis grimzta į save vidujybę, o šitai šiuo atveju reiškia ne ką kita, kaip tik grimzdimą į tvarkos suverstą išmokytojų krūvą, kuri nedaro jokio poveikio išorei, pamokymus, kurie netampa gyvenimu. Jei bent kartą pažvelgsime į išorę, pamatysime, kaip istorija, naikindama instinktus, paverčia žmones beveik gryniais abstraktais ir šešėliais: ne vienas nesiryžta pasirodyti kaip asmenybė ir slepiasi po išsilavinusio žmogaus mokslininko, poeto, politiko kaukėmis. Bet jei kas užsipuola ta kaukę, manydamas, kad susidūrė su rimtu dalyku, o ne su juokais (juokas visos jos apsimeta rimtomis), tai tam staiga paaiškėja, kad jo rankos atsidadė vien skudurai ir margos skiautės. Tad reikia nepasiduoti apgalei ir griežtai pasakyti: „Arba nusimeskite savo apdarus, arba būkite tais, kuriais apsimetate esą!“ Kiekvienas iš prigimties rimtas žmogus neturi virsti donkichotu, nes yra svarbesnių darbų negu kovoti su šiomis tariamomis realybėmis. Kaip ten bebūtų, jis privalo būti akylas, pasirodžius persirengėliams, šaukti: „Stok! Kas eina?“ – ir tuojau pat nuplėšti jų kaukes. Keista! Istorija pirmiausiai turėtų skatinti žmones būti sąžiningais, net jei jie būtų sąžiningi kvailiai; ir visuomet taip darė, tik dabar nebedarė! Istorinis išsilavinimas ir universalus buržuazinis švarkas viešpatuoja vienu metu. Nors da niekada taip gražiai nebuvo kalbama apie „laisvą asmenybę“ kaip dabar, mes apskritai nematome asmenybių, nekalbant jau apie laisvas asmenybes. Aplink mus – vien baugščiai užsimaskavę „universalūs žmonės“. Individas sulindo į savo vidujybę: iš lauko jo visiškai nesima-
to. Beje, galime suabejoti, ar apskritai esama priežasčių be pasekmių. O gal reikalinga eunuchų karta istorinio pasaulio haremo apsaugai? Žinoma, jiems labai tiktų grynasis objektyvumas. Panašu, kad uždavinys yra toks: saugoti istoriją, kad iš jos kiltų tik istorijos, bet jokių būdų ne vyksmas, saugoti, kad asmenybė su istorijos pagalba netaptų „laisva“, kitaip sakant, tiesi sau, tiesi kitiems, ir ne tik žodžiais, bet ir darbais. Tik tiesumas gali iškelti į dienos šviesą šiuolaikinio žmogaus vargą ir skurdą, ir kruopščiai viską slepiančių sąlygiškumų bei kaukių vieton gali stotis tikrieji išgelbėtojai – menas ir religija, kurie bendron

1. Filosofija dėl istorijos vaidymo mūsų gyvenime

Jėgom pasėtu kultūrą, atitinkančią tikruosius poreikius, o ne, kaip dabartinis visuotinis lavinimas, tik mokytojų apgaulinėti save dėl tų poreikių ir šitaip virsti vaikščiojančiu melu.

Į kokią nenatūralią, dirbtinę ir tikrai negarbingą padėti visuotinio išsilavinimo liga sergančioje epochoje patenka tiesiausias iš visų mokslų – sąžiningoji nuoga deivė Filosofija! Šiame priverstinio išorinio uniformiškumo pasaulyje ji virsta mokslingu vienišų pasivaikščiøjimų mėgėjo monologu, atsitiktiniu pavienių medžiotojų grobiu, niekam neišduodama kamarėlių paslaptimi arba nepavojingais akademiniais seniu ir vaikų plepalais. Niekas nedrįsta pritaikyti sau filosofijos įstatymo, niekas negyvena filosofškai, su ta paprasta vyriška ištikimybės, kuri kadaise vertė elgtis kaip dera stoikui tą, kuris kartą prisiekė ištikimybę stojai, elgtis kaip dera stoikui, nesvarbu, kur jis būtų ir ką darytų. Visą šiuolaikinį filosofavimą vyriausybės, bažnyčios, akademijos, žmonių papročiai ir bailumai politiškai ir policiškai aprėžia iki mokslingos regimybės pavidalo: arba jam lieka tik dūsavimai „o, kad..!“, arba pažinimas „gyveno kartą...“. Istorinio lavinimo viduje filosofija yra beteisė, jei tik ji panūsta būti šiuo tuo daugiau negu vien viduje sutrauktu žinojimu be jokio veiksmo; jei šiuolaikinis žmogus būtų apskritai drąsus ir ryžtingas, jei jis nebūtų net savo priešų atžvilgiu vien vidujybės žmogus, jis atsižadėtų tokios filosofijos; dabar jis tenkinasi droviu jos nuogumo dangstymu. Žinoma, galima mąstyti, rašyti, spausdinti, kalbėti, mokyti filosofškai – visa tai dar, atrodo, nėra uždrausta, tik veiklos srityje, vadinamajame gyvenime, yra kitaip: čia leidžiama tik viena, o visa kita – tiesiog neįmanoma: taip reikalauja istorinis lavinimas. Kyla klausimas, ar čia dar apskritai žmonės, o ne mąstymo, rašymo ir kalbėjimo mašinos?

Goethe kartą yra pasakęs apie Šekspyrą: „Niekas taip neniekino materialaus kostiumo, kaip jis; jis tikrai gerai pažinojo tik vidinį žmogaus kostiumą, o pastarasis visų vienodas. Sakoma, kad jis puikiai vaizdavo romėnus; manau, kad tai netiesa: jie visi – tikriausiai anglai, bet jie yra žmonės, žmonės iš prigimties, todėl jiems puikiai tinka ir romėnų toga.“ Ir štai aš klausiu, ar mūsų dabartinius literatus, tautos vyrus, pareigūnus, politikus galima parodyti kaip romėnus; nieko iš to neišeitų, nes tai ne žmonės, o tik įkūnyti kompendiumai ir drauge konkrečios abstraktybės. Net jei jie turi charakterį ir savitumą, tai visa

150-151
150-151
150-151

WOW

tai paslėpta taip giliai, kad neįmanoma iškelti į dienos šviesą: jei ka juos ir gali laikyti žmonėmis, tai tik tas, „kurs tyrinėja širdis ir inkstus“
Visiems kitiems jie yra kas kita – ne žmonės, ne dievai, ne žvėrys, o istorinio lavinimo padirbiniai (*Bildungsgebilde*), ištiesai vien dirbiny (*Bildung*), padirbinys (*Bild*), forma be jokio aiškesnio turinio – de ja vien prasta forma, o be to – dar ir uniforma. Tad šitaip turėtų būt svarstomas ir suprantamas mano teiginys, kad istoriją gali pakelti tik stipriosios asmenybės, silpnąsias ji visiškai sugniuždo. Taip yra dėl to, kad ji sujaukia jausmus ir pojūčius, jei šie nėra pakankamai stiprūs, kad savimi galėtų matuoti praeitį. Kas, užuot išdrįšęs patikėti savimi abejoja savo jausmu ir nejučiomis klausia istorijos: „Kaip aš čia turiu jausti?“, tas ilgainiui iš baimės tampa aktoriumi ir vaidina savo vaidmenį, o dažnai net keletą vaidmenų, todėl visus juos vaidina prastai ir paviršutiniškai. Ilgainiui žmogus ir jo istorinės sritys ima visiškai nebeatitikti vienas kito; matome, kaip menki pasipūtę pienburniai traktuoja romėnus lyg sau lygius: jie kasasi ir knaisiojasi po graikų poetus, tarsi šie *corpora* būtų išlikę tik tam, kad jie galėtų juos mėsinėti, ir būtų tokie patys *vilia*, kaip ir jų literatūriniai *corpora*. Jei kas nors domisi, tarkime, Demokritu, tai man visuomet magą paklausti: kodėl ne Herakleitu? arba Filonu? arba Baconu? arba Descartes'u, ir taip toliau pagal pageidavimą? Be to: o kodėl būtent filosofu? kodėl ne poetu ar retoriu? Ir dar: kodėl apskritai graiku, o ne anglu ar turku? Argi praeitis nėra pakankamai didelė, kad galėtume joje atrasti ką nors, šalia ko atsistoję neatrodytumėte tokie juokingai atsitiktiniai? Tačiau, kaip jau buvo sakyta, tai eunuchų karta; o eunuchams viena moteris yra lygiai tokia pati kaip ir kita, moteris kaip tokia, moteris pati savaime (*an sich*), amžinoji neprieinamybė – tad jokio skirtumo, ką jūs tyrinėsite, kad tik istoriją pavyktų išsaugoti žaviai „objektyvia“, o tokią ją gali išsaugoti tie, kas patys negali istorijos kurti. Kadangi jūsų netraukia aukštinis amžinasis moteriškumas, tai jūs, kaip niekatrosios giminės atstovai, patys nusitraukite jį žemyn ir traktuokite istoriją kaip niekatrąją giminę. O kad kas nepatikėtų, jog aš iš tikro gretinu istoriją su amžinuoju moteriškumu, noriu aiškiai pasakyti, jog priešingai – laikau ją amžinuoju vyriškumu, tik tiek, kad tiems, kas yra kiaurai „istoriškai išsilavinęs“, turėtų būti visiškai vis tiek, ar j bus viena ar kita: juk ir jie patys nėra nei vyras, nei moteris ir net ne

communis, o visuomet tik *neutrum*, arba, kalbant labiau išsilavinusių kalba, – tik amžinasis objektyvumas.

Jei ką tik aprašytu būdu asmenybės išsikvepia, tampa besubjektės ar, kaip sakoma, lieka tik tai, kas objektyvu, tai niekas nebegali daryti joms poveikio; kad ir kas gera ir teisinga atsitiktų – žygis, poema, muzika, – lavinimo ištuštintas žmogus, nekrepdamas dėmesio į kūrinį, tuojau pat ima klausinėti apie autoriaus istoriją. Jei šis yra ir daugiau ką sukūręs, jis iškart imasi aiškintis ankstesnę ir spėlioti būsimą jo evoliucijos eigą; kūrėjas tuojau pat palyginimo dėlei pastatomas šalia kitų, skrodžiamas, medžiagos pasirinkimo bei jos apdorojimo požiūriu suplėšomas į gabalus, po to vėl sumaniai sudedamas ir apskritai nuolatos mokomas bei pamokslaujamas. Kad ir kokie nuostabūs dalykai įvyktų, visuomet istoriškai niekatrųjų minia jau laukia savo vietoje, pasiruošusi iš tolo kiaurai permatyti autorių. Aidas ataidi po akimirkos, bet visuomet kaip „kritika“, tuo tarpu dar tik prieš akimirką kritikas net nenujautė, kad tai, kas vyksta, apskritai galėtų įvykti. Čia niekad nebūna padarinių, vien „kritika“, o ir toji kritika ne sukelia padarinius, o pati yra kritikuojama. Tapo įprasta kritikos gausą laikyti poveikiu, o jos stygių – nesėkme. Tačiau iš esmės net ir po tokio „poveikio“ viskas lieka kaip buvę, kurį laiką plepama apie ką nors nauja, po to vėl apie kažką nauja, bet daroma tas pat, kas buvo daroma visą laiką. Mūsų kritikų istorinis išsilavinimas daro visiškai neįmanomą bet kokį padarinį įprasta šio žodžio prasme – turint omenyje poveikį gyvenimui ir veikimui: aiškiausią raštą jie tuojau pat pridengia savo sugeriamuoju popieriumi, žaviausią piešinį jie tuojau pat išteploja storais savo teptukų štrichais, kuriuos turime traktuoti kaip pataisymus, ir darbas atliktas. Tačiau jų kritinė plunksna niekad nesiliauja rašyti, nes jie jos nebevaldo; greičiau ji valdo juos užuot jiems paklususi. Kaip tik šiuo kritikos srauto beribiškumu, šia savitvardos stoka, tuo, ką romėnai vadino *impotentia*, atsiskleidžia šiuolaikinės asmenybės silpnybė.

Bet palikime ramybėje tą silpnybę. Verčiau pažvelkime į plačiai išgirtą šiuolaikinio žmogaus stiprybę ir iškelkime (beje, gana keblų) klausimą, ar jo garsusis istorinis „objektyvumas“ suteikia jam teisę vadintis

2) stipriau, tiksliau tariant, teisingu ir net teisingesniu už kitų epochų žmones. Ar tiesa, kad šis objektyvumas kyla iš didesnio teisingumo poreikio ir karštesnio jo troškimo? O gal, būdamas visiškai kitų priešas, jis tik sukelia iliuziją, esą teisingumas čia yra tikroji priešas? Ar tik nesuvedžioja jis kenksmingu, nes labai jau savimeile glostančiu, prietarų apie šiuolaikinio žmogaus dorybes? Sokratas laikė tai panašia į pamišimą ligą, kai žmogus tariasi turįs dorybes, kurių jis visiškai neturi: žinoma, tokia iliuzija yra žymiai pavojingesnė negu priešinga pamišimo rūšis, kai žmogus kankinasi dėl tariamų savo klaidų ar ydų. Juk per pastarąją iliuziją tikriausiai dar galima tapti tobulesniu, tuo tarpu anoji daro žmogų ar epochą diena iš dienos blogesnius, tai yra, mūsų atveju, neteisingesnius.

Be abejonės, niekas nėra vertesnis mūsų pagarbos negu tas, kuris trokšta teisingumo ir turi galią jį įgyvendinti. Juk būtent teisingume lyg jūroje, kuri jima į savo neaprepiamą gelmę ir sutelkia joje iš visų pusių į ją sutekančias upes, susilieja ir glūdi aukščiausios ir rečiausios dorybės. Teisingojo ranka nesudrebės, kai jis, įgaliotas teisti, laikys svarstyklės; nepermaldaujamas sau pačiam, jis deda svarstį po svarščio, jo žvilgsnis lieka skvarbus, kai svarstyklių lėkštės tai kyla, tai leidžiasi, o kai jis skelbia nuosprendį, jo balsas skamba nei pernelyg rūščiai, nei pernelyg švelniai. Jei jis būtų šaltas pažinimo demonas, tai aplink jį sklįstų ledinė antžmogiškai siaubingo didingumo atmosfera, kuri keltų mums ne pagarbą, bet greičiau siaubą. Tačiau kadangi jis, išlikdamas žmogumi, vis dėlto stengiasi kilti nuo paviršutiniškos abejonės griežto patikimumo link, nuo pakantaus švelnumo – imperatyvo „tu privalai“ link, nuo gana retos kilniadvasiškumo dorybės – dar retesnės teisingumo dorybės link, kadangi jis tampa panašus į aną demoną, bet sykiu išlieka ne kas kitas, kaip tik vargšas žmogelis, ir kadangi kiekvieną akimirką jis turi savyje išpirkti savąjį žmogiškumą ir tragiškai kentėti, siekdamas nepasiekiamos dorybės – visa tai iškelia jį į vienišą aukštumą kaip didžiausios pagarbos vertą žmonių giminės egzempliorių. Juk jis trokšta tiesos, tačiau ne kaip šalto nesuinteresuoto žinojimo, o kaip įsakinėjančios ir baudžiančios teisėjos, jis siekia jos ne kaip egoistinės individo nuosavybės, o kaip šventos teisės išversti visus egoistinių valdų ribastulpius. Trumpai tariant, jis siekia tiesos kaip pasaulinio teismo, o ne kaip pavienio medžiotojo grobio ir

džiaugsmo. Tik tuo atveju, kai tiesakalbis žmogus (*Wahrhafte*) yra besalygiškai pasiryžęs būti teisingas, galime matyti didingumą taip neapgalvotai šlovinamame tiesos siekime; tuo tarpu, žiūrint bukesniu žvilgsniu, šis tiesos siekimas (kurio šaknys išauga iš teisingumo) susilieja su daugybe įvairiausių instinktų, neturinčių nieko bendra su tiesos siekimu, kaip antai: smalsuliu, nuobodulio baime, pavydu, tuščiagarbiškumu, lošimo aistra. Tad nors pasaulis atrodo pilnas „tiesai tarnaujančių žmonių“, dorybė ir teisingumas atrandami labai retai, o dar rečiau jie atpažįstami ir beveik visuomet mirtinai nekenčiami: tuo tarpu tariamų dorybių minia visuomet žengia apsupta pagarbos ir tviskėdama. Tiesai tikrai tarnauja nedaugelis, nes tik nedaugelis turi tikrą valią būti teisingi, o ir tarp šiųjų tik vienas kitas yra pakankamai tvirti, kad galėtų iš tikro būti teisingi. Visiškai nepakanka turėti vien valią tiesai; didžiausias kančias patiria tie žmonės, kurie siekia tiesos, bet neturi sprendimo galios; tad visuotinei gerovei nereikia nieko *daugiau*, kaip tik kuo plačiau pasėti sprendimo galios sėklas, kad galėtume atskirti fanatiką nuo teisėjo ir aklą geismą būti teisėju – nuo sąmoningos jėgos, leidžiančios teisti. Bet kaip išpuoselėti sprendimo galią?! Tad žmonės, girdėdami kalbant apie tiesą ir teisingumą, pasmerkti nuolatos baimintis ir abejoti, ar tas, kuris su jais kalba, yra fanatikas ar tikras teisėjas. Dėl to turėtume būti atlaidesni, kai matome žmones, itin pagarbiai sveikinančius anuos „tiesos tarnus“, kurie, neturėdami nei valios, nei galios teisti, kelia sau uždavinį ieškoti „gryno, nesuinteresuoto“ žinojimo ar, tiksliau tariant, tiesos, iš kurios nieko neišplaukia. Esama daugybės abejingų tiesų: esama problemų, kurias galime spręsti ne kiek savęs nesuvarždami ir juo labiau nesiaukodami. Šioje abejingoje ir nekenksmingoje srityje žmogui dažniausiai pavyksta tapti anuo šaltu pažinimo demonu, – ir vis dėlto! Net jei kokioje nors ypatingai palankioje epochoje ištisos mokslininkų ir tyrinėtojų kohortos virstų tokiais demonais, deja, net ir tada būtų visai įmanoma, kad tai epochai pristigs griežto ir didaus teisingumo, kitaip sakant, jai stigs vadinamojo kilniausiojo tiesos instinkto branduolio.

Dabar įsivaizduokime priešais mus stovintį šiuolaikinį istorijos virtuozą. Ar jis yra teisingiausias savo laikmečio žmogus? Žinoma, jis išsiugdė tokį pojūčių subtilumą ir jautrumą, kad jam nėra svetima

Siekimas žinoti dalykų dėsnius
teisingumo siekimą

niekas, kas žmogiška; įvairiausios epochos ir įvairiausi asmenys tuoj pat panašiai ataidi jo lyros garsuose: jis tapo ataidinčiu pasyvu, kurio savo skambėjimu lygiai taip pat paveikia ir kitus panašius pasyvus, kurių pagaliau visas tos epochos oras prisipildo tokių susipynusių švelniųjų giminingų atgarsių. Vis dėlto man atrodo, kad tada mes girdime tik pirminių istorinių pagrindinių tonų obertonus: originalo šiurkštumą ir galios nebegirdėti tame dangaus skaidrumo ir aukštumo stygų skambesyje. Pagrindinis tonas dažniausiai mums kėlė minčių apie žygius, vargus, baisybes, tuo tarpu šis aidas liūliuoja ir daro iš mūsų glebius vartotojus; tarsi kas nors būtų perrašęs herojinę simfoniją dviem fleitom ir pritaikęs ją į svajas nugrimzdusių opiumo rūkytojų reikmėms. Jau vien iš to galima matyti, kaip tie virtuozai sugeba prisitaikyti prie modernaus žmogaus didžiausių pretenzijų į aukštesnį ir grynesnį teisingumą; ši dorybė nepripažįsta jokio pataikavimo, jokių švelniųjų bangavimų; ji rūsti ir siaubinga. Kaip žemai, palyginti su ja, dorybių skalėje atsiduria net kilniadvasiškumas – kilniadvasiškumas, kuris yra būdingas tik kai kuriems, labai retiems istorikams! Tuo tarpu daugeliui pavyksta pakilti tik iki pakantumo, iki pripažinimo to, ko negalima paneigti, iki pritaikymo ir nuosaikiai palankaus pagražinimo. Remiantis protinga prielaida, kad nepatyręs skaitytojas išvelgs teisingumo dorybę ten, kur pasakojama be aštrių akcentų ir nerodant neapykantos. Tačiau tik pranokstanti jėga gali teisti, tuo tarpu silpnumas gali tik toleruoti, jei tik jis nenori apsimesti jėga ir paversti teisėjo kėdėje sėdinčio teisingumo aktoriumi. Vis dėlto lieka dar viena siaubinga istorikų rūšis – šaunūs, griežti ir sąžiningi charakteriai, bet siauros galvos; čia esama ir tvirto ryžto būti teisingam, ir teisėjo patosas, bet visi nuosprendžiai yra neteisingi maždaug dėl tos pačios priežasties, dėl kurios neteisingi būna prisiekusių kolegijos sprendimai. Tad kaip mažai tikėtinas yra istorinių talentų pasirodymas! Nekalbėsime jau apie užsimaskavusius egoistus ir partiečius, po objektyvia mina slepiančius tuos prastus vaidmenis, kuriuos jie vaidina. Nekalbėsime ir apie tuos visiškai lengvabūdžius žmones, kurie rašo istoriją naiviai tikėdami, jog kaip tik jų laikmečiu paplitę požiūriai yra teisingi ir kad rašyti būtų pagal šios epochos dvasią ir reiškia būti teisingam; tai tikėjimas, kuriuo gyva kiekviena religija ir apie kurią (kaip ir apie religiją) nėra ką kalbėti. Šie naivūs istorikai „objekty-

vumu“ vadina toki praeities požiūrių bei žygių vertinimą, kuris remiasi šiandien išvirtinisiais požiūriais: juose jie išvelgia visų tiesų kanoną; jų darbas – pritaikyti praeitį dabarties trivialumui. Ir atvirksčiai, bet kokį istorijos rašymą, kuris nepripažįsta išvirtinusių požiūrių kanoniškumo, jie laiko „subjektyviu“.

Bet argi net labiausiai išplėstoje žodžio „objektyvumas“ reikšmėje nesama tam tikros iliuzijos? Juk tuo žodžiu nusakoma tokia istoriko sielos būseną, kai kurį nors įvykį su visais motyvais ir visomis pasekmėmis jis stebi tokį gryną, kad šis nedaro stebėtoji jokios įtakos: čia turima omenyje tas estetiškas fenomenas, ta nepriklausomybė nuo asmeninio intereso, kuri pasireiškia, kai tapytojas audringo gamtovaizdžio akivaizdoje, griaudžiant griaustiniui ir žaibuojant arba šėlstančioje jūroje kontempliuoja sieloje kylančius vaizdus; manoma, kad jis visiškai nugrimzdęs daiktuose, tačiau prietaras yra manyti, kad pavidalas, kuriuo šitaip nusiteikusiame žmogui pasirodo daiktai, atspindi empirinę daiktų esmę. Argi tokiais momentais daiktai galėtų patys savo valia išsipausti, iškopijuoti, išifotografuoti gryname pasaulyje?

Tai būtų mitologija, ir netgi bloga mitologija: be to, būtų pamirštama, kad ana akimirka kaip tik ir yra stipriausia bei savarankiškiausia menininko viduje esanti kūrybos akimirka – aukščiausias komponavimo momentas, kurio rezultatas yra paveikslas, teisingas meniniu, bet neteisingas istoriniu požiūriu. Objektyviai apmąstyti istoriją šiuo būdu – tai tylus dramaturgo darbas, būtent – kiekvieną detalę apmąstyti siejant ją su visuma, atskirus momentus suvesti į vientisą audinį, visados remtis prielaida, kad dalykams reikia suteikti tam tikrą planingą vienumą, jei to vienumo juose nėra. Taip žmogus apipina praeitį tarsi voratinkliu ir susaisto ją, šitaip reiškiasi jo meninis instinktas, bet ne tiesos ir teisingumo instinktas. Objektyvumas ir teisingumas neturi nieko bendra. Galime išivaizduoti toki istorijos aprašymą, kuriame nebūtų nė lašo įprastos empirinės tiesos, kuriam tačiau visiškai teisėtai galėtų būti taikomas objektyvumo predikatas. Grillparzeris netgi drįsta teigti: „Kas gi yra istorija, jei ne būdas, kuriuo žmogaus dvasia suvokia įvykius, kurių ji neįstengia suvokti, būdas, kuriuo ji susieja tai, kas, Dievas žino, ar yra susieta, nesuprantamus dalykus pakeičia suprantamais, savąją išorinio tikslingumo sampratą pritaiko visumai, kuriai būdingas tik vidinis tikslingumas ir

vėlgi – mato atsitiktinumą ten, kur veikia tūkstančiai mažų priežasčių. Tuo pačiu metu kiekvienas žmogus turi ir savo atskirą būtinybę, tad milijonai gijų nusidriekia lygiagrečiomis tiesėmis ar kreivėmis, kryžiuojasi, greitina arba stabdo viena kitą, skuba pirmyn ar atgal ir šitaip viena kitos atžvilgiu įgyja atsitiktinumo prasmę, drauge, jei nekreipime dėmesio į gamtos reiškinių poveikius, daro neįmanomą visą persmelkiančio ir visa apimančio būtinumo įrodymą.“ Bet kaip tik šio būtinybės iškėlimas į dienos šviesą turi tapti ano „objektyvaus“ požūrio į daiktus rezultatas! Tokia yra prielaida, kuri, kai istorikas ją pateikia kaip *credo*, gali įgyti tik keistą pavidalą; tiesa, Schilleris buvo visiškai teisus dėl subjektyvaus šios prielaidos pobūdžio, kai kalbėjo apie istoriką: „Vienas po kito reiškiniai išsivaduoja iš aklo atsitiktinumo bei nežabotos laisvės valdžios ir įsirikiuoja į harmoningą visumą – kuri, beje, egzistuoja vien istoriko vaizduotėje, – kaip darnios šios visumos dalys“. Bet ką galima pasakyti apie tokį tarp tautologijos ir beprasmybės meistriškai balansuojantį vieno žymaus istorijos virtuozo teiginį, kurį jis pateikia su dideliu įsitikinimu: „Neabejotina, kad bet kokia žmogaus veikla paklūsta tyliai ir dažnai nepastebimai, tačiau galingai ir nesulaikomai dalykų eigai“? Tokiame teiginyje jaučiame ne tiek mįslingą tiesą, kiek nemįslingą netiesą, panašią į tą, kurią išsako Goethe's rūmų sodininkas: „Gamta galima forsuoti, bet negalima prievartauti“, arba į užrašą ant turgaus paviljono, apie kurį pasakoja Swiftas: „Čia galima pamatyti didžiausią pasaulio dramblį, išskyrus jį patį“. Juk kokia gali būti priešprieša tarp žmonių veiklos ir dalykų eigos? Ir apskritai man atrodo, kad tokie istorikai, kaip aukščiau cituotasis, nebegali nieko mūsų pamokyti, kai tik pradeda samprotuoti apie bendrybes ir miglotais teiginiais parodo savo silpnumą. Kituose moksluose bendrybės yra svarbiausias dalykas, nes tie mokslai pateikia dėsnius, bet jei dėsniais laikysime tokius teiginius kaip tas, kurį pacitavome aukščiau, tai galima bus sakyti, jog istoriko darbas nuėjo niekais, nes tai, kas, pašalinus minėtą miglą, tokiuose teiginiuose apskritai pasirodo kaip tiesa, yra visiems žinomi ir net trivialūs dalykai – juk tai žino kiekvienas, kad ir kokia menka būtų jo patirtis. Bet dėl to varginti ištisas tautas ir gaišti metų metus būtų tas pat kaip gamtos moksluose nenuilstamai eksperimentuojant stengtis išvesti dėsnį, kuris gali būti išvestas iš jau seniai turimų eksperimentinių duomenų. Beje,

anot Zöllnerio, kaip tik šis eksperimentų perteklius ir yra silpnoji šiuolaikinio gamtamokslio vieta⁵. Jei dramos vertė būtų vien išvados ir pagrindinė idėja, tai pati drama būtų labai tolimas ir varginantis aplinkkelis, vedantis į tikslą. Todėl manau, kad istorijos reiksmė yra ne bendrosios idėjos, pateikiamos kaip žiedas ir vaisius; ji vertinga greičiau tuo, kad gerai žinomą ir tikriausiai nuvalkiotą temą, kasdienišką melodiją šmaikščiai perrašo, pakyleja, paverčia giliu simboliu ir tuo būdu leidžia toje pirmykšteje temoje pajusti ištisą giliamintiškumo, gahos ir grožio pasaulį.

žodžių reikšmės

Bet tam pirmiausiai yra reikalinga didžiulė menininko potencija, kūrybiškas polėkis, meile paremtas nūgrimzdimas į empirinę duotybę, poetinis duotų faktų išplėtojimas – tam, beje, reikalingas ir objektyvumas, bet tik kaip pozityvi savybė. Tačiau dažniausiai objektyvumas yra vien frazė. Viduje tviskančio, o išorėje nejudraus, tamsia rimitimi alsuojančio menininko žvilgsnio vieton stojasi afektuota ramybė, lygiai taip kaip patoso bei moralinės jėgos stygius pateikiamas kaip veriantis stebėjimo šaltis. Tarpais mąstysenos banalumas ir nuvalkiota išmintis, kuri tik dėl jai būdingo nuobodumo kelia nedrumsčiamos ramybės įspūdį, ryžtasi pateikti save kaip ana menininko būseną, kurioje subjektas nuščiūva ir tampa visiškai nebepastebimas. Tada iškeliama visa, kas nieko neįaudina, ir labiausiai čia tinka patys sausiausios žodžiai. Einama netgi taip toli, kad imama teigti, jog kokį nors istorinį momentą labiausiai tinka vaizduoti tam, kurio jis visiškai neliečia. Būtent toks dažniausia būna santykis tarp filologų ir graikų: jie vieni kitiems visiškai nerūpi – ir šitai vadinama „objektyvumu“! Tačiau ten, kur turime reikalą su aukščiausiais ir rečiausiais dalykais, toks sąmoningas ir parodai išstatomas nesuinteresuotumas, toks rafinuotas blaiviai banalaus elgesio motyvų aiškinimas darosi itin atgrasus – būtent tada, kai šis objektyvumu apsimetantis abejingumas kyla iš istoriko tuštybės. Vertinant tokius autorius, reikėtų remtis principu, kad kiekviename žmoguje yra tiek tuštybės, kiek jam stinga proto. Ne, būkite bent garbingi! Nebandykite apsimesti turį kūrybinę galią, kurią tikrai galima vadinti objektyvumu, nesistenkite atrodyti teisingais, jei nepakeliamai sunki teisiąmojo tarnystė nėra jūsų lemtis. Tarsi kiekvienos

5. Zöllneris Johanas (1834–1882) – vokiečių astrofizikas, parašęs darbus iš astrofizikos ir pažinimo teorijos.

epochos kūrinybės būtų toks: būti teisingu viskam, kas kada nors yra buvę! Iš tikrųjų nė viena epocha ir nė viena karta neturi teisės laikyti savęs visų ankstesnių epochų ir kartų teisėja. Priešingai – ši dėkinga misija visuomet tenka tik išrinktiesiems. Kas verčia jus būti teisėjais? Ir dar – gerai save išstirkite, ar galėtumėte būti teisingi, jei net to ir panorėtumėte! Kaip teisėjai jūs turite stovėti aukščiau už tuos, kuriuos teisiatė, tuo tarpu esate tik vėliau atėjusieji. Svečiai, kurie ateina paskiausiai, turėtų gauti paskutines vietas prie stalo; tuo tarpu jūs norite gauti pirmąsias? Jei taip, tai bent nuveikite ką nors didaus ir kilnaus. Galbūt tada ir jums atsirastų vietos, nors ir atėjote paskutiniai.

Tik remdamiesi aukščiausiąja dabarties jėga galite aiškinti praeitį: tik sutelkę kilniausius būdo bruožus jūs išvelgsite praeityje tai, kas joje žinotina ir verta išsaugoti, kas joje yra didinga. Tai, kas panašu, gali būti pažinta tik per tai, kas panašu! Kitaip pažeminsite praeitį iki savo lygio. Netikėkite istoriniu veikalu, jei jis nėra rečiausių protų produktas. Jūs visados galėsite suprasti, kokia istoriko proto kokybė iš to, ką jis sako, kai tenka kalbėti apie bendrybes arba kai reikia dar kartą pakartoti kokį nors visiems gerai žinomą dalyką; tikrasis istorikas turi sugebėti iš visiems žinomo dalyko nukalti niekad negirdėtą, o bendrybę jis turi sugebėti pasakyti taip paprastai ir giliai, kad paprastumas užgožtų gelmę, o gelmė – paprastumą. Niekas negali vienu metu būti ir didis istorikas, ir menininkas, ir bukalgalvis, tačiau tai nereiškia, kad galima niekinti tuos pristatančius medžiagą, ją kraunančius ir rūšiuojančius darbininkus vien dėl to, kad jie negali tapti didžiais istorikais. Tačiau juo labiau nedera jų painioti su pastaraisiais. Juos reikia traktuoti kaip būtinus bendradarbius ir pagalbininkus, patarnaujančius meistrui; pavyzdžiui, prancūzai, dar naiviau negu vokiečiai, paprastai kalba apie *historiens de A. Thiers*⁶. Galbūt tie darbininkai kada nors ir taps dideliais mokslininkais, tačiau jie niekad nebus meistrai. Didis mokslingumas ir didžiai lėkštas protas puikiai sutelpa po viena skrybėle.

Tad istoriją rašo tas, kas yra labiau patyręs ir pranašesnis už kitus. Kas nepatyrė nieko didingesnio ir nieko aukštesnio negu patyrė visi, nesugebės paaiškinti nieko, kas yra didinga ir aukšta. Praeities išstarmė

6. Thiers'as Adolfas (1797–1877) – prancūzų istorikas ir valstybės veikėjas.

visuomet yra orakulo išstarmė: ją suprasti gali tik ateities statytojas ir dabarties žinovas. Nepaprastai reikšminga ir plati Delfų įtaka dabar aiškinama pirmiausiai tuo, kad Delfų žyniai buvo puikūs praeities žinovai, tačiau jau laikas suprasti, jog tik tas, kas stato ateitį, turi teisę teisti praeitį. Žvelgdami į priekį, keldami sau didingą uždavinį, jūs kartu pažabojate tą stiprų analizės instinktą, kuris šiuo metu niokoja dabartį ir daro beveik neįmanomą bet kokią rimtį, bet kokį ramų augimą ir brendimą. Apsitverkite didžios ir plačios vilties, viltingo ilgesio tvora. Sukurkite savyje paveikslą, kurį turėtų atitikti ateitis, ir pamirškite prietarą, esą jūs tik epigonai. Privalote daug atrasti ir išrasti, žvelgdami į tą ateities gyvenimą, tačiau nereikalaukite iš istorijos, kad ji pasakytų, kaip ir koku būdu tai padaryti. Jei jūs, priešingai, įsijausite į didžiųjų žmonių istoriją, tai patirsite aukščiausią priesaką – bręsti ir vaduotis iš tos paralyžiuojančios epochos auklėjimo priespaudos, epochos, kuriai naudingas kuo ilgiau besitęsiantis jūsų nebrandumas, kad galėtų jus, nesubrendusius, valdyti ir išnaudoti. O jei jus domina biografijos, tai ieškokite ne tų, kuriose lyg refrenas kartojasi „ponas tas ir tas ir jo epocha“, bet tų, kurių tituliniam puslapyje būtų parašyta „Kovotojas prieš savo epochą“. Pasotinkite savo sielas Plutarchu ir ryžkitės tikėti savimi taip, kaip tikite jo herojais. Simtinė tokių nešiuolaikiškai išauklėtų, tai yra subrendusių ir prie heroizmo pripratusių, žmonių gali amžiams užčiaupti gerklę reikšmingam mūsų epochos pseudo–auklėjimui.

3) dėl išd. pateiktam sušildomam: taikant m. k. k. 7
Istorinis jausmas, kai jis ima neribotai viešpatauti ir kai padaromos visos iš jo išplaukiančios išvados, pakerta ateities šaknis, nes sugriauna visas iliuzijas ir atima iš egzistuojančių daiktų jų atmosferą, kurioje jie tik ir gali gyventi. Istorinis teisingumas, net jei jis yra autentiškas ir plaukia iš grynos širdies, yra siaubinga dorybė, nes ji pasikasa po viskuo, kas gyva, ir pražudo tą gyvybę: jos teismas visuomet yra pražūtingas. Kai istorinis instinktas nesiremia kūrybos instinktu, kai griauinama ir valoma vieta ne tam, kad viltimi puoselėjama ateitis tuščioje vietoje galėtų pasistatyti sau namus, kai viešpatauja vien teisingumas, tada kuriantysis instinktas susilpninamas ir nuslopinamas. Antai religija, kuri, viešpataujant grynajam teisingumui, turi būti paversta istori-

niu žinojimu, religija, kuri turi būti vis geriau ir geriau moksliskai pažinta, šitaip galiausiai yra sunaikinama. Taip atsitinka dėl to, kad istoriškai tikrinant, kiekvieną kartą į dienos šviesą iškyla tokia daugybė melo, grubumo, nežmoniškumo, absurdo, prievartos, kad visa pamalio iliuzijos nuotaika, kurioje viskas, kas nori gyventi, tik ir gali gyventi neišvengiamai suyra: ir tik meileje, tik nušviestas meilės iliuzijos žmogus kuria, tai yra jis kuria tik besalygiškai tikėdamas tobulyste ir teisingumu. Kiekvienam, iš kurio atimama galimybė besalygiškai mylėti, pakertamos jo jėgų šaknys: jis turi nudžiūti, tai yra tapti negalbingas. Čia istorijai turi būti priešpastatytas menas. Ir tik tada, je istorija galėtų būti paversta menu, tai yra jei ji galėtų tapti grynu meniniu kūrinium, ji galbūt sugebėtų palaikyti ar net pažadinti instinktus. Tačiau tokia istoriografija visiškai prieštarautų mūsų epochos analitinei ir antimeninei tendencijai ar net būtų suvokta kaip tos tendencijos iškraipymas. Tuo tarpu istorija, kuri tik griaua ir kurios neskatinamas vidinis kūrimo instinktas, galiausiai paverčia savo darbininkus abejingais ir nenatūraliais – juk tie žmonės griaua iliuziją, o „kas griaua iliuziją savyje ir kituose, tuos gamta nubaudžia kaip žiauriausią tironą“. Tiesa, kurį laiką galima vartoti istoriją be rūpesčių, neatsižvelgiant į nieką, tarsi tai būtų toks pats žinojimas kaip ir visi kiti. Ypač tai tinka naujausiajai teologijai, kuri, atrodo, lengvabūdiškai susirišusi su istorija ir net dabar nenori suvokti, kad drauge, ir tikriausiai prieš savo valią, ji tarnauja volteriškam *ecrasez**. Teneieško niekas čia jokių naujų kūrybos instinktų, nebent kas norėtų vadinamąją protestantų sąjungą laikyti naujos religijos išciomis, o teisininką Holtzenдорfą (vadinamosios Protestantų Biblijos leidėją ir pratarmės autorių) – Jonu Krikštytoju prie Jordano upės. Kurį laiką tokį nerūpestingumą galbūt dar gali palaikyti senesnės kartos galvose tebeburbuliuojanti Hegelio filosofija. Šitai atsitinka maždaug taip: „krikščionybės idėja atskiriama nuo įvairialypių netobulų „apraškos formų“ ir įsikalbama esą čia mes turime reikalą su „idėjos polinkiu“ apsieikšti vis grynesniais pavidalais, kol galiausiai pasiekiamas pats gryniausias, skaidriausias, vos išžiūrimas pavidalas dabartinio *theologus liberalis vulgaris*** smegenyse. Bet jei paklausysime, kaip šios gryniausios krikščionybės

* Sutraiškyskite (*pranc.*).

** Įprastas liberalus teologas (*lot.*).

formos vertina ne tokias grynas ankstesnes formas, tai dažnai nesuinteresuotam klausytojui kyla įspūdis, jog kalbama ne apie krikščionybę, o apie ... Kažin apie ką galėtų būti kalbama, kai girdime, kaip „didžiausias šimtmečio teologas“ krikščionybę nusako kaip religiją, kuri leidžia „patirti visų egzistuojančių ir kai kurių kitų, dar tik galimų religijų esmę“, ir kai „tikraja Bažnyčia“ reikia laikyti tą, kuri „virsta tekančia mase, neturinčia jokių griežtų kontūrų ir kurioje kiekviena dalis yra tai šen, tai ten, ir viskas taikiai susimaišo vienas su kitu“. Dar kartą: apie ką čia galėtų būti kalbama?

Tai, ko mus moko krikščionybė, kuri istorizuojančio apdoravimo paveikta virto abejinga ir nenatūrali, kuri tik laukia momento, kai pagaliau išstobulinta istorinė, teisinga interpretacija ištirpdys ją gryname žinojime apie krikščionybę ir kartu galutinai ją prazudys, mes galime pastebėti visur, kur tik yra gyvybė. Gyvybė liaujasi būti gyva, kai ji supjaustoma į smulkiausias dalis. Ji darosi ligota ir kenčia, kai su ja atliekami istorinio skrodimo eksperimentai. Esama žmonių, kurie tiki atnaujinančiu ir reformuojančiu gydomuoju vokiečių muzikos poveikiu vokiečiams. Jie piktinasi ir pasikėsiniu į gyvuosius mūsų kultūros elementus laiko tai, kad tokie žmonės kaip Mozartas ir Beethovenas dabar beveik palaidoti po ištisu moksliskų biografijų šiukšlynu ir kad istorinės kritikos kankinimų sistema verčia juos atsakinėti į tūkstančius įkyriausių klausimų. Argi mes per anksti neprazudome ar bent nesuluošiname to, kieno gyvas poveikis dar jokiū būdu nėra išsekęs, kai sutelkiame mūsų smalsumą į begalines gyvenimo ar kūrinų smulkmenas ir ieškome pažinimo problemų ten, kur reikėtų mokytis gyventi pamirštant visas problemas. Įsivaizduokime, kad keletas tokių šiuolaikinių biografų atsiduria krikščionybės arba Lutherio reformacijos tėvynėje. Jų blaivaus, pragmatiško smalsumo visiškai pakaktų, kad taptų neįmanomas bet koks nuostabus dvasinis *actio in distans**, lygiai kaip koks nors niekingas gyvulys gali sutrukdėti išaugti galingam ažuolui, suėsdamas giles. Visa, kas gyva, reikalauja tam tikros atmosferos, paslaptingos rūko skraistės. Jei tą skraistę atimsime, jei kokią nors religiją, kokį nors meną, kokį nors genijų pasmerksime lyg žvaigždyną skrieti tuštumoje be atmosferos, tai

* Poveikis per atstumą (*lot.*).

neturėtume stebėtis, kad jie greitai nuvys, sudžius ir liks nevaisingi. Taip jau yra su visais didžiais dalykais, „kurie niekad neišvyksta be tam tikro pamišimo“, kaip sako Hansas Sachsas „Meistersingeriuose“⁷.

Bet ir kiekviena tauta ar net kiekvienas žmogus, kuris nori subrepti, yra reikalingi tokio juos gaubiančio pamišimo, tokio saugančio ir slepiančio debesies. Tačiau dabar apskritai neapkenčiamas brendimas nes istorija vertinama labiau už gyvenimą. Net džiūgaujama, kad dabar „mokslas ima valdyti gyvenimą“. Galbūt taip ir bus, tačiau aišku, kad šitaip valdomas gyvenimas nedaug ko vertas, nes jis žymiai mažiau yra gyvenimas ir žymiai mažiau gyvenimo laiduoja ateičiai negu kadaise ne žinojimo, bet instinktų ir galingų iliuzijų valdomas gyvenimas. Bet kaip buvo pasakyta, mūsų epocha siekia būti ne užbaigtą, brandžių harmoningų asmenybių epocha, o kuo naudingesnio visuomeninio darbo epocha. Šitai reiškia, jog žmonės turi būti taip suformuoti, kad kuo greičiau galėtų prisidėti savo rankų darbu; jie turi pradėti dirbti visuotinai naudingų dalykų fabrike anksčiau negu subręs, tiksliau tariant, jie neturi subrepti, nes tai būtų didžiulė prabanga, atimanti iš „darbo rinkos“ daugybę darbo jėgos. Yra paukščių, kuriuos apakina, kad šie gražiau čiulbėtų; aš netikiu, kad šiuolaikiniai žmonės čiulba geriau negu jų protėviai, tačiau žinau, kad juos iš anksto apakino. O būdas, kuriuo tai padarė, tas prakeiktas būdas yra pernelyg ryški, pernelyg netikėta, pernelyg mirganti šviesa. Jaunas žmogus plakamas ištaisais šimtmečiais: jaunuolis, nieko nenutuokiantis nei apie karą, nei apie diplomatinę veiklą, nei apie prekybos politiką, vis dėlto pripažįstamas tinkamu ir įvesdintinu į politinę istoriją. Ir lygiai kaip tas jaunas žmogus tekinas bėga per istoriją, taip ir mes, šiuolaikiniai žmonės, bėgame per meno galerijas ar klausomės koncertų. Žinoma, mes jaučiame, kad vienas kūrinys skamba kitaip negu kitas, vienas daro kitokį poveikį negu kitas, bet vis labiau ir labiau prarasti šį skirtumą ir naujumo pajautimą, niekuo pernelyg nesistebėti ir galiausiai priimti viską – štai kas dabar vadinama istoriniu jausmu, istoriniu išsilavinimu. Kalbant tiesiai: mus užplūstanti masė tokia didžiulė, svetimybės, barbariškumas ir prievarta, „sulipę į šlykštų luitą“, taip beatodairiškai užgriūva jauną sielą, kad išsigelbėti ji gali tik sąmoningai atbukindama

Istorinis išsilavinimas

7. Sachsas Hansas (1494–1576) – vokiečių poetas.

jaismus. Tuo tarpu ten, kur gelmėje dar lieka subtilesnė ir stipresnė sąmonė, sukyla visiškai kitas jausmas – šleikštulys. Jaunas žmogus tampa tremtiniu ir nepasitiki jokiais papročiais ir jokiomis sąvokomis. Dabar jis tvirtai žino: visais laikais viskas buvo kitaip, ir todėl nesvarbu, koks esi. Su buka melancholija, abejingai jis išklauso vieną po kitos įvairias nuomones ir ima suprasti Hölderlino, skaitančio Diogeno Laertiečio aprašytus senovės graikų filosofų gyvenimus bei pažiūras, nuotaiką: „Ir čia aš vėl patyriau tai, ką jau ne kartą buvau patyręs, būtent – kad žmogaus minčių ir sistemų praeinamybė ir kaita turi net daugiau tragizmo negu likimai, kurie paprastai tik ir laikomi realiais“⁸. Ne, kaip parodė senovės mąstytojai, toks viską apsemiantis, apsvaiginant ir prievartinis istorizavimas, be abejo, nereikalingas jaunimui, dar daugiau – kaip parodė naujųjų laikų mąstytojai, jis jam pavojingas. Pažvelkite į studentą istoriką, į šį ankstyvo, jau beveik paauglystės metuose pasireiskusio nusivylimo viskuo palikuonį. Dabar „metodas“ tapo jo paties darbu, jis pasisavino mokytojo įgūdžius ir pasipūtimą; visiškai izoliuotas praeities skyrelis paaukotas jo išvalgumui ir išmoktam metodui; jis jau šį tą pagamino, arba, kalbant aukštesniuose stiliumi, šį tą „sukūrė“, šį tą nuveikęs, jis jau yra tiesos tarnas ir turi savo valdas pasaulio istorijos teritorijoje. Jau būdamas berniukas jis buvo „užbaigtas“, o dabar jis „perbaigtas“: pakanka jį pakratyti ir iškreiptą barškėdama ims byrėti išmintis; tačiau ši išmintis supuvusi, ir kiekviename obuolyje slepiasi kirminas. Patikėkite: jei žmogus turi dirbti mokslo fabrike ir duoti naudą anksčiau negu jis subręs, tai greitai mokslas sužlugs, kaip ir vergai, kuriuos verčia pernelyg anksti dirbti šiame fabrike. Labai gaila, kad esu priverstas naudotis vergvaldžių ir darbdavių žargonu, kai kalbu apie tokius santykius, kuriems turėtų būti svetimas bet koks utilitarizmas ir kurie turėtų būti pakelti virš gyvenimiškų rūpesčių, tačiau kai tenka vaizduoti jaunąją mokslininkų kartą, tokie žodžiai kaip „fabrikas“, „darbo rinka“, „pasiūla“, „panaudojimas“ ir kiti panašūs egoizmo pagalbiniai veiksmažodžiai patys veržiasi pro lūpas. Sąžininga vidutinybė darosi vis vidutiniškesnė, o mokslas – vis naudingesnis ekonominiu požiūriu. Tiesą sakant, modernūs mokslininkai tik vienu požiūriu yra išmintingi, išmintingesni

8. Hölderlinas Fridrichas (1770–1843) – vokiečių poetas.

už visus praeities žmones, tuo tarpu visais kitais požiūriais jie, švelniai tariant, gerokai skiriasi nuo senovės mokslininkų. Ir vis dėlto jie reikalauja, kad juos gerbtų ir teiktų privilegijas, tarsi valstybė ir viešoji nuomonė būtų įpareigotos naująsias monetas laikyti tokiomis pavertingomis, kaip ir senąsias. Juodadarbiai krovikai sudarė darbotvartį ir paskelbė genijų nebereikalingą, nes kiekvienas juodadarbių emė laikyti save genijumi: ateities žmonės tikriausiai pastebės, kad juostatiniai yra greičiau be tvarkos suverstos krūvos negu tikri pastatai. Tiems, kas nepailsdami kartoja šiuolaikinį kovos šūkį ir aukojimą užkeikimą: „Darbo pasidalijimas! Petys petin!“, reikia vieną kartą trumpai ir aiškiai pasakyti: jei norite greitai stumti į priekį mokslą, tai lygiai taip greitai jį ir pražudysite, kaip žus perekšlė, jei bandysite dirbtinai priversti ją greičiau dėti kiaušinius. Taip, per pastaruosiuose dešimtmečius mokslas sparčiai pažengė į priekį! Bet pažūrėkite į jūsmokslininkus, į tas išsekintas perekšles! Tai jokiū būdu nebe „harmoningos“ natūros; tik kvaksėti jie sugeba geriau negu bet kada, ne dažniau deda kiaušinius. Beje, kiaušiniai darosi vis mažesni (nors knygos – vis storesnės). Kaip galutinis ir natūralus rezultatas pasirodys visuotinai pamėgtas mokslo „populiarinimas“ (šalia „feminizavimo“ ir „infantilizavimo“), tai yra gerai žinomas mokslo rūbo kirpimas pagal „mišrios publikos“ figūrą, kad siuvėjo amatai pagerbtume siuvėjiška kalba. Goethe išvelgė tame piktnaudą ir reikalavo, kad mokslai veikti išorinį pasaulį tik per aktyvesnę praktiką. Ankstesnių kartų mokslininkai tokį piktnaudžiavimą mokslu pagrįstai laikė sunkiu ir nedėkingu darbu; lygiai taip pagrįstai jaunesnės kartos mokslininkai laikė lengvu, nes jie patys (išskyrus tą nedidelį juose esantį lopinėlių, kuriams sutelktos jų žinios) yra toji labai mišri publika, tad jiems būdingi ir pastarosios poreikiai. Jiems pakanka patogiau atsisėsti, ir jie jau sugeba atverti siaurą savų tyrinėjimų sritį anam mišriam ir populiariam smalsumo poreikiui. Ir šį patogumo aktą jie pretenzingai įvardija kaip „kuklų mokslininko nužengimą į liaudį“, tuo tarpu iš tikro mokslininkas nužengia į save patį, nes jis yra nebe mokslininkas, o minia. Susikurkite tikrąją „liaudies“ sąvoką – apie ją niekad negalima mąstyti pernelyg kilniai ir iškilniai. Jei jūs iš tikro būtumėte geros nuomonės apie liaudį, tai būtumėte gailėstingiesni jai ir nesiūlytumėte savojo istorinio „karališkojo mišinio“ tarsi gaivinancio ir gydančio

gerimo. Bet širdies gilumoje jūs labai prastai galvojate apie liaudį, nes negalite turėti tikros ir tvirtos pagarbos jos ateičiai. Jūs elgiatės kaip praktiškieji pesimistai, tai yra kaip žmonės, kurie vadovaujasi žūties nuojauta ir dėl to tampa lygiai taip apatiškai abejingi artimo gerovei kaip ir savajai. Kad tik žemelė mus nešių! O jei ji nenorės mūsų nešioti, tai nieko baisaus – šitaip jie jaučia ir egzistuoja savo ironišku egzistavimu.

8
Gali atrodyti keista, bet čia nėra jokio prieštaravimo, kad epochoje, kuri nerūpestingiausiu būdu taip garsiai ir taip įkyriai didžiuojasi savo istoriniu švietimu, aš vis dėlto išvelgiu tam tikros rūšies ironišką savimonę, tam tikrą viršum visko plevenančią nuojautą, kad nėra ko džiūgauti, ir baimę, kad galbūt jau artėja mėgavimosi visu tuo istoriniu pažinimu galas. Panašią mįslę, tik kalbėdamas apie tam tikrus asmenis, mums paliko Goethe, pateikdamas savitą Newtono apibūdinimą: Newtono asmenybės gilumoje (arba, tiksliau tariant, aukštumoje) jis išvelgė „miglotą savojo neteisumo nuojautą“, kaip tam tikrą, tik retsykiais pasireiškiančią aukštesniosios kontroliuojančios sąmonės nuojautą, sąmonės, kuri ironiškai žvelgia į savo pačios prigimtį. Lygiai taip susidūrė su žymiai platesnio ir aukštesnio išsilavinimo istoriniais žmonėmis, dažnai pastebime iki visuotinio skepticizmo nupuolusį požiūrį, kad didžiausia nesąmonė ir didžiausias prietaras yra tikėti, jog tautą pirmiausiai reikia auklėti istoriškai, kaip tai daroma dabar; juk stipriausios tautos, pagarsėjusios savo žygiais ir darbais, kitaip gyveno ir kitaip auklėjo jaunuomenę. Bet, prieštarauja skeptikai, kaip tik mums ir dera ši nesąmonė, šis prietaras – mums, vėliau atėjusiems, mums, išsikėpusiems paskutiniams galingų ir laisvų protėvių kartų palikuonims, mums, apie kuriuos Hesiodas išpranašavo, kad kada nors žmonės ims gimti su žilais plaukais, ir kad Dzeusas išnaikins kartą, kurioje pasireikš šis požymis. Ir tikrai, istorinis lavinimas yra savotiška gimtos žilagalvystės rūšis, ir tie, kas šį ženklą nešioja nuo pat vaikystės, turi instinktyviai įtikėti, kad žmonija paseno, o senatvei dera senatviški užsiėmimai – žvelgimas į praeitį, sąskaitų perskaičiavimas, galutinių išvadų darymas, paguodos ieškojimas praicityje, prisiminimuose, trumpai tariant – istorinis auklėjimas. Tačiau žmonių giminė

žm. gyvenimo
yra tvirtas ir stabilus dalykas, ir ji nenori būti nagrinėjama pirmyn atgal pašimtmečiui ar net patūkstantmečiui, kitaip sakant, ji *apskritai nenori*, kad ją kaip visumą nagrinėtų be galo mažas taškelis, atomas – pavienis žmogus. Juk ką gi reiškia pora tūkstantmečių (kitaip sakant, laiko tarpšnis, kuriame išsitenka 34 vienas po kito sudegusių žmogaus gyvenimai, kurių kiekvienas trunka po 60 metų), ar dar galima kalbėti apie tai, kad tokio laikotarpio pradžia yra „žmonijos jaunystė“, o pabaiga – „senatvė“! Ar tik šis paralyžiuojantis tikėjimas jog žmonija jau vysta, nėra nesusipratimas – dar iš viduramžių paveldėtas krikščioniškas teologinis požiūris, artėjančios pasaulio pabaigos baimingai laukiamo Paskutiniojo Teismo idėja? Ar padidėjęs istorinio teisėjo poreikis nesuteikė šiam vaizdiniui tik naujo pavidalo, tam mūsų epocha būtų paskutinioji iš galimų epochų, ir todėl jai skirta pasirūpinti tuo pasauliniu visos praeities teismu, kurio krikščionybė dogma tikėjosi iš „Žmogaus Sūnaus“? Seniau šis „memento mori“ kuriuo buvo kreipiamasi ir į visą žmoniją, ir į kiekvieną žmogų, buvo nuolatos durianti rakštis, o sykiu – viduramžių žinojimo ir sąžinės viršūnė. Naujųjų laikų protesto šūkis „memento vivere“ kol kas, atvirai sakant, skamba labai nedrąsiai. Jis tariamas pusbalsiu, ir jame girdėti beveik nenuoširdumo gaidelės. Nes žmonija vis dar tvirtai laikosi „memento mori“ – šitai matyti iš universalaus istorijos poreikio žinija, nežiūrint galingo jos skrydžio, dar nesugebėjo išsiveržti į laisvesnį gilus neviltingas jausmas dar liko ir igijo tą istorinį atspalvį, kuris dabar melancholiškai temdo visą aukštąjį lavinimą ir auklėjimą. Ta religija kuriai iš visų žmogaus gyvenimo valandų svarbiausia yra paskutinioji ta religija, kuri apskritai pranašauja žemiškojo gyvenimo galą ir pasmerkia visus gyventi penktajame tragedijos veiksmo, žinoma, žadina giliausias ir kilniausias galias, tačiau ji yra bet kokių naujų pasėlių bet kokių drąsių bandymų, laisvų potroškių priešas; ji priešinasi bet kokiam skrydžiui į nežinią, nes ten ji nieko nemylė ir nieko nesitiki. Tik nenorom ji leidžia atsirasti naujovei, tačiau tik tam, kad savo laikui nustumtų ją į šalį ir paaukotų kaip gundytoją būti ir apgaviką, teigiant buvimo vertę. Tai, ką padarė florentiečiai, kai, paveikti atgailauti šaukiančių Savonarolos pamokslų, sukrovė laužą iš paveikslų, rankraščių, veidrodžių, kaukių, yra tai, ką krikščionybė nori padaryti kiekvienai kultūrai, kuri skatina tobulėti ir kurios šūkis yra „memento

vivere“. Ir kai ji neįstengia to padaryti tiesiogiai, be užuolankų, tai yra jėga, ji vis dėlto pasiekia savo tikslą, susivienydam su istoriniu lavinimu (dažnai net be pastarojo žinios). Gūžčiudama pečiais, ji kalba jo vardu ir atmeta kiekvieną naujai atsirandantį dalyką, tarsi šis būtų beviltiškai pavėlavęs ir epigoniškas, trumpai tariant, išvelgia jame igimtos žilagalvystės bruožą. Kartūs ir giliamintiškai rimti apmąstymai apie visko, kas vyksta, bevertiškumą, apie tai, kad pasaulis jau subrendo teismui, dabar igijo skeptinės sąmonės pavidalą: esą žinoti viską, kas buvo, yra gera dėl to, kad jau vėlu kurti ką nors geresnio. Tad istorinis jausmas savo tarnus daro pasyvius ir retrospektyvius; ir tik akimirksniu užsimiršęs, kai šis istorinis jausmas liaujasi, istorine karštligė sergantis žmogus tampa aktyvus, tačiau tik tam, kad, kai tik veiksmas bus atliktas, galėtų jį skrosti, analizuodamas užgniaužti jo tąsą ir galiausiai paversti „istorijos“ iškamša. Šiuo požiūriu mes vis dar gyvename viduramžiais – istorija vis dar yra persirengusi teologija, kaip ir pagarba, su kuria neišsilavinęs profanas žvelgia į mokslininkų kastą, yra iš dvasininkų paveldėta pagarba. Tai, kas anksčiau būdavo aukojama bažnyčiai, dabar (tiesa, kuklesniu mastu) aukojama mokslui. Tačiau tai, kad apskritai aukojama, yra bažnyčios nuopelnas, o ne moderniosios dvasios, kuriai, be visų kitų gerų savybių, kaip žinia, dar būdingas ir tam tikras šykštumas ir kuriai kilni dosnumo dorybė yra menkai pažįstama.

Tikriausiai ši pastaba nepatiks taip, kaip ir anas istorijos pertekliaus išvedimas iš viduramžiškojo „memento mori“ ir iš beviltiškumo jausmo, su kuriuo krikščionybė širdyje žvelgia į visas žemiškosios būties ateities epochas. Tačiau tegul kas nors pabando šį mano pateiktą ir man pačiam abejotiną paaiškinimą pakeisti geresniu; nes istorinio lavinimo ištakos ir jo vidinis nepaprastai radikalus prieštaravimas „naujųjų laikų“, „moderniosios sąmonės“ dvasiai – šis prieštaravimas *privalo* pats būti pažintas istoriškai, istorija *privalo* pati išspręsti istorijos problemą, žinojimas *privalo* į save patį nukreipti savąjį geluonį – šis trigubas „*privalo*“ yra „naujųjų laikų“ dvasios imperatyvas, jei, žinoma, „naujieji laikai“ iš tikro turi savyje šį tą nauja, galinga, gyvybiška ir pirmapradiška. O gal teisūs tie, kas sako, jog mes, vokiečiai, – nekaltant apie romaniškąsias tautas – visose aukštesniosios kultūros formose pasmerkti būti tik „palikuonimis“, nes tik tokiais ir *galime*

būti. Šią labai ginčytiną mintį kadaise iškėlė Wilhelmas Wackernagelis: „Mes, vokiečiai, esame palikuonių tauta, su visu mūsų aukštesniuoju žinojimu ir net su mūsų tikėjimu mes esame tik senojo pasaulio ainiai: net ir tie, kas yra priešiška nusiteikę ir nenorėtų, kad taip būtų, nuolatos kartu su krikščionybės dvasia įkvepia ir nemirtingąją klasikinio lavinimo dvasią. Ir net jei kam nors pavyktų pašalinti šiuos du elementus iš gyvybės oro, kuriuo kvėpuoja vidinis žmogus, vargiai ten liktų kas nors, kas galėtų palaikyti dvasios gyvenimą.“ Bet net jei sutiktume, jog mūsų pašaukimas yra būti senojo pasaulio ainiai, jei net ryžtumės traktuoti šį pašaukimą griežtai ir oriai, jei jame matytume vienintelį ir kilnų mūsų pranašumą, tai net ir tada būtume priversti paklausti, ar tikrai amžinoji mūsų paskirtis yra būti senojo pasaulio augintiniais šio pasaulio saulėlydžio metu: juk kada nors mums turėtų būti leista žingsnis po žingsnio kelti vis aukštesnius ir tolimesnius tikslus, juk turi būti kada nors pripažintas tas nuopelnas, kad savyje mes atgaiviname Aleksandrijos–Romos kultūrą – ir padarėme tai dėl savo polinkio į visuotinę istoriją – tokiais kilniais ir vaisingais pavidalais, kad dabar turime teisę (kaip kilniausią atpildą) kelti sau dar didingesnę uždavinį – siekti tapti gilesniu, o sykiu ir aukštesniu už Aleksandrijos, pasauliu ir drąsiai ieškoti idealo pirmapradžiame senovės graikų pasaulyje, kuriame skleidžiasi tai, kas didinga, natūralu ir žmogiška. Tačiau ten mes atrandame iš esmės neistoriško (ir vis dėlto – ar kaip tik dėl to – žymiai turtingesnio ir gyvybiškesnio) lavinimo pasaulį. Jei mes, vokiečiai, net ir būtume vien ainiai, žiūrėdami į tokį lavinimą kaip į paveldą, kurį privalome pasisavinti, negalėtume būti didingesni ir negalėtume labiau didžiutis kuo nors kitu, nei tuo, kad esame ainiai.

Nenorime pasakyti nieko kito, kaip tik tai, kad dažnai nemaloni mintis, jog esame epigonai, jei ją suvoksime plačiau, gali ir individams ir visai tautai didžiai pasitarnauti bei suteikti viltingą ateities troškimą – būtent tuo mastu, kuriuo suvokiame save kaip nuostabių klasikinio pasaulio galių ainius ir paveldėtojus ir kuriuo šiomis aplinkybėmis įžiūrime savo garbę ir išskirtinumą. Tačiau jokiū būdu neturime traktuoti savęs kaip išsikvėpusių ir silpnų galingos giminės vėlyvų palikuonių, gyvenančių varganą tos giminės antikvarų ir duobkasių gyvenimą. Beje, tokių vėlyvų palikuonių gyvenimas yra ironiška egzistencija: jo varganą tėkmę persekioja irimas; jie suvirpa, kai, mėgaudamiesi pra-

eitimi, susiduria su šiuo irimu, nes jie yra ne kas kita kaip vaikščiojantys prisiminimai, nors jų atmintis be palikuonių yra niekas. Todėl juos persmelkia neaiški nuojauta, kad jų gyvenimas yra neteisybė, nes jo nepateisina joks būsimas gyvenimas.

Įsivaizduokime, kad šie antikvariniai ainiai staiga nusprendžia atmesti savąjį ironiškai skausmingą kuklumą ir tampa begėdžiais; įsivaizduokime, kaip skardžiu balsu jie ims skelbti: ši karta stovi viršūnėje, nes tik dabar ji pažįsta save ir pati sau yra atsiskleidusi, – taptume žiūrovais spektaklio, kuris galėtų puikiai paaiškinti mįslingą vienos garsios filosofinės sistemos reikšmę vokiečių kultūrai. Manau, kad per pastaruosius šimtmečius vokiečių kultūroje nerasime nė vieno pavojingo svyravimo ar nukrypimo, kuris nebūtų dar pavojingesnis dėl to, kad iki pat dabartinės akimirkos tęsiasi šitos filosofijos poveikis. Tai Hegelio filosofija. Tikrai paralyžiuoja ir stingdo tikėjimas, kad esi paskutinysis amžių palikuonis, tačiau šis tikėjimas tampa siaubingas ir griauantis, kai vieną gražią dieną nutrūktgalviškai pakrypęs jis šį paskutinįjį palikuonį ima dievinti kaip viso ankstesnio vystymosi tikrąją prasmę ir tikslą, sutapatindamas jo mokslingą menkystę su pasaulio istorijos užbaigimu. Toks požiūris išmokė vokiečius kalbėti apie „pasaulinį procesą“ ir pateisinti savąją epochą kaip būtiną šio pasaulinio proceso rezultatą; toks požiūris pastatė istoriją kitų dvasios galių, meno ir religijos vieton – kaip vienintelę suverenią instanciją, kaip „pačią save realizuojančią sąvoką“, „tautų dvasios dialektiką“ ir „pasaulinį teismą“.

Šią hegeliskai suprantamą istoriją juokais vadina Dievo žygiu per pasaulį, Dievo, kuris savo ruožtu pats yra istorijos kūrinys. Tačiau šis Dievas tapo sau skaidrus ir suprantamas Hegelio smegenyse ir kopdamas aukštyn perėjo visas dialektiškai imanomas savojo tapimo pakopas iki pat apsiareiškimo sau pačiam, tad Hegeliui šis aukščiausias ir galutinis pasaulinio proceso taškas sutapo su jo paties buvimu Berlyne. Dar daugiau, jis turėtų sakyti, jog visi po jo būsiantys dalykai turėtų būti laikomi tik savotiška pasaulio istorijos rondo muzikine koda ar tiksliau – nereikalingais dalykais. To jis nepasakė, tačiau jo filosofijos raugo persunktoms kartoms jis įskiepijo tą žavėjimąsi „istorijos galia“, kuris praktikoje nuolatos išsigimsta ir virsta keliaklupsčiavimu prieš sėkmę ir fakto stambeldyste: dėl to paplito labai mitologiškas ir tikrai

vokiškas posakis „skaitytis su faktais“. Bet tie, kas nuo pat pradžių įprato lenkti nugaras ir galvas prieš „istorijos galią“, tie pirmiausia lyg kinų figūrėlės mechanškai pritaria bet kokiai valdžiai, nesvarbu ar tai būtų vyriausybė, viešoji nuomonė ar aritmetinė dauguma. Jei judina savo sąnarius pagal ritmą, kuriuo toji „valdžia“ tampo siūlelį. Jei kiekviena sėkmė turi savyje protingo būtinumo, jei kiekviena įvykis yra logikos arba „idėjos“ pergalė, tada belieka tik kuo skubiau siai pulti ant kelių ir keliais pereiti visas „sėkmių“ pakopas! Ar tai galima sakyti, kad mitologijos viešpatavimo laikai jau praėjo arba kad religijos miršta? Tik pažvelkite į istorijos galios religiją, atkreipkite dėmesį į idėjų mitologijos žynius ir jų sužalotus kelius! Argi nema-tote, kaip visos dorybės žengia šio naujo tikėjimo palydoje? Argi ta nėra savęs atsižadėjimas, kai istorinis žmogus leidžia paversti save objektyviu veidrodžiu? Argi tai ne kilniadvasiškumas, kai jis atsisako bet kokios valdžios danguje ir žemėje ir meldžiasi kiekvienai valdžiai matydamas joje valdžią pačią savaime? Argi tai nėra teisingumas, kai jis nuolatos laiko rankose svarstyklės, kuriomis sveriamos valdžios, ir akylai stebi, kuri iš jų pasirodys galingesnė ir svaresnė u- kitą ir nusvers svarstyklių lėkštę? O kokia padorumo mokykla yra šitoks istorijos stebėjimas! Į viską žiūrėti objektyviai, niekuo ne-sipiktinti, nieko nemylėti, viską suvokti – kokį švelnų ir nuolankų visa tai daro žmogų. Ir net tada, kai kas nors, išėjęs šią mokyklą, ima viešai pykti ir piktintis, net ir tada džiaugiamasi, nes visi gerai žino-jog visa tai yra tik vaidyba, tai *ira* ir *studium* ir vis dėlto visiškai *sim-ira et studio**.

Kokios pasenusios turėtų būti mintys, kurios kyla mano širdyje, ka-matau tokį mitologijos ir dorybės kompleksą! Tačiau jas reikia išsakyti ir tesijuokia kas nori! Sakyčiau taip: istorija nuolat kartoja: „gyveno kartą...“, moralė – „jūs privalote ne...“ arba „jūs privalėtumėte ne...“. Taip istorija tampa faktinio amoralumo kompendiumu. Kaip baisiai klystų tas, kas į istoriją žiūrėtų ir kaip į faktinio amoralumo teisėją. Antai moralę piktina tai, kad Rafaelis turėjo mirti sulaukęs vos trisdešimt šešerių – tokia būtybė apskritai neturėtų mirti. Tačiau jei norėtu-mėte pagelbėti istorijai kaip fakto apologetai, tai saktumėte: viską, ka-

* Be pykčio ir šališkumo (*lot.*).

turėjo savyje, jis pasakė, gyvendamas ilgiau, jis būtų galėjęs kurti grožį tik kaip tokį patį grožį, o ne kaip naują grožį, ir panašiai. Šiuo būdu jūs tampate velnio advokatais, nes sėkmę, faktą paverčiate stabu, tuo tarpu faktas visuomet yra kvailas ir visais laikais jis buvo panašesnis į versį negu į Dievą. Be to, jums, kaip istorijos apologetams, į ausį kužda jūsų ignoracija: tik todėl, kad nežinote, kas yra tokia asmenybė kaip Rafaelis, jūs galite be vargo susitaikyti su tuo, kad jis buvo ir daugiau jo nebėrą. Neseniai kai kas mums bandė aiškinti, kad sulaukęs aštuoniasdešimt dvejų metų Goethe jau buvo pergyvenęs save. Ir vis dėlto aš mieliai iškeisčiau visą vežimą visiškai šviežių, labai modernių gyvenimų į porą „pergyvenusio save Goethe's“ metų, kad galėčiau dalyvauti tokiuose pokalbiuose, kokius vedė Goethe su Eckermannu, ir kad šitaip galėčiau atsiginti nuo visų tų šiuolaikinių pamokymų, kuriais mane apipila akimirkos legionieriai. Kaip mažai gyvųjų, kurie tokių mirusiųjų akivaizdoje turi teisę gyventi! Tai, kad šie daugelis gyvena, o anie nedaugelis nebegyvena, yra ne kas kita, kaip tik brutali tiesa, tai yra nepataisoma kvailybė, nerangus „taip jau būna“ prieš moralės „taip neturėjo būti“. Tai, tai priešinga moralei! Juk apie kokią dorybę kalbėtume – apie teisingumą, didžiadvasiškumą, drąsą ar apie žmogaus išmintį ir užuojautą, visada esama dorybingo tik tada, kai pasipriešinama anai akiai faktų jėgai, anai tikrovės tironijai ir paklūstama tokiems įstatymams, kurie nėra anų istorinių fliuktuacijų dėsniai. Toks žmogus visuomet plaukia prieš istorijos bangas – ar jis kovotų su savo aistromis kaip savo pirmučiausiu buku savo egzistencijos faktiškumu, ar jis įsipareigotų būti garbingas, kai aplink melas mezga spindinčius tinklus. Jei istorija būtų ne kas kita kaip tik „aistros ir klaidų pasaulio sistema“, žmogus turėtų ją skaityti taip, kaip Goethe patarė skaityti Wertherį – taip, tarsi ji ragintų: „Būk vyras ir nesek mano pavyzdžiu!“ Laimė, istorija išsaugo ir didžiųjų kovotojų *prieš istoriją* atminimą, tai yra atminimą kovotojų prieš aklą realybės jėgą, ir pati prisirakina prie gėdos stulpo, kaip tikrąsias istorines asmenybes iškeldama būtent tuos, kurie mažiausiai rūpinasi tuo „taip jau būna“ ir su džiugiu išdidumu cina paskui „taip turi būti“. Ne laidoti savo kartą, o *kurti naują kartą* – štai tikslas, kuris juos šaukia į kelią. Ir net jei jie gimė paskutiniai, – yra toks būdas gyventi, kad šitai pamirštama, – ateities kartos pažinos juos kaip pirmagimius.

→) dėl paskutinio? senovinio žmogaus
O gal mūsų epocha ir yra kaip tik toks pirmagimis? Iš tikro, jos istorinis jausmas toks galingas ir reiškiasi tokiu universaliu ir neribotu būdu, kad bent jau šiuo požiūriu ateities epochos pripažins jos pirmagimystę – jei, žinoma, tos *ateities epochos*, kaip kultūra apskritai, kada nors ateis. Bet kaip tik tuo tenka smarkiai abejoti. Visiškai šalia šiuolaikinio žmogaus išdidumo stovi ir į save patį nukreipta *ironija*, suvokimas, kad jis turi gyventi su istorizuojančia ir sykiu vakarop slenkančia nuotaika, baimė, kad ateityje jam nepavyks išsaugoti nieko iš jo jaunatviškų vilčių bei jaunatviškų galių. Vienur kitur einama dar toliau – iki pat *cinizmo*, teisinant visą pasaulio istoriją ar net pasaulio raidą taip, kaip patogiausiu šiuolaikiniam žmogui, pagal cinizmo kanoną, turi būti kaip tik taip, kaip dabar ir yra, žmogus privalo būti toks, kokie žmonės dabar yra, ir šio privalėjimo niekas negali nepaisyti. Tokio cinizmo prieglobsčio ieško tas, kas negali ištvirti ironijos; praėjęs dešimtmetis, be kita ko, siūlo jam kaip dovaną vieną gražiausių savo išradimų – tobulą ir užbaigtą frazę, išreiškiančią šį cinizmą: gyvenimas pagal laikmečio normas, visiškai nesusimąstant, vadinamas „visišku asmens ištirpimu pasaulio procese“. Asmuo pasaulio procese! Pasaulio procesas ir žemės blusos asmenybė! Kada gi pagaliau liausimes kartoti tą hiperbolių hiperbolę, tą žodį „pasaulis“, „pasaulis“, „pasaulis“, kai tuo tarpu kiekvienas, tiesą sakant, turėtų kartoti „žmogus“, „žmogus“, „žmogus“! Graikų ir romėnų palikuonys? Krikščionybės palikuonys? Visa tai cinikams nieko nereiškia. Bet pasaulio proceso palikuonys! Pasaulio proceso viršūnės ir taikiniai! Visų tapsmo mįslių prasmė ir įminimas, įgijęs modernaus žmogaus, šio brandaus pažinimo medžio vaisiaus, pavidalą! – štai kur kunkuliuojantis entuziazmas! Pagal šį požymį galima atpažinti visų epochų pirmagimius, net jei jie gimė paskutiniai. Taip toli istorinis žvilgsnis dar nebuvo nuskriejęs net tada, kai jis sapnuodavo. Juk dabar žmonijos istorija yra tik augmenijos ir gyvūnijos istorijos tęsinys, ir net giliausiose jūros gelmėse istorinis universalistas randa savo paties pėdsakus – kaip gyvą dumblą. Jei taip stebimės žmogaus nueito kelio didybe, tai tiesiog ima svaigti galva, kai pamatome dar nuostabesnę stebuklą – patį šiuolaikinį žmogų, kuris sugeba apžvelgti šį kelią. Jis stovi aukštai ir išdidžiai užsilipęs ant pasaulio proceso piramidės, o kai ten aukštai dar deda

paskutinį savo pažinimo akmenį, atrodo, tarsi jis šauktų aplink nuščiuvusiai ir klausančiai gamtai: „Mes jau prie tikslo, mes esame tikslas, mes esame užbaigta gamta“.

Pasipūtęs devynioliktojo šimtmečio europietis, tu šelsti! Tavo žinojimas ne užbaigia gamtą, o tik žudo tavo paties prigimtį. Bent kartą palygink tavo, kaip žinančiojo, aukštį ir tavo, kaip galinčiojo, gylį. Žinoma, kabindamasis žinojimo saulės spinduliu, tu kopį aukštyn, dangaus link, tačiau tu smengi ir žemyn – chaoso link. Būdas, kuriuo tu judi – žinančiojo kopimas aukštyn, – yra tavo pikta lemtis: pagrindas ir dirva išslysta tau iš po kojų ir nugarma į nežinią; tavo gyvenimas nebeturi jokios atramos, lieka tik voratinklio siūleliai, kuriuos vieną po kito nutraukia kiekvienas naujas pažinimo mostas. Tačiau gana rimtų šnekų, juk galima kalbėti ir linksmai.

Šiautėjantis ir beatodairiškas visų pamatų skaldymas ir ardymas, jų vertimas nuolat tekančiu ir besisklaidančiu tapsmu, nenuilstamas visko, kas yra tapę, skaidymas ir istorizavimas, – visa tai daro šiuolaikinis žmogus, tas milžiniškas voras kryžiuotis, pakibęs pasaulio voratinklio centre. Tegul visa tai būna įdomu ir rūpi moralistui, menininkui, maldininkui ar pagaliau valstybės vyrui, o mus visa tai šiandien tepralinksmina, nes žiūrime į tuos dalykus pro spindintį stebuklingą filosofo-parodisto veidrodį, tokio filosofo, kurio galvoje mūsų epocha užėmė ironišką poziciją savo pačios atžvilgiu ir pasiekė, Goethe's žodžiais tariant, „nepadorumo ribą“. Kartą Hegelis mus mokė, kad „kai dvasia žengia žingsnį, filosofai eina iš paskos“. Mūsų epocha žengė žingsnį autoironijos link, ir tik pažiūrėkite! Kur buvęs, kur nebuvęs prisistatė E. Hartmannas ir parašė garsiąją sąmonės filosofiją, arba, tiksliau tariant, nesąmoningos ironijos filosofiją⁹. Retai pasitaiko rasti smagesnį išradimą ir didesnę filosofinę išdaigą negu ta, kurią iškrėtė Hartmannas. Kas jo padedamas nesuvokė tapsmo ar net vidujai nuo jo neišsilaisvino, tas tikrai yra subrendęs būti „buvusiuoju“. Pasaulio proceso pradžia ir prasmė nuo pirmojo sąmonės nustebimo iki pat jos įtraukimo atgal į nieką, tiksliai apibrėžtas mūsų kartos uždavinys, kurį turime atlikti, pasitarnaudami pasaulio proce-

9. Hartmannas Eduardas (1842–1906) – vokiečių filosofas idealistas, parašęs veikalą „Nesąmoningumo filosofija“ (1869).

sui, – visa tai pavaizduota pašamonės požiūriu, kurioje šmaikščiai atrandamas bet kokio įkvėpimo šaltinis, ir nušviesta apokaliptinė šviesa, viskas taip meistriškai padirbta ir pateikta su tokiu nuoširdžiu rimtumu, tarsi tai būtų iš tikro rimta filosofija, o ne vien filosofinio pokštas. Ši visuma rodo, kad jos autorius yra didžiausias visų laikų filosofinis parodistas. Tad aukokime ant jo altoriaus, aukokime jam tikrai universalaus vaisto išradėjui, garbaną – pasiglemždami Schleiermacherio šį susižavėjimo išraiškos būdą. Juk ar gali būti geresnis vaistas nuo istorinio lavinimo pertekliaus negu Hartmannas, sukurtas visos pasaulio istorijos parodija?

Jei norėtume visiškai sausai nusakyti tai, ką Hartmannas mums skelbia nuo savojo apsmilkymo nesąmoningos ironijos trikojo, tai sakytume, kad jis skelbia, jog mūsų epocha turi būti tokia, kokia yra, todėl, kad žmonija pagaliau pajustų, jog jai jau apkarto tokio buvimas (ir mes tuo nuoširdžiai tikime). Tą siaubingą epochos sustabarėjimą, tą neramų kaulų barškėjimą, kurį Davidas Straussas vaizduoja kaip nuostabiausią faktiškumą, Hartmannas parodo ne tik nugaros, *ex causis efficientibus*, bet iš priekio, *ex causa finali**. Tai šelmis apšviečia mūsų epochą Paskutiniojo Teismo šviesa, ir tada pasirodo, kad ši epocha labai gera, labai tinkama tiems, kam sutriko gyvenimo virškinimas ir kas dėl to laukia nesulaukia ano Paskutiniojo Teismo. Tiesa, amžių, prie kurio dabar artėja žmonija, Hartmannas vadina „brandumo amžiumi“, o tokiu jis laiko tą palimą būsena, kurioje esama vien „solidžių vidutinybių“, o menu laikoma maždaug tai, kas „Berlyno biržos makleriui vakarais būna farsas“, būsena, kurioje „genijai neturi paklausos dėl to, kad tai būtų perlų švaistymas kiaušinėliams, arba dėl to, kad mūsų epocha jau peržengė tą stadiją, kurioje derėjo būti genijams“, ir įžengė į tokią socialinio vystymosi stadiją, kurioje kiekvienas darbininkas, kuriam „jo darbas palieka pakankamą laisvalaikio intelektualiniam lavinimuisi, gyvena visiškai patogiai“. Šmaikštuolių šmaikštuoli, tu išsakai šiuolaikinės žmonijos lūkesčius, tačiau sykiu tu parodai, kokia šmėkla pasirodo žmonijos brandumo amžiaus gale, kaip to intelektualaus solidžios vidutinybės auklėjimo rezultatas – šleikštulys. Žinoma, dabartinė situacija yra apgailėtina.

* Iš veikiančiosios priežasties; iš galutinės priežasties (*lot.*).

tačiau ji bus dar apgailėtesnė: „Antikristas vis labiau ir labiau plečia savo valdas“, tačiau taip turi būti, taip turi vykti ir toliau, nes visa tai veda mus reikiamu keliu – pasišlykštėjimo viskuo, kas egzistuoja, link. Tad drąsiai pirmyn pasaulio proceso keliu, kaip darbininkai Viešpaties vynuogyne, nes tik procesas gali atnešti išganymą!“

Viešpaties vynuogynas! Procesas! Atnešti išganymą! Kas nemato ir negirdi visame tame istorinio lavinimo, žinančio tik vieną žodį – „tapti“, žodį, kuris, sąmoningai pateiktas iškreiptu parodijos pavidalu ir prisidengęs groteskiška kauke, pasakoja apie save nebūtus dalykus! Juk ko gi tas šelmiškas šūkis reikalauja iš Viešpaties vynuogyno darbininkų? Kokį darbą dirbdami jie turi drąsiai žengti pirmyn? Arba paklauskime kitaip: ką dar turi padaryti istoriškai išsilavinęs žmogus, tapsmo sraute paniręs ir paskendęs šiuolaikinis proceso fanatikas, kad pagaliau nusikintų šleikštulį – tą saldžią ano vynuogyno vynuogę? Jis neturi daryti nieko, išskyrus tai, ką jau darė: gyventi kaip gyveno, mylėti, ką mylėjo, neapkęsti, ko neapkentė, ir skaityti tuos pačius laikraščius, kuriuos skaitė. Jam egzistuoja vienintelė nuodėmė – gyventi kitaip negu gyveno iki šiol. O kaip jis gyveno iki šiol, mums perdėm aiškiai sako tas garsusis puslapis, kuriame didelėmis raidėmis išspausdinti teiginiai, dėl kurių visos mokslingosios padugnės įpuolė į aklą ekstazę ir pamišimą, nes mano radę savo pačių pateisinimą, ir dar nušviestą apokaliptine šviesa. Nes iš kiekvieno individo nesąmoningas parodistas reikalauja „visiško asmenybės atsidavimo pasaulio procesui dėl jo tikslo – pasaulio išganymo“, arba, tiesiau ir šviesiau: „gyvenimo valios teigimas paskelbiamas vieninteliu teisingu dalyku, nes tik visiškai atsiduodant gyvenimui ir jo kančioms, o ne bailiai atsisakant ir pasitraukiant, galima šį tą nuveikti pasaulio proceso labui“, „individualios valios neigimo siekis yra toks pat kvailas ir nenaudingas ar net kvailesnis negu savižudybė“. Mąstantis skaitytojas ir be tolesnių paaiškinimų supras, kaip turi būti plėtojama šiais principais pagrįsta praktinė filosofija, ir kad šioji reiškia ne atsiskyrimą nuo gyvenimo, bet visišką susitaikymą su juo.“

Mąstantis skaitytojas supras – juk kaip įmanoma nesuprasti, ką sako Hartmannas! Ir kaip be galo juokinga yra tai, kad jis buvo supras-tas klaidingai! Ar tai reiškia, kad šiuolaikiniai vokiečiai yra labai subtilūs? Vienas atviraširdis anglas pastebėjo, kad jiems stinga deli-

*cacy of perception** ir net ryžosi teigti, jog „in the German mind there does seem to be something splay, something blunt-edged, unhandy and infelicitous“**. Ar sutiktų su tuo didysis vokiečių parodistas? Norėčiau anot jo, mes ir artėjame prie „tos idealios būsenos, kai žmonija sąmoningai kurs savąją istoriją“, tačiau aišku, kad mes esame dar labai toli nuo tos dar idualesnės būsenos, kai žmonija sąmoningai skaitys Hartmanno knygą. Kai taip atsitiks, nė vienas žmogus negalės ištartį žodžiu „pasaulio procesas“ be šypsenos, nes jis būtinai prisimins tuos laikus, kai Hartmanno parodijinė evangelija buvo skaitoma, siurbiamą, ginčijamą, garbinamą, platinamą ir kanonizuojamą su visu minėtojo *german mind**** naiviu atviraširdiškumu ar net, Goethe's žodžiais tariant, „išsiviepusiu pelėdos rimtumu“. Tačiau pasaulis turi judėti pirmyn, anai ideali būseną negali atsirasti iš svajonių. Ji gali būti tik išsikovota ir išsikariauta, ir tik per giedrą nuotaiką pasieksime išganymą – išsigelbėjimą nuo to iškreipto pelėdos rimtumo. Tai bus laikai, kai žmonės išmintingai atsisakys bet kokių pasaulio proceso ar net žmonijos istorijos konstrukcijų, laikai, kai bus paisoma ne masių, o tiktai individų, sudarančių savotišką tiltą virš šelstančio tapsmo srauto. O tie individai nėra kokio nors proceso momentai, bet gyvena anapui laiko ir vienu metu. Tokį bendradarbiavimą įgalinančios istorijos padėdami jie gyvena kaip genijų respublika, apie kurią kartą pasakojęs Schopenhaueris. Vienas milžinas šaukia kitam, ir jo balsas aidi per laikų dykumas; šie dvasios milžinų pokalbiai tęsiasi, ir jiems negalima sukliudyti guvus apie milžinų kojas ropinėjančių nykštukų šurmuly. Istorijos uždavinys yra tapti milžinų tarpininke ir tuo suteikti progą gimti didiems dalykams bei įkvėpti galią šiam gimimui. Ne, žmonijos tikslas yra ne žmonijos pabaiga, o tik didžiausieji jos egzemplioriai.

Tiesa, mūsų juokdarys su dialektika, keliančia nuostabą, beje, tokią pačią kaip ir jos gerbėjai, į tai mums atsako: „Kaip su vystymosi sąvoka vargiai yra suderinama pasaulio proceso begalinė trukmė praieityje, nes tada turėtų būti realizuotos visos įmanomos vystymosi formos, o kaip tik šito nėra įvykę“ (o, šelmis!), „lygiai taip pat mes negalime

* Suvokimo subtilumas (angl.).

** Vokiečių protui būdingas tam tikras nerangumas, tam tikras nenuovokumas, negrabumas ir netikslumas (angl.).

*** Vokiečių protas (angl.).

pripažinti šio proceso begalinės trukmės ateityje; ir viena, ir kita panaikintų vystymosi į tam tikrą tiksłą idėją“ (ak, dukart šelmis!) „ir paverstų procesą danaidžių pastangomis išsemti vandenį. Tačiau galutinė logikos pergalė prieš alogiškumą“ (o, šelmių šelmis!) „turi sutapti su pasaulio proceso pabaiga laike, su Paskutiniu Teismu“. O, aiškioji ir pašaipioji dvasia, kol alogiškumas viešpatauja taip, kaip šiandien, kol galima taip kalbėti apie pasaulio procesą ir pelnyti visuotinį pritarimą, Paskutinio Teismo diena dar toli: šioje žemėje dar pernelyg linksma, dar klesti tokios iliuzijos, kaip, pavyzdžiui, tavo amžininkų iliuzija dėl tavęs paties, dar nesame pakankamai subrendę, kad tavasis Niekas įtrauktų mus atgal į save: mes tikime, kad šioje žemėje taps dar linksmiau, kai tik žmonės pradės suprasti tave, o nesuprantamas Pasąmoningasai. Bet jei vis dėlto šleikštulys jėga užvaldys pasaulį, jei tavasis dabarties ir ateities apibūdinimas pasirodys teisingas, kaip tu pranašauji savo skaitytojams, – juk niekas jų taip neniekino ir taip jais nesišlykštėjo kaip tu, – tai aš pasiruošęs balsuoti kartu su dauguma už tavo siūlymą, kad tavo pasaulis žūtų kitą šeštadienį lygiai dvyliką valandą nakties, ir mūsų dekretas tesibaigia tokiais žodžiais: nuo rytojaus ryto tenebūna laiko ir teneišeina joks laikraštis. Bet galbūt tokio rezultato nepavyks pasiekti, ir mūsų dekretas bus bergždžias: ką gi, tuomet turėsime laiko kitam įdomiam eksperimentui. Imkime svarstyklės ir į vieną lėkštę dėkime Hartmanno sąmonę, o į kitą – Hartmanno pasaulio procesą. Esama žmonių, kurie tiki, jog ir viena, ir kita svers tiek pat, nes abiejose lėkštėse padėti vienodai prasti žodžiai ir vienodai geri pokštai. Kai visi supras, jog Hartmannas pajuoavo, niekas daugiau nebevertos žodžių „pasaulio procesas“ kitaip, kaip tik juokaudamas. Iš tikro, jau seniai laikas sutelkti visas satyrinių pašaipų jėgas prieš piktnaudžiavimą istoriniu jausmu, prieš pernelyg didelį žavėjimąsi procesu, nusigręžiant nuo būties ir gyvenimo, prieš neapgalvotą visu perspektyvų iškraipymą. Ir kaip neblėstantį nuopelną reikia pripažinti, kad sąmonės filosofijos autoriui pirmajam pavyko aiškiai pajusti „pasaulio proceso“ vaizdinio juokingumą ir pabrėžtinai rimtų dėstymu dar aiškiau leisti šitai pajusti skaitytojams. Kam reikalingas „pasaulis“ kam reikalinga „žmonija“ – šitais dalykais mes dabar nesidomėsime, nebent norėtume pajuo-kauti: juk argi menko žmogiškojo kirmino įžulumas nėra didžiausias.

pokštas ir smagiausias dalykas, kokį tik galime pamatyti žemės scenoje! Bet kam egzistuoja tu, atskiras individas – štai ko turi savęs klausyti ir kai niekas tau neatsako, turi bent kartą pabandyti pateisinti savo egzistenciją *a posteriori* – pats sau keldamas tam tikrus tikslus, tam tikrą „tam, kad ...“, aukštą ir kilnų „tam, kad ...“. Ir net jei eidami šiuo keliu žūtum – nežinau geresnio gyvenimo tikslo, kaip žūti nežinoti, kas yra didinga ir neįmanoma, nuo *animae magnae prodigus*. O jei priešingai, mokymai apie tapsmo viršenybę, apie visų sąvokų, tipų, rūšių tekamumą, apie esminio skirtumo tarp gyvūno ir žmogaus nebuvimą – mokymai, kuriuos laikau teisingais, bet ir mirtinai pavojingais – bent vienai kartai bus skleidžiami tautoje su mūsų laikams būdingu pamokymų entuziazmu, tai nieko nebestebins, kai tauta ims žūti dėl ja apnikusio egoistinio smulkmeniškumo ir egoistinės menkystės, dėl sustabarėjimo ir savimeilės – ji suskils ir nebebus tauta. Ateityje scenoje jos vietą tikriausiai užims pavienių egoizmų sistemos, brolijos, siekiančios išnaudoti ne-brolius, ir kiti panašūs utilitarinės banalybės dariniai. Norint tinkamai paruošti jiems dirvą, pakanka rašyti istoriją iš *masių* perspektyvos ir ieškoti tų dėsnių, kurie kyla iš masių, tarybų, žemesniųjų, molingųjų visuomenės sluoksnių, poreikių. Man masė atrodo vertos dėmesio tik trimis požiūriais: pirmiausiai, kaip didžiųjų vyrų nevykusios kopijos, atspaustos blogame popieriuje ir susidėjusiomis spausdinimo lentomis, antra, kaip tai, kas priešinasi didžiųjų vyrams, ir pagaliau kaip tų didžiųjų vyrų įrankiai. Visais kita požiūriais tegul jas griebia velnias ir statistika! Ką, statistika įrodo, kad istorijoje esama dėsnių? Dėsnių? Taip, ji įrodo, kokia banali šlykšti yra masė, bet ar kvailumo, konformizmo, meilės ir alkio gravitacijos veikimą galima laikyti dėsniais? Gerai, tarkime, kad taip yra, tačiau kartu konstatuokime, jog tokie dėsniai, jei jie egzistuoja istorijoje, nieko neverti, kaip nieko neverta ir jais grindžiama istorija. Juk dabar labiausiai vertinamas kaip tik toks istorijos mokslas, kur svarbiausiu dalyku istorijoje laiko būtent didžiuosius masių instinktus, o visus didžiuosius vyrus traktuoja vien kaip ryškiausią tų instinkto išraišką, – tarsi stebėtume vandens sraute susidarantių burbuliukų. Čia masė turi iš savęs pagimdyti tai, kas didinga, chaosas turi pagimdyti tvarką. O pabaigoje, žinoma, giedamas himnas gimdančiajai masei. „Didžiu“ vadinama visa tai, kas ilgesniajam laikui išjudina tok

mase ir, kaip sakoma, yra „istorinė jėga“. Bet ar čia nėra painiojamos kokybė ir kiekybė? Jei beformė masė laikėsi kokios nors, pavyzdžiui, religinės, idėjos, jei masė atkakliai šią idėją gynė ir išstisus šimtmečius tvirtai ją rėmėsi, ar tai reiškia, kad dėl to ir vien dėl to šios idėjos atradėjas ir pradininkas turi būti laikomas didžiu žmogumi? Bet kodėl gi? Juk tai, kas yra kilniausia ir didžiausia, apskritai nedaro masėms jokio poveikio. Istorinė krikščionybės sėkmė, jos istorinė jėga, gyvybingumas ir patvarumas – visa tai, laimė, nieko nesako apie jos kūrėjo didybę, nes iš esmės tai būtų argumentas, nukreiptas prieš jį. Bet tarp jo ir tos istorinės sėkmės yra labai žemiškas ir tamsus aistrų, klaidų, valdžios bei garbės troškimo, tebeveikiančių *imperium romanum* jėgų sluoksnis, tai yra sluoksnis, suteikiantis krikščionybei tą žemės prieskonį ir priedėlį, kuris leido jai išlikti šioje žemėje ir suteikė jai patvarumą. Didybė neturi priklausyti nuo sėkmės – ir Demostenas buvo didis, nors jam ir nesisekė. Gryniausieji ir tikriausieji krikščionybės šalininkai visuomet kvestionavo jos pasaulietinę sėkmę, jos vadinamąją „istorinę jėgą“, ir greičiau ją slopino, negu skatino, nes jie paprastai stovėdavo anapus „pasaulio“ ir jiems nerūpėjo „krikščioniškosios idėjos procesas“. Kaip tik dėl to jie dažniausiai likdavo istorijai nežinomi ir neįvardyti. Kalbant krikščioniškai, velnias yra pasaulio valdovas ir sėkmės bei pažangos meistras. Tai jis yra tikroji jėga, glūdinti visose istorijos jėgose, nors tai ir žeidžia ausis epochos, įpratusios sudieivinti sėkmę ir istorinę jėgą. Ši epocha puikiai išmoko suteikti dalykams kitus vardus ir perkrikštyti net patį velnią. Aišku, kad išgyvename didelio pavojaus valandą: atrodo, kad žmonės tuojau suvoks, jog visų istorijos judesių svirtas visais laikais buvo ne kas kita kaip individų, grupių ar masių egoizmas. Tačiau šis atradimas niekam nekelia nerimo. Priešingai – skelbiamas dekretas: egoizmas turi būti mūsų dievas. Remdamiesi šiuo nauju tikėjimu, mes bandome visiškai sąmoningai suręsti naujos istorijos rūmą ant egoizmo pamatų, bet šis egoizmas, žinoma, turi būti protingas, tai yra toks, kuris save tam tikrais požiūriais apriboja, kad galėtų geriau įsitvirtinti, kuris studijuoja istoriją kaip tik tam, kad pažintų neprotingąjį egoizmą. Šių studijų rezultatas yra tas, kad paaiškėja, jog kuriamojoje pasaulinėje egoizmo sistemoje ypatinga misija tenka valstybei. Ji turi tapti visų protingųjų egoizmų globėja ir visa savo karine bei policine jėga ginti juos nuo

siaubingų neprotingo egoizmo protrūkių. Tuo pačiu tikslu istorija būtent gyvūnijos ir žmonijos istorija, nuosekliai yra diegiama neprotingoms, tad ir pavojingoms, liaudies masėms bei darbininkijos sluoksniams, nes yra žinoma, kad istorinio lavinimo grūdėlis gali palaužti laukinius ir tamsius instinktus bei geismus arba pakreipti juos rafinuoto egoizmo link. *In summa*: šiuolaikinis žmogus, E. Hartmannas žodžiais tariant, „žvelgdamas į ateitį, rūpinasi įsitaisyti patogų gyvenimą, majį būstą čia, savo žemiškojoje tėvynėje“. Tas pats rašytojas šį laiką tarpį vadina „žmonijos brandos amžiumi“ ir juokiasi iš to, kas dabar vadinama „branda“, tarsi tai reikštų ne ką kitą kaip blaivią savimeilę. Lygiai taip pat jis išpranašauja ir po šio brandos amžiaus ateisianą „senatvės amžių“, tikriausiai tik tam, kad galėtų pasijuokti iš mūsų dabartinių senių, mat jis ne kartą mini tą brandų kontempliatyvumą, su kuriuo jie „žvelgia atgalios, į savo praėjusio gyvenimo audras ir suvokia kadaise siektų tariamų tikslų tuštybę“. Ne, ano klastingo istoriškai išlavinto egoizmo brandos amžių atitinka tokia senatvė, kurioje šlykščiai, žemai ir godžiai laikosi įsikibusi gyvenimo, o po jos ateina paskutinis veiksmas, kuris

šią nuostabiausių permainų istoriją užbaigia, tarsi antra vaikystė – visiškas užsimiršimas, akla, bedantė, nejaučianti skonio, nieko ji neturi.

Nesvarbu, ar mūsų gyvenimui ir kultūrai gresia tie netašyti, bedantys ir skonio nejaučiantys seniai, ar vadinamieji Hartmanno „subrendę vyrai“ – ir nuo vieno, ir nuo kitų mes visomis išgalėmis ginsime mūsų *jaunystės* teises ir nepailsime kovodami su tais ateities ikonoklastais už mūsų jaunystėje glūdinčią ateitį. Tačiau šioje kovoje esame priversti pastebėti dar vieną labai negerą dalyką: *kad istorinis jausmo perteklius, dėl kurio taip nukentė dabartis, yra sąmoningai skatinamas ir panaudojamas tam tikriems tikslams.*

O panaudojamas jis prieš jaunystę, siekiant paversti ją anuo visuo tinau propaguojamu brandos amžiaus egoizmu. Juo naudojamosi tada kai jaunystei būdingą pasidarygėjimą tuo pertekliumi bandoma palaužti, aną brandžiai nebrandų egoizmą apšviečiant ryškia moksliskai magiška šviesa. Taip, puikiai, pernelyg puikiai žinoma, kur gali nuvesti tam tikras istorijos perteklius: jis gali iš pašaknų pakirsti stipriausias jaunystės instinktus – ugnį, užsispyrimą, visišką atsivadimą ir meilę

jis gali atvėsinti teisingumo pajautos karštį, troškimą bręsti kuo lėčiau, jis gali nuslopinti ar sugniuždyti priešingu troškimu – kuo greičiau subręsti, kuo greičiau tapti naudinga, kuo greičiau tapti vaisingu, jaunystei būdingą garbingumą ir jausmo drąsą istorijos perteklius gali užnuodyti abejone. Dar daugiau, istorijos perteklius gali atimti iš jaunystės jos didžiausią pranašumą – sugebėjimą giliai tikėti didžia idėja ir savos esybės gelmėse šią idėją paversti dar didesne. Kaip matėme, visa tai gali padaryti tam tikras istorijos perteklius: jis nuolat iškreipia horizontus bei perspektyvas, pašalina gaubiančią atmosferą ir nebeleidžia žmogui jausti ir veikti *neistoriškai*. Tada jis nusigręžia nuo begalinių horizontų ir užsisklendžia savyje, ankštame, egoistiniame kampe, kur jis neišvengiamai pasmerktas nuvysti ir sudžiūti. Galbūt tuo būdu jis taps protingas, bet niekad netaps išmintingas. Jį galima įtikinti, jis skaitosi su faktais, prisitaiko prie jų, elgiasi visur apgalvotai, akimirksniu sumoja ir supranta, kas jam ar jo partijai naudinga ten, kur naudą ar žalą išvelgia kiti; jis atsikrato nereikalingo drovumo ir žingsnis po žingsnio tampa hartmaniškuoju „subrendusiu vyru“ ir „seniu“. Bet kaip tik tai ir yra tai, kuo jis *privato* tapti. Kaip tik čia ir yra prasmė ciniško reikalavimo, kaip mus moko šelmis E. von Hartmannas, kad „asmuo visiškai atsiduotų pasaulio procesui“, kurio tikslas – pasaulio išganymas. Žinoma, Hartmanno „subrendusių vyrų ir senių“ valia vargiai nukreipta į pasaulio išganymą, tačiau pasaulis tikrai būtų labiau išganytas, jei išnyktų tie subrendę vyrai ir seniai. Nes tada ateitų jaunystės karalystė.

10

Šioje vietoje prisimines *jaunystę*, aš sušunku: „Žemė! Žemė!“ Gana, ir daugiau negu gana to aistringo ieškojimo ir klaidžiojimo po tamsias svetimas jūras! Štai pagaliau pasirodė krantas: koks jis bebūtų, turime jame išlipti, ir blogiausia vargana įlanka mums bus geresnė negu klaidžiojimas po beviltiškus skepticizmo tolius. Tad tvirtai laikykimės kranto, o vėliau rasime gerus uostus ir padėsime mūsų ainiams į juos iplaukti.

Pavojinga ir nerimo kupina buvo ta kelionė. Koks svetimas dabar yra mums tas ramus kontempliatyvumas, su kuriuo iš pradžių lydėjome išplaukiantį laivą. Žingsnis po žingsnio tyrinėdami istorijos pavojus,

mes pajutome, kaip visi tie pavojai gresia mums patiems; savyje mes aptinkame pėdsakus tų kančių, kurias dėl istorijos pertekliaus tenka patirti naujausių laikų žmonėms, ir kaip tik tuo šis tyrinėjimas rodo (nenoriu to nuo savęs slėpti) savo šiuolaikinį pobūdį – silpnos asmenybės pobūdį: besaikė kritika, dažnas šokinėjimas nuo ironijos prie cinizmo, nuo išdidumo prie skepticizmo. Ir vis dėlto aš pasitikiu mane įkvepiančia jėga, kuri vietoj genijaus vairuoja mano laivą, aš pasitikiu jaunyste, pasitikiu, kad ji mane veda teisingu keliu, kai verčia protestuoti prieš šiuolaikiniams žmonėms būdingą istorinį jaunimo auklėjimą ir reikalauti, kad žmogus pirmiausiai išmokytų gyventi ir naudoti istoriją tik išmoktojo gyvenimo tikslams. Reikia būti jaunam, kad suprastum šį protestą, dar daugiau – turint galvoje šiuolaikinio jaunimo ankstyvą žilagalvystę, aišku, kad neįmanoma būti pakankamai jaunam, kad pajustum, prieš ką iš tikro protestuojama. Į pagalbą pasitelksiu pavyzdį. Nepraėjo nė šimtmetis, kai Vokietijoje kai kurie jauni žmonės pajuto natūralų instinktą tam, ką paprastai vadiname poezija. Ar tai reiškia, kad ankstesniais laikais gyvenusios kartos niekadoms net neužsiminė apie šią meno rūšį, kuri buvo svetima jų esmei ir atrodė jiems nenatūrali? Anaiptol, žinome, kad buvo priešingai: visomis išgalėmis jie mąstė, rašė, ginčijosi apie „poeziją“, žodžiais apie žodžius, žodžius, žodžius. Tačiau toks progresuojantis žodžio budimas gyvenimui visiškai neimplikavo anų žodžių darytojų mirties, kurie tam tikra prasme gyvena dar ir dabar; nes jei, kaip sako Gibbonas, nereikia nieko, išskyrus laiką, – tiesa, daug laiko, – kad žūtų kažkuris pasaulis, tai lygiai taip pat nereikia nieko, išskyrus laiką, – tiesa, žymiai daugiau laiko, – kad Vokietijoje, šioje „lėtumo šalyje“, žūtų klaidinga sąvoka¹⁰. Kaip ten bebūtų, poeziją suprantančių žmonių dabar galima rasti gal šimtinę daugiau, negu jų buvo prieš šimtą metų; galbūt po šimto metų atsiras dar šimtinė žmonių, kurie per tą laiką išmoks suprasti, kas yra kultūra, taip pat suvoks, jog vokiečiai (kad ir kaip jie pūstųsi ir puikuotųsi) iki šiol neturi jokios kultūros. Ir mūsų laikais taip paplitęs vokiečių didžiavimasis savuoju „lavinimu“ jiems atrodys toks pat neįtikėtinas ir kvailas, kaip mums – kadaise

10. Gibbonas Eduardas (1737–1794) – anglų istorikas, parašęs garsiąją „Romos imperijos žlugimo istoriją“.

visuotinai pripažintas požiūris į Gottschedą kaip į klasiką ar Ramlerį kaip į vokiečių Pindarą¹¹. Tikriausiai jie sakys, jog toks lavinimas yra tik tam tikros rūšies žinojimas apie lavinimą, ir dargi klaidingas bei labai paviršutiniškas žinojimas. Klaidingas ir paviršutiniškas dėl to, kad žinojimo ir gyvenimo priešybė visuomet buvo traktuojama kaip visiškai natūralus dalykas, kad buvo išleidžiamas iš akių tikrai išsilavinusių tautų bruožas – tai, kad kultūra gali išaugti ir išsivystyti tik iš gyvenimo, tuo tarpu vokiečiai ją pritvirtina gyvenimui lyg kokią popierinę gėlę arba tarsi apipila gyvenimą cukraus glajumi. Todėl ši kultūra visuomet lieka netikra ir nevaisinga. Bet vokiškasis jaunimo auklėjimas remiasi kaip tik šia netikra ir nevaisinga kultūros samprata: jos tikslas – tikrai tyras ir kilnus – yra ne laisvas išsilavinęs žmogus, o mokslininkas, mokslo žmogus, dar daugiau – labai ankstyvam panaudojimui tinkamas mokslo žmogus, atsistojantis šalia gyvenimo, kad galėtų geriau jį pažinti empiriniu požiūriu; tokio auklėjimo rezultatas yra istorinio estetinio išsilavinimo filisteris, ne pagal amžių protingas ir savimi pasitikintis plepys, nuolat kalbantis apie valstybę, Bažnyčią ir meną, tūkstančių jausenų sensoriumas, nepasotinamas skrandis, nežinantis, kas yra tikrasis alkis ir troškulys. Tai, kad tokius tikslus sau keliantis ir tokius vaisius nešantis lavinimas yra nenatūralus, jaučia tik tas, kas dar nėra galutinai šio lavinimo suformuotas – šitai jaučia tik jaunystės instinktas, nes tik jaunystė dar išsaugo natūralumo instinktą, natūralumo, kurį toks lavinimas gali nuslopinti tik dirbtinai ir prievarta. Bet tas, kas norėtų kovoti su tokiu lavinimu, tas turi padėti jaunimui tarti savo žodį, aiškindamas sąvokas, jis turi nušviesti jaunimo nesąmoningo protesto kelią ir paversti jį sąmoningu, drąsiai reikalaujančiu savo teisių. Tačiau kaip jis galėtų pasiekti tokio neįprasto tikslo?

Pirmiausiai sugriaudamas prietarą – tikėjimą, kad auklėjimo operacija yra būtina. Juk manoma, kad nėra jokios kitos galimybės, išskyrus mūsų dabartinę labai varganą tikrovę. Jei kas šiuo požiūriu panagrinetų aukštesniausias mokyklas ir auklėjimui skirtą paskutiniųjų dešimtmečių literatūrą, tai jis nemaloniai nustebtų pastebėjęs, kad,

11. Gottschedas Johanas K. (1700–1766) – vokiečių rašytojas ir kritikas, ankstyvojo Švietimo atstovas, vertęs prancūzų rašytojų kūrinus.

Ramleris Vilhelmas Karlas (1725–1798) – vokiečių poetas.

nepaisant visos siūlomų variantų gausybės ir prieštaravimų aštrumo bendrasis auklėjimo tikslas yra tas pats, ir niekam nekyla abejonės, kad ligšiolinio auklėjimo rezultatas – „išsilavinęs žmogus“ – yra būtinas ir protingas bet kokio tolesnio auklėjimo pamatas. Tas mono-toniškas kanonas skamba maždaug taip: jaunas žmogus turi pradėti nuo žinojimo apie lavinimą, o ne nuo gyvenimo pažinimo, juo labiau ne nuo paties gyvenimo ir išgyvenimo. Ir šis žinojimas apie lavinimą jaunuoliui įteigiamas ir įdiegiamas kaip istorinis žinojimas, tai reiškia, kad į jo galvą kemsama siaubinga galybė sąvokų, kurios gaunamos labai netiesioginio praeities laikų ir tautų pažinimo, o ne iš tiesioginio gyvenimo stebėjimo. Jo troškimas pačiam ką nors patirti, pajusti, kaip jame auga rišli ir gyva savos patirties sistema, – toks troškimas yra slopinamas ir tarsi apsvaiginamas, pažadinant jame gundančią iliuziją, jog per keletą metų galima apdoroti svarbiausius ir nuostabiausius ankstesnių epochų rezultatus, ir ne bet kokių, o didžiųjų epochų. Tai visiškai tas pats pretenzingas metodas, kuris mūsų jaunuosius besilavinančius menininkus gena į muziejus ir meno galerijas, užuot vedęs juos į meistro dirbtuvę, ir pirmiausia į unikalią vienintelę meistrės – gamtos dirbtuvę. Tarsi trumpo pasivaikščiojimo po ankstesnių laikų istoriją pakanka, kad galėtume perimti jų gudrybes ir menus, jų tikrąją gyvenimo patirtį! Tarsi pats gyvenimas nebūtų amatas, kurio turime nuodugnai ir nuolatos mokytis, lavintis negailėdami jėgų, jei tik nenorime, kad jis atitektų diletantams ir plepiams!

Platonas laikėsi požiūrio, kad pirmoji jo naujosios visuomenės (tobuloje valstybėje) karta turi būti išauklėta pasitelkus didelę *neišvengiamą apgaulę*; vaikai turi įprasti tikėti, jog jie kurį laiką jau sapnuodami gyveno po žeme, kur juos darė ir formavo gamtos meistras. Tad neįmanoma nepaklusti tokiai praeičiai! Neįmanoma priešintis dievų kūriniams! Kaip geležinį gamtos dėsnį reikia pripažinti, kad tas, kas gimė filosofu, savajame kūne nešioja auksą, gimęs sargybiniu – tik sidabrą, o gimęs darbininku – geležį ir varį. Kaip negalima maišyti šių metalų, sako Platonas, taip negalima painioti ir kastų hierarchijos. Tikėjimas, jog ši tvarka yra *aeterna veritas**, yra naujojo auklėjimo ir

* Amžinoji tiesa (lot.).

drauge naujosios valstybės pamatas. Taip ir šiuolaikinis vokiečių tiki savojo auklėjimo bei kultūros *aeterna veritas*. Ir vis dėlto šis tikėjimas žūš, kaip būtų žuvusi Platono valstybė, jei neišvengiamai apgaulėi bus priešpastatyta *neišvengiama tiesa*: vokiečiai neturi jokios kultūros, jis jos negali turėti, kadangi yra taip auklėjamas. Jis nori gėlės žiedo be šaknų ir stiebo, tad jo noras bergždžias. Tai paprasta tiesa, nemaloni ir šiurkšti – tikra neišvengiama tiesa.

Tačiau su šia neišvengiama tiesa turi būti išauklėta mūsų pirmoji karta, žinoma, jai tai yra skaudžiausia, nes su šita tiesa ji turės auklėti pati save; kovodama su savimi, ji turės išugdyti naujus įpročius ir naują prigimtį, pakeisiančią senąją prigimtį ir senuosius įpročius; tad ji galėtų sau pasakyti senąją ispanų kalbą: *Defienda me Dios de mi* – Dieve, apsaugok mane nuo manęs paties, tai yra nuo prigimties, kurią man suteikė auklėjimas. Lašas po lašo turės ji ragauti šią tiesą, kaip ragaujame karčius ir stiprius vaistus, ir kiekvienas šios kartos individas turės įveikti save, turės paskelbti sau nuosprendį, kurį jam būtų lengviau išklaudyti, jei tai būtų nuosprendis visai epochai: mes neturime lavinimo, mes netinkame gyvenimui, mes nesugebame paprastai ir tiesiai žvelgti ir klausyti, mums nesuteikta laimė liesti tai, kas arčiausia ir natūraliausia, iki šiol mes neturime net kultūros pamato, nes patys netikime tuo, kad gyvename tikrą gyvenimą. Mes suskaidyti ir sueizėję, mūsų visuma beveik mechaniškai perskirta į vidų ir išorę, lyg drakono dantimis mes apipilti sąvokomis, iš kurių išauga sąvokų drakonai, mes sergame žodžių liga ir nepasitikime jokių savo pojūčiu, kurio dar neužantspaudavo žodžiai: kaip šitoks negyvas, ir vis dėlto nepaprastai judrus, sąvokų bei žodžių fabrikas, aš tikriausiai dar turiu teisę sakyti apie save: *cogito, ergo sum*, bet neturiu teisės sakyti: *vivo, ergo cogito**. Man garantuota tik tuščia „būtis“, o ne pilnakraujis ir klestintis „gyvenimas“; mano pirmapradis pojūtis liudija man, kad esu mąstanti, bet ne gyvenanti būtybė, kad esu ne *animal*, bet daugyų daugiausia *cogital*. Duokite man pirmiau gyvenimą, tik tada aš sukursiu jums iš jo kultūrą! – taip sako kiekvienas šios pirmosios kartos individas, ir visi jie atpažįsta vienas kitą pagal šį sūkį. Kas dovanos jiems tą gyvenimą?

* Mąstau, vadinasi, egzistuoju; gyvenu, vadinasi, mąstau (lot.).

! Kodėl istorinis mokymas? - vėšni...

Ne Dievas ir ne žmogus, o tik jų pačių jaunystė: išlaisvinkite ją, jūs išlaisvinsite gyvenimą. Juk jis tik paslėptas, jis kalėjime, jis dar ne nuvytęs ir sudžiūvęs – paklauskite savęs!

Bet jis serga, šis išlaisvintas gyvenimas, jį reikia išgydyti. Jis serga daugybe ligų, ir jį kankina ne vien ankstesnių grandinių prisiminimai – jis serga (ir kaip tik šitai mums pirmiausiai rūpi) istorijos liga. Istorijos perteklius pažeidė plastiškąją gyvenimo galią, jis nebega naudoti praeities kaip stipraus maisto. Tai siaubinga liga, ir vis dėlto. Jei jaunystė neturėtų prigimtinės aiškiaregystės, niekas ir nesužinotų, kad tai liga ir kad yra prarastas sveikatos rojus. Ta pati jaunystė tu pačiu išganingu prigimties instinktu nujaučia, kokiū būdu šis rojus vėl galėtų būti atgautas; ji žino balzamus ir vaistus nuo istorijos ligos, nuo istoriškumo pertekliaus. Bet kaip vadinasi tie vaistai?

Nesistebėkite, jų pavadinimai – tai nuodų vardai: istoriškumo priešnuodžiai vadinasi *neistoriškumas* ir *antistoriškumas*. Šie pavadinimai grąžina mus į mūsų svarstymo pradžią ir į jos rimitį.

Žodžiu „neistoriškumas“ aš žymiu meną ir galią sugebėti pamiršti ir užsisklęsti uždarame *horizonte*; „antistoriškumas“ aš vadinu tas jėgas, kurios kreipia mūsų žvilgsnį šalin nuo tapsmo link to, kas suteiki buvimui amžinybės ir lygiareikiškumo prasmę – į *meną* ir *religiją*. *Mokslas* – juk jis čia kalbėtų apie nuodus – šiose jėgose išvelgia priešiškas jam jėgas ir galias; nes tikru ir teisingu, tai yra mokslininkas jis laiko tik tokį daiktą stebėjimą, kuris visame kame mato tik tai, kas istoriška, ir nemato to, kas esama, amžina; mokslui būdingas vidinis priešiškumas jamžinančioms meno ir religijos jėgoms, lygiai taip jis neapkenčia užmiršimo – šios žinojimo mirties; jis stengiasi panaikinti visus apribojančius horizontus ir bloškia žmogų į begalinę pažinties tapsmo šviesos bangų jūrą.

mokslas

Argi žmogus gali ten gyventi! Kaip per žemės drebėjimą griūva ištuštėja miestai ir žmogus tik drebančiomis rankomis greitomis statosi ant vulkano pagrindo sau būstą, taip ir gyvenimas sugniužta savyje ir tampa silpnas ir bailus, kai mokslo sukeltas *savokų drebėjimas* atima iš žmogaus jo pasitikėjimo ir rimities pamatą – *tikėjimą pastovumu* amžinybe. Ar gyvenimas turi valdyti pažinimą ir mokslą, ar pažinimas – gyvenimą? Kuri iš tų valdžių yra aukštesnė ir lemianti? Nieka negali abejoti: gyvenimas yra aukštesnė, valdančioji galia, nes pažinimas

naikinas naikina save

mas, naikindamas gyvenimą, naikintų ir pats save / Gyvenimas yra pažinimo prielaida, tad pažinimui taip pat svarbu išsaugoti gyvenimą, kaip ir kiekvienai gyvai būtybei. Todėl mokslui reikalinga aukštesnė priežiūros ir kontrolės instancija; *gyvenimo higiena* stojasi lygia greta šalia mokslo, ir šios gyvenimo higienos principas yra toks: *neistoriškumas* ir *antistoriškumas* yra natūralūs priešnuodžiai, apsaugantys nuo to, kad istoriškumas neužgožtų gyvenimo, nuo istorijos ligos. Labai tikėtina, kad mes, istorijos ligoniai, sirgsime ir nuo priešnuodžių. Tačiau tai, kad mes nuo jų sirgsime, nepaneigia pasirinkto gydymo teisingumo.

Ir kaip tik čia aš išvelgiu *misiją* tos *jaunuomenės*, tos pirmosios kovotojų ir gyvųjų nugalėtojų kartos, kuri žengia laimingesnio ir puikesnio lavinimo bei žmogiškumo priešakyje, nors teturi tik būsimo laimės ir būsimo grožio nuojautą. Ši jaunuomenė kentės ir nuo ligos, ir nuo priešnuodžio, ir vis dėlto ji turi didesnę teisę kalbėti apie savo stiprią sveikatą ir natūralesnę prigimtį negu ankstesnioji karta – išsilavinusių dabarties „vyrų“ ir „senių“ karta. Jaunuomenės misija yra išsklabinėti tokias dabartines sąvokas kaip „sveikata“ ir „lavinimas“, sužadinti panieką ir neapykantą tai hibridinei sąvokų pabaisai; o tikriausias šios kartos sveikatos liudijimas turėtų būti tai, kad, norėdama nusakyti savo tikrąją esamę, tarp šiuolaikinės publikos vartojamų žodžių bei sąvokų monetų ji neranda tikros sąvokos ar žodžio, kuriuo galėtų išreikšti savąjį partiškumą, ir kad kiekvieną akimirką ją įtikina tik joje pačioje veikiančios, kovojančios, skirstančios jėgos ir intensyvesnis gyvenimo pajautimas. Galima ginčytis ir sakyti, kad ši jaunuomenė yra išsilavinusi – tačiau kokiai jaunuomenei šitai buvo keliami kaip priekaištai? Galima ją kaltinti šurkštumu ir saiko stoka – tačiau ji dar nepakankamai sena ir išmintinga, kad save tvardyty; bet visų pirma ji neturi veidmainingai pretenduoti į užbaigtą išsilavinimą ir jį ginti, nes turi teisę į visas jaunystės paguodas ir privilegijas, o pirmiausiai – į drąsaus ir beatodairiško garbingumo privilegiją ir vilties paguodą.

Aš žinau, kad gyvenantiems tokia viltimi visi šie apibendrinimai yra gerai pažįstami, ir asmeninė patirtis leis paversti juos asmeniškai suvoktu mokymu; tuo tarpu kiti čia išvelgs tik uždangstytus dubenis, kurie, žinoma, gali būti ir tušti; tačiau vieną gražią dieną jie nustebs, savo akimis pamatę, jog dubenys sklidini ir kad tuose apibendri-

nimuose supakuoti ir supresuoti išpuoliai, reikalavimai, gyvenimo instinktai bei aistros – visa tai nebūtų išbuvę ilgam paslėpta. Primin-damas šiems skeptikams, kad laikas galiausiai viską iškelia į dienos šviesą, aš baigdamas kreipiuosi į tuos viltinguosius ir noriu jiems palyginimu pavaizduoti jų išgijimo kelią, kuriuo eidami jie atsikratys istorijos ligos, pavaizduoti jų pačių istoriją iki pat tos akimirkos, kai jie vėl taps pakankamai sveiki, kad galėtų istoriją rašyti iš naujo ir vėl naudotis gyvenimui pavaldžia praeitimi anuo trejopu būdu, būtent – monumentaliai, antikvariškai arba kritiškai. Tą akimirka jie bus labiau nežinantys negu mūsų „išsilavinę“ amžininkai, nes jie pamirš daugelį dalykų ir netgi praras bet koki ūpą domėtis tuo, ką anieji norėjo žinoti visų pirma; išsilavinusiųjų akimis, jų skiriamoji žymė bus kaip tik jų „neišsilavinimas“, jų abejingumas daugeliui gerai žinomų dalykų ar net kai kuriems tokiems, kurie iš tikro yra geri. Tačiau pagijimo kelio pabaigoje jie vėl tampa žmonėmis ir jau nebėra vien į žmones panašūs agregatai – o tai jau šį tą reiškia! Visa tai dar tik viltys! Ar nesijuokia iš džiaugsmo jūsų širdys, jūs, viltingieji?

Bet kaip mes pasieksime šį tikslą? – paklausite jūs. Delfų dievas palydi jus kelio pradžioje šūksniu: „pažink save“. Tai sunki išsarmė, nes tas dievas „nieko neslepia ir nieko neskelbia, o tik rodo“, kaip sakė Herakleitas. Kur link jis rodo?

Šimtmečiais graikams grėsė panašus pavojus kaip ir mums, pavojus paskęsti tame, kas svetima ir praeita, pražūti „istorijoje“. Jie niekad negyveno išdidžioje neliečiamybėje, greičiau jų „lavinimas“ ilgą laiką buvo svetimšališkų, semitiškų, babiloniškų, lidiškų, egiptietišκών formų bei sąvokų chaosas, o jų religija – tikra visų Rytų dievų kovos arena. panašiai kaip dabar „vokiškasis lavinimas“ ir religija yra chaotiška visos praeities kova su savimi pačia. Ir vis dėlto kaip tik ana Apolono išsarmė padaro tai, kad helenu kultūra nėra agregatas. Pamažu graikai išmoko *organizuoti chaosą* – pakludami Delfų pamokymui, jie vėl atsigręžė į save, tai yra į savo tikruosius poreikius, o tariamus poreikius numarino. Taip jie vėl tapo savo pačių šeimininkais. Neilgai jie buvo svetimybėmis apsvertę visų Rytų pavaldėtojai ir epigonai; po sunkios kovos su savimi, praktiškai pritaikydami minėtąją išsarmę, jie tapo laimingiausi pavaldėto turto gausintojai ir visų kultūringų ateities tautų pirmgimiai bei pirmvaizdžiai.

Štai pavyzdys kiekvienam mūsų: savyje glūdinčią chaosą kiekvienas turime organizuoti, apmąstydami tikruosius poreikius ir grįždami į juos. Kiekvieno mūsų garbingumas, šaunus ir tiesus charakteris turi vieną kartą pasipriešinti nuolatiniam kartojimui, nuolatiniam mokymuisi ir mėgdžiojimui to, kas jau pasakyta ar padaryta; tada mes imsime suvokti, kad kultūra yra šis tas daugiau negu vien *gyvenimo dekoras*, tai yra iš esmės daugiau negu vien apsimetinėjimas ir maskavimas; juk bet koks papuošalas slepia tai, ką jis puošia. Taip mums atsiskleis tikroji graikų kultūros prasmė; priešingai negu romaniškoji, ši kultūra – nauja ir patobulinta *physis*, be vidaus ir išorės, be apsimetinėjimo ir sąlyginumo, kultūra kaip gyvenimo, mąstymo, regimybės ir valios vienovė. Taip savo patirtimi žmogus ima suvokti, jog graikams pavyko nugalėti visas kitas kultūras todėl, kad galingesnė buvo jų *dorovinė* prigimtis, suvokti, kad bet koks teisingumo gausinimas sykiu yra *tikrojo* lavinimo skatinimas – net jei šis teisingumas gerokai pakenktų mūsų laikais didžiai vertinamam išsilavinimui, netgi jei sužlugdytų visą dekoratyviąją kultūrą.

Versta iš: Nietzsche F. *Über Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben. // Menschliches Allzumenschliches (I-II)*. – München–Berlin–New York, 1988. – S. 248–334.

Vertė Tomas Sodeika